

การมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ศึกษากรณี: อุทยานแห่งชาติออบขาน จังหวัดเชียงใหม่

ภาณุ ไทยเจริญ

ปัญหาพิเศษนี้เป็นส่วนหนึ่งของความสมบูรณ์ของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาบริหารการพัฒนา

โครงการบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยแม่โจ้

พ.ศ. 2547

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยแม่โจ้

ใบรับรองปัญหาพิเศษ
โครงการบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยแม่โจ้
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการพัฒนา

ชื่อเรื่อง

การมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
ศึกษากรณี: อุทยานแห่งชาติออบขาน จังหวัดเชียงใหม่

โดย
ภาณุ ไทยเจริญ

พิจารณาเห็นชอบโดย

ประธานกรรมการที่ปรึกษา

(รองศาสตราจารย์ ดร.เฉลิมชัย ปัญญาดี)

วันที่ 6 เดือน 11 พ.ศ. 2547

กรรมการที่ปรึกษา

(รองศาสตราจารย์ ดร.สุนิสา ทุนผล)

วันที่ 7 เดือน 11 พ.ศ. 2547

กรรมการที่ปรึกษา

(อาจารย์โชค จรุงคนธ์)

วันที่ 6 เดือน 11 พ.ศ. 2547

หัวหน้าภาควิชาส่งเสริมการเกษตร

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิระพล ทองมา)

วันที่ 7 เดือน 11 พ.ศ. 2547

โครงการบัณฑิตวิทยาลัยรับรองแล้ว

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ทรงวุฒิ เพ็ชรประดับ)

รองประธานกรรมการโครงการบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่ 11 เดือน 11 พ.ศ. 47

ชื่อเรื่อง	การมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศศึกษากรณี: อุทยานแห่งชาติออบขาน จังหวัดเชียงใหม่
ชื่อผู้เขียน	นายภาณุ ไทยเจริญ
ชื่อปริญญา	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการพัฒนา
ประธานกรรมการที่ปรึกษา	รองศาสตราจารย์ ดร. เฉลิมชัย ปัญญาดี

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศศึกษา : อุทยานแห่งชาติออบขาน จังหวัดเชียงใหม่ มีวัตถุประสงค์การศึกษาดังนี้ (1) เพื่อศึกษาถึงลักษณะส่วนบุคคล สภาพเศรษฐกิจ และสังคมของประชาชนท้องถิ่น ในบริเวณพื้นที่อุทยานแห่งชาติออบขาน จังหวัดเชียงใหม่ (2) เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติออบขาน จังหวัดเชียงใหม่ (3) เพื่อศึกษาสภาพปัญหาและแนวทางในการส่งเสริมประชาชนท้องถิ่น ให้มีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ของพื้นที่อุทยานแห่งชาติออบขาน จังหวัดเชียงใหม่ ผู้ให้ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้คือประชาชนที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านต่าง ๆ ในตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 277 คน โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลคือ แบบสัมภาษณ์ ที่ผ่านการทดสอบความเที่ยง การเก็บรวบรวมได้ดำเนินการระหว่างเดือนสิงหาคม – ตุลาคม พ.ศ. 2546 และวิเคราะห์ข้อมูลด้วยเครื่องคอมพิวเตอร์ โดยใช้โปรแกรมสถิติสำเร็จรูป เพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์

ผลการวิจัยพบว่า ประชาชนในท้องถิ่นมีอายุเฉลี่ย 36 ปี ส่วนใหญ่เป็นเพศชาย จบการศึกษาระดับประถมศึกษา มีจำนวนสมาชิกในครัวเรือน 4-6 คน ประกอบอาชีพหลักคือเกษตรกรรม และมีอาชีพรองคือรับจ้าง โดยมีรายได้เฉลี่ยต่อเดือน 3,160 บาท นับถือศาสนาพุทธ ประชาชนในท้องถิ่นได้รับการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ในเรื่องเกี่ยวกับชีวิต พันธุ์ไม้และสัตว์ป่าอยู่สม่ำเสมอ และมีการใช้ประโยชน์จากป่าเพื่อใช้เป็นแหล่งอาหารและสร้างที่อยู่อาศัยมากที่สุด

ในด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติออบขาน ผลการวิจัยพบว่า โดยภาพรวมประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน้อย โดยกิจกรรมที่ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือ การเป็นลูกหาบแก่นักท่องเที่ยวเดินศึกษาธรรมชาติ การให้บ้านเป็นสถานที่พักแ่

นักท่องเที่ยว การให้บริการด้านอาหารและเครื่องดื่มและนักท่องเที่ยว และการให้บริการแพหรือนั่งช้างแก่นักท่องเที่ยว ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวไม่ได้สร้างรายได้ให้กับประชาชนในท้องถิ่นมากนัก เมื่อเทียบกับผู้ประกอบการท่องเที่ยว

ในด้านปัญหาและแนวทางในการส่งเสริมให้ประชาชนท้องถิ่นให้มีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนั้น ผลการวิจัยพบว่า ประชาชนในชุมชนท้องถิ่นเห็นว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้ก่อให้เกิดผลดีแก่ท้องถิ่น เพราะเป็นการสร้างรายได้ให้แก่ประชาชนในท้องถิ่น ถึงแม้ว่าจำนวนเงินอาจไม่มากแต่ก็ก่อให้เกิดการพัฒนาชุมชนในด้านเศรษฐกิจและสังคมโดยรวม อย่างไรก็ตามโดยภาพรวมผลการวิจัยสะท้อนให้เห็นว่า ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน้อย ดังนั้น ควรมีการส่งเสริมให้ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมเพิ่มขึ้น โดยการฝึกอบรมให้ความรู้ เสริมสร้างทักษะในด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและกิจกรรมการท่องเที่ยวให้แก่ประชาชนในท้องถิ่น ให้มีความรู้และทักษะในการจัดการเพิ่มขึ้น

Title	Local People's Participation in Ecotourism Activities Case Study: Oobkhan National Park, Chiang Mai Province
Author	Mr. Panu Thaijaroen
Degree of	Master of Arts in Development Administration
Advisory Committee Chairperson	Associate Professor Dr. Chalermchai Panyadee

ABSTRACT

The objectives of this research were to find out 1) personal, economic and social features of local people in Oobkhan National Park, Chiang Mai ; 2) their participation in ecotourism activities in Oobkhan National Park; and 3) problems concerning people's participation and guidelines for encouraging local people to participate in ecotourism activities in Oobkhan National Park, Chiang Mai province. The data was collected by means of interview schedules pretested for reliability from 277 samples of people living in Mae Win sub-district, Mae Wang district, Chiang Mai province from August to October 2003 and analyzed by using the SPSS/PC⁺.

The results showed that the local people had an average age of 36 years. The majority were male, had completed a primary level of education and had 4-6 family members. They were mainly engaged in farming, occasionally hired for labor, and had an average income of 3,160 Baht per month. They were Buddhists. The local people gained knowledge and experience about life, plant species, and wildlife regularly and they made the most use of forest as a source of food and for making their accommodations.

As for of local people's participation in ecotourism activities in Oobkhan National Park, the results showed that they had a low level of participation in ecotourism activities which included being henchmen, providing services of home stay, foods and beverages, elephant riding and bamboo rafting. They did not earn much from these activities.

The results also showed that the local people considered ecotourism beneficial to their community as they could gain some incomes and it resulted in economic and social development in the community. However, they had a low level of participation in ecotourism activities. Thus, training should be provided for them to gain knowledge of ecotourism and skills in ecotourism management so that they can participate more in ecotourism activities.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยความกรุณาจากหลายฝ่าย ขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.เฉลิมชัย ปัญญาดี ประธานกรรมการที่ปรึกษา รองศาสตราจารย์ ดร.สุนิลา หนูผล กรรมการที่ปรึกษา และอาจารย์โชค จรุงนัธ กรรมการที่ปรึกษา ที่เป็นผู้แนะนำให้คำปรึกษา ตลอดจนตรวจแก้ไขและให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับงานวิจัยในครั้งนี้ อย่างละเอียดทุกขั้นตอน จนกระทั่งงานวิจัยในครั้งนี้สำเร็จลงได้ด้วยดี ขอขอบพระคุณคณาจารย์สาขาวิชาการพัฒนาคณะธุรกิจการเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้ ที่ได้ประสิทธิประสาทวิชาความรู้ ตลอดจนให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์ต่อขั้นตอนงานวิจัย ขอขอบคุณเพื่อนชาว MADA 1 ทุกคนที่ดูแล ห่วงใย เป็นกำลังใจ และให้ความช่วยเหลืออย่างมีน้ำใจตลอดมา

ท้ายที่สุดนี้ขอกราบขอบพระคุณบุพการี พี่ น้อง ภรรยาและลูก ๆ ที่เป็นกำลังใจสำคัญที่สนับสนุนให้ผู้วิจัยมีความพร้อมในการศึกษาในครั้งนี้

ความผิดพลาดใด ๆ ที่อาจเกิดขึ้นในการวิจัยครั้งนี้ ข้าพเจ้าขอรับผิดชอบในความบกพร่องนั้นแต่เพียงผู้เดียว

ภาณุ ไทเจริญ
กันยายน 2547

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ	(3)
ABSTRACT	(5)
กิตติกรรมประกาศ	(7)
สารบัญเรื่อง	(8)
สารบัญตาราง	(10)
บทที่ 1 บทนำ	1
ปัญหาการวิจัย	2
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	4
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	4
ขอบเขตและข้อจำกัดของการวิจัย	5
นิยามศัพท์	5
บทที่ 2 การตรวจสอบเอกสารที่เกี่ยวข้อง	6
ความหมายและความสำคัญของการท่องเที่ยว	6
ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ	10
การมีส่วนร่วม	14
บริบทของอุทยานแห่งชาติ	43
ภาคสรุป	50
บทที่ 3 วิธีการดำเนินการวิจัย	52
สถานที่ดำเนินการวิจัย	52
ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	54
ตัวแปร และการวัดตัวแปร	56
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	57
การทดสอบเครื่องมือ	57
วิธีการรวบรวมข้อมูล	58

	หน้า
การวิเคราะห์ข้อมูล	59
ระยะเวลาในการวิจัย	59
บทที่ 4 ผลการวิจัยและวิจารณ์	60
ตอนที่ 1 ลักษณะส่วนบุคคล เศรษฐกิจ และสังคม ของผู้ให้ข้อมูล	61
ตอนที่ 2 ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในการดำเนินกิจกรรมที่ เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติออบขาน	72
ตอนที่ 3 ปัญหาอุปสรรค และแนวทางแก้ไขในการส่งเสริมประชาชน ท้องถิ่นมีส่วนร่วมในกิจการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ	76
บทที่ 5 สรุปผลการศึกษา และข้อเสนอแนะ	78
สรุปผลการศึกษา	78
ข้อเสนอแนะ	80
ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป	81
บรรณานุกรม	82
ภาคผนวก	87
ภาคผนวก ก แบบสัมภาษณ์	88
ภาคผนวก ข ประวัติผู้วิจัย	95

สารบัญตาราง

ตาราง		หน้า
1	แสดงจำนวนตัวอย่างตามสัดส่วนประชากรในแต่ละหมู่บ้าน	55
2	จำนวนและร้อยละของผู้ให้ข้อมูลจำแนกตามลักษณะส่วนบุคคลของผู้ให้ข้อมูล	63
3	จำนวนและร้อยละของผู้ให้ข้อมูลจำแนกตามลักษณะเศรษฐกิจ และสังคมของผู้ให้ข้อมูล	69
4	จำนวนและร้อยละของผู้ให้ข้อมูลจำแนกตามการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ	74
5	จำนวนและร้อยละของผู้ให้ข้อมูลจำแนกตามระดับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ	75

บทที่ 1

บทนำ

ประเทศไทยนับว่าเป็นประเทศที่มีการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวอย่างรวดเร็วประเทศหนึ่งในโลก ซึ่งจากสถิติการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยปี พ.ศ. 2539 พบว่านักท่องเที่ยวต่างชาติที่เดินทางมาท่องเที่ยวในประเทศไทยเพิ่มขึ้นจากปี พ.ศ. 2528 ซึ่งมีจำนวน 2.4 ล้านคน เพิ่มขึ้นเป็น 3.5 ล้านคนในปี พ.ศ. 2530 และ 7.2 ล้านคนในปี พ.ศ. 2539 ผลของการเพิ่มจำนวนนักท่องเที่ยวต่างชาตินั้นทำให้ประเทศไทยมีรายได้ที่เป็นเงินต่างประเทศสูงถึงร้อยละ 14 ของรายได้จากการส่งออกทั้งหมดและคิดเป็นร้อยละ 49 ของรายได้จากภาคบริการ และหากเปรียบเทียบการเพิ่มขึ้นของรายได้จากการท่องเที่ยวพบว่าเพิ่มขึ้นเกือบเท่าตัวภายในระยะเวลา 7 ปี กล่าวคือ รายได้จากการท่องเที่ยวเพิ่มจาก 78,859 ล้านบาทในปี พ.ศ. 2531 เป็น 190,765 ล้านบาทในปี พ.ศ. 2538 จากสถิติข้อมูลสามารถกล่าวได้ว่าการเดินทางและการท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่สำคัญ และก่อให้เกิดกิจกรรมเศรษฐกิจเป็นลูกโซ่ติดตามา อาทิเช่น กิจการที่พักแรม กิจการนำเที่ยว ภัตตาคาร และการซื้อขายสินค้าและบริการต่าง ๆ ซึ่งก่อให้เกิดการจ้างงานและช่วยแก้ปัญหาการว่างงานของประเทศ นอกจากนั้นการเดินทางท่องเที่ยวจากสถานที่หนึ่งไปยังสถานที่หนึ่งย่อมก่อให้เกิดผลในด้านการกระจายรายได้ เนื่องจากนักท่องเที่ยวจะนำเงินไปใช้จ่ายใช้สอย ซื้อสินค้าและบริการจากท้องถิ่นทำให้ประชาชนท้องถิ่นมีรายได้เพิ่มขึ้น (นำชัย ทนุผล, 2542: 2) การเจริญเติบโตและการพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวของประเทศไทยในปัจจุบัน นอกจากจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจ การสร้างงานสร้างอาชีพและการพัฒนาระบบการคมนาคม โทรคมนาคมและการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานอื่นๆ แล้ว การพัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวยังก่อให้เกิดผลกระทบในทางลบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทั้งนี้เนื่องจากวัตถุดิบที่นำมาใช้ในอุตสาหกรรมนั้นคือทรัพยากรทางธรรมชาติและวัฒนธรรม ในการจัดการการท่องเที่ยวมักประสบกับปัญหาที่สวนทางกันระหว่างการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติ และสังคมวัฒนธรรมกับการพัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวอยู่เสมอ (นำชัย ทนุผล, 2542: 6)

ภายใต้ความต้องการของแต่ละประเทศในการสร้างความความสมดุลระหว่างการพัฒนากับการอนุรักษ์และการสร้างเสริมระบอบประชาธิปไตยที่มาจากรากฐานให้มากที่สุด ประกอบกับกระแสของโลกในการพัฒนาอย่างยั่งยืน (sustainable development) นั้น ได้ก่อให้เกิดกระแสที่สำคัญต่อการพัฒนาการท่องเที่ยว 3 ด้าน

1) กระแสความต้องการการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติซึ่งมีขอบข่ายกว้างขวางไปทั่วโลกทั้งในแง่การอนุรักษ์ระดับท้องถิ่นจนถึงการอนุรักษ์ป้องกันและแก้ไขวิกฤตการณ์ของโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอนุรักษ์ระบบนิเวศเพื่อคงความหลากหลายทางชีวภาพ

2) กระแสความต้องการของตลาดการท่องเที่ยวในด้านการศึกษาเรียนรู้ ซึ่งในหมู่นักท่องเที่ยวส่วนมากต้องการมีประสบการณ์ด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ กระแสนี้ก่อให้เกิดความต้องการด้านการขยายและปรับทิศทางของการตลาดธุรกิจท่องเที่ยวมากขึ้น

3) กระแสความต้องการพัฒนาคน โดยการเปิดโอกาสให้ประชาชนท้องถิ่นหรือคนในระดับรากหญ้ามีส่วนร่วมในการตัดสินใจและควบคุมจัดการทรัพยากรของตน อันจะเป็นหลักประกันที่จะให้การพัฒนาที่มีทิศทางที่ถูกต้องสอดคล้องกับขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่และชุมชน มีการกระจายรายได้ที่เหมาะสมและเป็นไปตามความต้องการของประชาชนในท้องถิ่น

จากพลังกระแสดังกล่าวจึงเกิดแนวคิดของการพัฒนาในทิศทางที่ยั่งยืน ซึ่งมีผลต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยตรงและต่อระบบการจัดการการพัฒนาการท่องเที่ยวรวมทั้งต่อรูปแบบการท่องเที่ยว การท่องเที่ยวรูปแบบทางเลือกใหม่ (new tourism หรือ alternative tourism) จึงเกิดขึ้นเพื่อสนองความต้องการของกระแสดังกล่าว ทั้งนี้เพื่อมาทดแทนการท่องเที่ยวแบบมวลชนประเพณีนิยม (conventional mass tourism) ซึ่งมักเกิดผลกระทบในทางลบต่อระบบชีวภาพ เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมในพื้นที่ที่เกิดการท่องเที่ยว รูปแบบของการท่องเที่ยวที่พัฒนาขึ้นมาตอบสนองความต้องการของกระแสคือการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (ecotourism) (นำชัย ทนุผล, 2542: 19) ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นการเรียนรู้ศึกษา ชื่นชมในแหล่งธรรมชาติเพื่อรักษาระบบนิเวศโดยคำนึงถึงการมีส่วนร่วมในการจัดการของท้องถิ่น ทั้งนี้อาจเป็นส่วนหนึ่งหรือบางส่วนของ การท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติ แหล่งประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับระบบนิเวศของพื้นที่นั้น ๆ

ปัญหาการวิจัย

ในการพัฒนาอุทยานแห่งชาติเป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ตามกฎหมายซึ่งเป็นแหล่งรวมทรัพยากรชีวภาพและสรรพสิ่งอันหลากหลาย อันเป็นองค์ประกอบของระบบนิเวศที่มีบทบาทสำคัญต่อวงจรการดำรงชีวิตของประชาชนในสังคมไทยและมีอิทธิพลต่อการดำรงไว้ซึ่งความเป็นธรรมชาติและสภาพแวดล้อม ปัญหาความขัดแย้งเกี่ยวกับปัญหากรรมสิทธิ์ในที่ดินทำกิน การบุกรุกยึดถือครองที่ดินเพื่อปลูกพืชเชิงเดี่ยว การลักลอบตัดไม้เพื่อสร้างที่อยู่อาศัยในพื้นที่อุทยานแห่งชาติ

สาเหตุดังกล่าวทำให้ทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรมลงจนเป็นที่น่าวิตก มาตรการสำคัญที่จะลดปัญหาดังกล่าวได้ คือ การสร้างจิตสำนึกและการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนท้องถิ่นทราบถึงประโยชน์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติไว้ มิให้มีการบุกรุกทำลายทรัพยากรธรรมชาติเพิ่มมากขึ้นในเขตอุทยานแห่งชาติ และการลดปัญหาความขัดแย้งระหว่างหน่วยงานของรัฐกับประชาชนท้องถิ่น โดยเฉพาะที่ดินทำกินและการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติในเขตอุทยานแห่งชาติ ได้แก่ การให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมและได้รับประโยชน์จากกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในอุทยานแห่งชาติ เช่น การเป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่นในการพานักท่องเที่ยวเดินป่า การให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยวในเรื่องของภูมิปัญญาชาวบ้านและความรู้ทางด้านระบบนิเวศ การขายของที่ระลึก การจัดหาหนักรับ – ส่ง และการให้บริการกับนักท่องเที่ยว เป็นต้น ซึ่งมาจากแนวความคิดในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (ecotourism) (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, มปป: 10)

อุทยานแห่งชาติออบขานเป็นอุทยานที่อยู่ระหว่างเตรียมการประกาศ มีพื้นที่ 431,875 ไร่ (691 ตารางกิโลเมตร) ครอบคลุมอำเภอสันป่าดอง อำเภอหางดง อำเภอแม่วาง อำเภอสะเมิง รวม 4 อำเภอในจังหวัดเชียงใหม่ (กรมป่าไม้, มปป: 105) ประสบปัญหาอันเนื่องมาจากการที่ยังมิได้มีการประกาศใช้กฎหมายตามพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 ในราชกิจจานุเบกษาตามที่กฎหมายกำหนดไว้ ทำให้การปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่อุทยานจำเป็นต้องยึดถือกฎหมายว่าด้วยการป่าไม้ที่มีอยู่เช่น พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 พระราชบัญญัติป่าไม้ พุทธศักราช 2484 นำมาเป็นเครื่องมือใช้ในการปฏิบัติงาน ปัญหาการทำลายทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นบ่อยครั้งด้วยความไม่เข้าใจ ส่งผลให้แหล่งท่องเที่ยวขาดความสวยงาม อีกทั้งอัตราการจ้างของเจ้าหน้าที่ของอุทยานแห่งชาติออบขานมีจำกัด ดังนั้นจึงจำเป็นต้องให้ประชาชนในท้องถิ่นที่อยู่ในอุทยานและอยู่รอบอุทยานแห่งชาติมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (ecotourism) ซึ่งจะทำให้ประชาชนมีความมั่นคงในการดำรงชีพ ลดปัญหาความขัดแย้งในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรที่ดินและป่าไม้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทำให้ประชาชนเกิดจิตสำนึกและแนวร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นการสร้างระบบและพัฒนาการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและการดูแลรักษาความสมดุลของระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อม โดยการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่อย่างเป็นรูปธรรม

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ตลอดจนปัญหาและแนวทางในการส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศว่ามีความพร้อม ความสนใจ ในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแต่ละกิจกรรมในระดับใด เพื่อที่จะนำผลการวิจัยมาเป็นแนวทางการปฏิบัติงาน วางแผน

ส่งเสริมให้ประชาชนท้องถิ่นมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้มีความยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาถึงลักษณะส่วนบุคคล สภาพเศรษฐกิจและสังคมของประชาชนท้องถิ่นในบริเวณพื้นที่อุทยานแห่งชาติออบขาน จังหวัดเชียงใหม่
2. เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่น ในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่อุทยานแห่งชาติออบขาน จังหวัดเชียงใหม่
3. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาและแนวทางในการส่งเสริมประชาชนท้องถิ่นให้มีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ของพื้นที่อุทยานแห่งชาติออบขาน จังหวัดเชียงใหม่

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ผลการวิจัยครั้งนี้คาดว่าจะได้ประโยชน์ต่อบุคคลหรือหน่วยงานดังนี้

1. เจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติงาน ในพื้นที่ของอุทยานแห่งชาติออบขาน สามารถประยุกต์ใช้ผลการวิจัยเพื่อเป็นแนวทางในการส่งเสริมและพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (ecotourism) ในอุทยานแห่งชาติ
2. ผู้รับผิดชอบแผนงาน-โครงการของอุทยานแห่งชาติสามารถนำผลการวิจัยครั้งนี้เป็นข้อมูลเพื่อประกอบการวางแผน การจัดการอุทยานแห่งชาติ และกำหนดแนวทางการปฏิบัติงานของอุทยานแห่งชาติให้ชัดเจนยิ่งขึ้น เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนท้องถิ่นต่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (ecotourism) ให้มีประสิทธิภาพต่อไป
3. ผู้บริหารกรมป่าไม้ กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืช และกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง สามารถนำผลการวิจัยเป็นแนวทางในการพัฒนาเจ้าหน้าที่รับผิดชอบ และสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับการดำเนินงานในพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป

ขอบเขตและข้อจำกัดของการวิจัย

1. การวิจัยครั้งนี้ศึกษาในประเด็น การมีส่วนร่วมของประชาชน ในชุมชนท้องถิ่น เกี่ยวกับกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (ecotourism) ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติออบขาน จังหวัดเชียงใหม่
2. ผู้ให้ข้อมูล คือ สมาชิกในครอบครัวของราษฎรในตำบลแม่วิน จำนวน 277 ครอบครัว โดยเป็นตัวแทนของกลุ่มประชากรทั้งหมดจาก 898 ครอบครัว ดำเนินการจัดเก็บข้อมูลระหว่างเดือนพฤษภาคม 2546 - กันยายน 2546
3. ผู้ให้ข้อมูลแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมต่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ในกิจกรรมต่างๆ เช่น การเป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่นนำเที่ยวในอุทยาน การจัดการในด้านที่พักในลักษณะที่พักนักท่องเที่ยวต้องพักร่วมกับชาวบ้าน (home stay) การจัดการด้านยานพาหนะ รับ – ส่ง การจำหน่ายของที่ระลึก การจัดการแสดงประเพณีวัฒนธรรมภูมิปัญญาชาวบ้าน การจัดการด้านอาหาร เครื่องดื่ม การจัดการด้านผจญภัยล่องแพ ขี่ช้าง นั่งเกวียน ปัญหาและอุปสรรคในการร่วมโครงการและแนวทางส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในอนาคต

นิยามศัพท์

ประชาชนท้องถิ่น (local people) หมายถึง ประชาชนชาวไทยและชาวไทยภูเขาเผ่าต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ในตำบลแม่วิน พื้นที่อุทยานแห่งชาติออบขาน จังหวัดเชียงใหม่

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (ecotourism) หมายถึง การท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบในแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นและแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง กับระบบนิเวศสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยว โดยมีขบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้องภายใต้การจัดการอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น เพื่อมุ่งให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2538: 4)

การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หมายถึง การมีส่วนร่วมในการคิดถึงปัญหาในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวและทรัพยากรป่าไม้ วางแผนในการใช้การท่องเที่ยวเชิงนิเวศในการแก้ปัญหาความเสื่อมโทรมทางธรรมชาติ การร่วมดำเนินกิจกรรมต่างๆ เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ตลอดจนการได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยวในพื้นที่อุทยานแห่งชาติออบขาน (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, มปป: 9)

บทที่ 2

การตรวจสอบเอกสารที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่น ในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ของอุทยานแห่งชาติอบขาน จังหวัดเชียงใหม่ ในครั้งนี้ มุ่งศึกษาถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในการเข้าร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ในรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ผู้วิจัยจึงจำเป็นต้องตรวจสอบเอกสารที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้การศึกษานี้เกิดความกระจ่างชัดในกรอบแนวคิดของการศึกษาในประเด็นที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

- ความหมายและความสำคัญของการท่องเที่ยว
- การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
- การมีส่วนร่วม
- บริบทของอุทยานแห่งชาติต่อการท่องเที่ยว
- ภาคสรุป

ความหมายและความสำคัญของการท่องเที่ยว

สุภาพร มากแจ้ง (2539: 1) กล่าวว่า การท่องเที่ยวเป็น ผลรวมของประสบการณ์พิเศษกับสัมผัสภาพซึ่งเกิดจากการเดินทางและการพักผ่อนต่างถิ่นเป็นการชั่วคราวโดยมิได้ประกอบอาชีพ

นุบผา กุมนานนท์ (2528: 1) ยังได้กล่าวเสริมอีกว่า การท่องเที่ยวนอกจากเป็นการเดินทางไปแล้วกลับใช้เวลาเพียงชั่วคราว เพื่อพำนัก ณ จุดหมายปลายทางพร้อมกับแสวงหาความสุขสงบในช่วงระยะเวลาหนึ่งแล้วจะเดินทางกลับ อย่างไรก็ตามสามารถสรุปได้ว่าการท่องเที่ยวประกอบด้วยองค์ประกอบอย่างน้อย 3 ประการ คือ

- 1) การเดินทางจากที่อยู่อาศัยปกติ ไปยังที่อื่นเป็นการชั่วคราว
- 2) เป็นการเดินทางด้วยความสมัครใจ

3) การเดินทางด้วยวัตถุประสงค์ใด ๆ ก็ตาม ที่มีใช้เพื่อการประกอบอาชีพ หรือหา รายได้ความสำคัญของการท่องเที่ยว ปัจจุบันถือได้ว่าการท่องเที่ยวมีความสำคัญ ทั้งในด้าน เศรษฐกิจ สังคม และการเมือง มีความร่วมมือกันระหว่างประเทศในอันที่จะสนับสนุนส่งเสริม อุทยานธรรมชาติท่องเที่ยวให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น

ความสำคัญของการท่องเที่ยว

ความสำคัญของการท่องเที่ยวจำแนกได้ 3 ด้านคือ

1) ความสำคัญต่อตัวบุคคล

1.1) การท่องเที่ยวเป็นสิ่งสร้างใจ ช่วยให้นักท่องเที่ยวได้รับการพักผ่อนอันเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของมนุษยชาติตามมติเอกฉันท์ของสหประชาชาติในการประชุมครั้งที่ 21 พ.ศ. 2510 อันเป็นปีท่องเที่ยวสากลว่า "การท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมพื้นฐานที่มนุษยชาติต้องการที่สุดควรที่ รัฐบาลของทุกประเทศและมนุษย์ทุกคนจะส่งเสริมสนับสนุน"

1.2) การท่องเที่ยวเป็นการเปิดโลกทัศน์ ช่วยให้นักท่องเที่ยวมีทัศนคติกว้างไกล สามารถรับรู้และเข้าใจสภาพการณ์ที่เป็นจริง จัดเป็นรูปแบบหนึ่งของการศึกษาที่คนทุกระดับสามารถมีประสบการณ์ร่วมกันได้

1.3) การท่องเที่ยวเป็นการสร้างความเข้าใจระหว่างมนุษยชาติ ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมทั้งระหว่างคนในชาติ ส่งผลให้เกิดความเข้าใจอันดีระหว่างกัน

2) ความสำคัญต่อสังคม

2.1) การท่องเที่ยวก่อให้เกิดการสืบทอดทางวัฒนธรรม ทำให้เจ้าของถิ่นตระหนักถึงคุณค่าของวัฒนธรรมประเพณีประจำถิ่น เกิดความภาคภูมิใจ รักและหวงแหนวัฒนธรรมประจำถิ่นของตน พร้อมใจกันเชิดชูทรัพยากรท้องถิ่นให้เป็นที่ประจักษ์แก่ผู้มาเยือน

2.2) การท่องเที่ยวทำให้เกิดการฟื้นฟูและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม เช่น วัฒนธรรมการแต่งกาย ขนบธรรมเนียมประเพณีประจำถิ่น ศิลปพื้นบ้าน เป็นต้น

2.3) การท่องเที่ยวนำความเจริญไปสู่ท้องถิ่น ทั้งด้านการคมนาคม การสาธารณูปโภคและมาตรฐานการครองชีพ โดยเฉพาะท้องถิ่นที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว

2.4) การท่องเที่ยวทำให้เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนทั้งเจ้าของถิ่นและนักท่องเที่ยว

3) ความสำคัญต่อทางเศรษฐกิจ

3.1) การท่องเที่ยวเป็นแหล่งรายได้ในรูปของเงินตราต่างประเทศ ช่วยสร้างเสถียรภาพให้กับดุลการชำระเงินของประเทศ รายได้จากการท่องเที่ยวของประเทศไทยมีขอดีเด่นคู่อย่างสม่ำเสมอ

3.2) การท่องเที่ยวทำให้เกิดการลงทุนทางธุรกิจทั้งที่เกี่ยวข้องโดยตรง ทั้งที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการท่องเที่ยว เช่น ธุรกิจการขนส่ง ธุรกิจการนำเที่ยว ธุรกิจอาหารและการพักผ่อน ธุรกิจการค้าของที่ระลึก

3.3) การท่องเที่ยวทำให้เกิดการจ้างงานในธุรกิจและอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวทั้งโดยตรงและโดยอ้อม

3.4) การท่องเที่ยวทำให้เกิดการหมุนเวียนเงินตราและการกระจายรายได้ให้แก่ท้องถิ่น (สุภาพร มากแจ้ง, 2539: 3-4)

ความเป็นมาของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

อดีตที่ผ่านมาได้มีการนำเสนอแนวคิดเรื่อง การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ในแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติแผนแรกของประเทศไทย (พ.ศ. 2519) การนำเสนอในครั้งนั้นเป็นเพียงการกล่าวถึง การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ อย่างกว้าง ๆ ไม่ปรากฏรายละเอียดและแนวทางที่ชัดเจน สิ่งที่ระบุไว้ในแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติส่วนใหญ่มุ่งเน้นในเรื่องการพัฒนาระบบท่องเที่ยวทั้งระบบ โดยผลของการพัฒนานั้นจะพิจารณาในมิติด้านเศรษฐศาสตร์เป็นด้านหลัก อย่างไรก็ตามเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในช่วงเวลานั้น สามารถสะท้อนภาพผ่านกิจกรรมท่องเที่ยวในกลุ่มผู้สนใจพิเศษ (special interest) ซึ่งกลุ่มนี้จะนิยมท่องเที่ยวในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การเดินป่า การดูนก การดำน้ำและการเดินทางชม ศิลปวัฒนธรรม ลักษณะการท่องเที่ยวอย่างนี้จะกระจายลงไปในกลุ่มนักท่องเที่ยวที่เป็นกลุ่มเล็ก

ดังนั้นยุคเริ่มต้นของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในประเทศไทย คือช่วงปี พ.ศ. 2519 เริ่มจะมีการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบให้ความสำคัญกับการศึกษาหาความรู้ควบคู่ไปกับความสนุกเพลิดเพลินแต่สิ่งที่ยังขาดหายไปบางส่วน คือการพิจารณาเรื่องคนท้องถิ่น กลุ่มนักท่องเที่ยวยังเป็นกลุ่มเล็กและที่สำคัญ มักจะเรียกขานกลุ่มนี้ว่าเป็นกลุ่มผู้สนใจพิเศษ สำหรับในประเด็นเกี่ยวกับการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ อาจกล่าวได้ว่า เป็นเพียงการนำเสนอแนวคิดไว้ในแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติเท่านั้น

จากช่วงปี 2519 – 2535 ช่วงเวลา 16 ปีของการพัฒนาการท่องเที่ยว กล่าวได้ว่าประสบความสำเร็จอย่างสูงในเชิงเศรษฐกิจและในแง่พัฒนาการ นักท่องเที่ยวจากต่างประเทศ เดินทางมาท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้นทุกปีเป็นผลทำให้รายได้ที่เกิดจากการท่องเที่ยว อัตราการจ้างงาน อัตราการขยายตัวในภาคธุรกิจที่เกี่ยวข้องเนื่องเติบโตขึ้นจนกระทั่งในปี 2530 ซึ่งประกาศให้เป็นปีการท่องเที่ยวไทย ถือว่าเป็นการเปิดประเทศสู่สังคมโลก ในปี 2530 – 2535 นักท่องเที่ยวเดินทางมาท่องเที่ยวในประเทศไทยสูงขึ้น ผลทางเศรษฐกิจ คือ มีรายได้เกิดขึ้นจากอุตสาหกรรมท่องเที่ยวสูงเป็นอันดับ 1 เมื่อเปรียบเทียบกับสินค้าส่งออกประเภทอื่น

นอกจากผลทางเศรษฐกิจแล้ว การพัฒนาการท่องเที่ยวได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม ซึ่งกระจายลงไปในพื้นที่ท่องเที่ยวหลักทั่วประเทศ อาทิ พัทธนาฏเกตุ เกาสุมุข กาญจนบุรี เชียงใหม่ ปรากฏการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นในหลายประเทศไม่เฉพาะประเทศไทยเท่านั้นจากผลกระทบที่เกิดขึ้น จึงมีความพยายามที่จะสรุปบทเรียนที่ผ่านมา พร้อมกับเสนอแนวคิดในการพัฒนาที่ยั่งยืน และแนวคิดเรื่อง การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ได้ถูกนำขึ้นมาพิจารณาอีกครั้ง สำหรับประเทศไทยโดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ซึ่งถือว่าเป็นหน่วยงานรับผิดชอบโดยตรง ได้ผลักดันให้มีการศึกษาวิจัย เรื่อง การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือ (ในช่วงปี พ.ศ. 2530 - 2533) ผลการวิจัยในช่วงนั้นยังไม่มีคุณสมบัติครบถ้วนในองค์ประกอบ จำเป็นต้องมีการศึกษาเพิ่มเติม อย่างไรก็ตามการวิจัยทั้งสองพื้นที่ถือได้ว่าเป็นการริเริ่มแนวความคิดเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (ecotourism) ให้เกิดขึ้นในประเทศไทย

การบูรณาการ ให้การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเกิดขึ้นในประเทศไทยจำเป็นต้องได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานหลายหน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ซึ่งสถานการณ์ในปัจจุบันได้มีการตื่นตัวกันอย่างมาก พิจารณาได้จากการดำเนินงานของหน่วยงานต่าง ๆ ดังนี้

ในปี พ.ศ. 2538 - 2539 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้ผลักดันให้เกิดนโยบายและแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ นโยบายดังกล่าวได้กำหนดทิศทางที่จะดำเนินงานเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ในทุกองค์ประกอบที่เกี่ยวข้อง อาทิ การพัฒนาพื้นที่ท่องเที่ยว การพัฒนาบุคลากร พัฒนาการเรื่องการจัดการบริการนำเที่ยว เป็นต้น

ในปี พ.ศ. 2539 - 2540 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้เล็งเห็นความสำคัญและความจำเป็นที่จะต้องกำหนดนโยบาย การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ระดับชาติซึ่งนโยบายนี้จะต้องได้รับความเห็นชอบจากทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ดังนั้นวิธีการที่จะกำหนดนโยบายการท่องเที่ยว เชิงนิเวศ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยจึงได้มุ่งเน้นและให้ความสำคัญในเรื่องขบวนการ กล่าวคือ แต่ละขั้นตอนจะผ่านการประชุมร่วมกันระหว่างทุกหน่วยงาน ผลที่ได้จากการประชุมหารือจะนำมากำหนดเป็นนโยบาย การท่องเที่ยวเชิงนิเวศแห่งชาติ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, มปป: 2-12)

ความหมายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism)

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2538: 4) ได้ให้ความหมาย การท่องเที่ยวเชิงนิเวศว่า หมายถึง การเดินทางไปยังสถานที่ท่องเที่ยวแห่งใดแห่งหนึ่ง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษา ชื่นชมและเพลิดเพลินไปกับทัศนียภาพ สภาพธรรมชาติ สภาพสังคมวัฒนธรรม วิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นบนพื้นฐานของความรู้และความรับผิดชอบต่อระบบนิเวศน์

นำชัย หนูผล (2543: 5-6) กล่าวเสริมว่า เป็นการท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบต่อในแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นและแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศน์ สิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยว โดยมีขบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้องภายใต้การจัดการอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น เพื่อมุ่งให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2539: 60) ได้อธิบายว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (ecotourism) เป็นรูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน หมายถึง การท่องเที่ยวที่ก่อให้เกิดผลทางเศรษฐกิจโดยการใช้ทรัพยากรการท่องเที่ยวอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้การท่องเที่ยวมีความมั่นคงยั่งยืนอยู่คู่สังคมมนุษย์ และก่อให้เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

จากการประชุม Globe 90 ณ ประเทศแคนาดา ได้ให้คำจำกัดความคำว่า การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน (Sustainable Tourism Development) ไว้ว่า เป็นการพัฒนาที่สามารถตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวและผู้เป็นเจ้าของท้องถิ่นในปัจจุบัน โดยที่มีการปกป้องและสงวนรักษาโอกาสต่าง ๆ ของอนุชนรุ่นหลังด้วย การท่องเที่ยวนี้มีความหมายถึง การจัดการทรัพยากรเพื่อตอบสนองความจำเป็นทางเศรษฐกิจ สังคม และความงามทางสุนทรียภาพในขณะที่สามารถรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและระบบนิเวศด้วย

จากคำจำกัดความดังกล่าว จึงมีการแปลออกมาเป็นหลักการเบื้องต้นเพื่อเป็นแนวทางสร้างกรอบนโยบายและแนวทางปฏิบัติดังนี้

- 1) มุ่งพัฒนาการท่องเที่ยวในประเทศก่อน ส่วนการพัฒนาการท่องเที่ยวระหว่างประเทศนั้น จะต้องเหมาะสมกับระบบสาธารณูปโภคที่รองรับเป็นสำคัญ
- 2) ประชาชนในท้องถิ่นจะต้องมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในโครงการต่าง ๆ ที่จะมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนส่วนใหญ่ในพื้นที่ (local participation)
- 3) คำนึงถึงขีดความสามารถในการรองรับ (carrying capacity) ทุก ๆ ด้าน ของจำนวนนักท่องเที่ยวชุมชน และสภาพแวดล้อมโดยรวม
- 4) มุ่งใช้วัสดุและผลิตภัณฑ์ในท้องถิ่น (local products)
- 5) เน้นการกระจายรายได้สู่ท้องถิ่น โดยมุ่งประโยชน์ในระยะยาวของชุมชน

6) สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมเป็นคุณค่าที่มีอยู่ในตัวของมันเอง (intrinsic value) จึงมีคุณค่ามากกว่าในฐานะเพียงเป็นแหล่งรองรับการท่องเที่ยวเท่านั้น ความอยู่รอดในระยะยาวจึงเป็นสิ่งที่ไม่อาจละเลยได้

7) การปรับตัวเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นสิ่งจำเป็นแต่ทั้งนี้ ต้องไม่ขัดกับหลักการดังกล่าวข้างต้น

จะเห็นได้ว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มีจุดมุ่งหมายหลักในการสร้างความสมดุลให้เกิดขึ้นระหว่างกระแสการพัฒนาทางเศรษฐกิจกับการอนุรักษ์ จึงสมควรอย่างยิ่งที่จะต้องช่วยกันส่งเสริม เพื่อให้การท่องเที่ยวเชิงนิเวศบรรลุจุดมุ่งหมายดังกล่าว ทั้งนี้จำต้องอาศัยความร่วมมือสนับสนุน ส่งเสริมจากทุกฝ่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ทั้งฝ่ายรัฐบาล ฝ่ายเอกชน และฝ่ายท่องเที่ยวเอง อีกทั้งองค์กรในท้องถิ่น ต่างก็มีบทบาทสำคัญต่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

องค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

นักศึกษาด้านเทคโนโลยีการบริหารสิ่งแวดล้อม (2538: 2-3) ได้อ้างแนวคิดของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ถึงองค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ดังนี้

1) จะต้องไม่ผลกระทบต่อธรรมชาติน้อยที่สุด (less impact) ตลอดจนถึง สิ่งแวดล้อม ศิลปวัฒนธรรม ตลอดจนวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นเช่นการออกแบบก่อสร้างต้องเป็นสิ่งที่กลมกลืนกับธรรมชาติ

2) ต้องมีการให้ความรู้กับนักท่องเที่ยว (knowledge) โดยสื่อต่าง ๆ เพื่อก่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจและได้รับความเพลิดเพลิน การสร้างจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์ และช่วยลดผลกระทบต่าง ๆ ที่อาจจะมีต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

3) ให้ประชาชนในท้องถิ่นได้รับผลประโยชน์ (local benefit) จากการท่องเที่ยวในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การจ้างงาน การบริการ การขายอาหาร การขายของที่ระลึก การเป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่น

4) ประชาชนท้องถิ่นต้องมีส่วนร่วม (local participation) ตั้งแต่การวางแผน การตัดสินใจเข้าร่วมในกิจกรรม การจัดการ เพื่อให้คนในท้องถิ่นเกิดความภูมิใจ และมีความรู้สึกเป็นเจ้าของ

วัลลภพันธุ์ สติยยุทธการ และคณะ (2538: 3) ได้อธิบายถึงลักษณะสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไว้ดังนี้

1) Nature Based การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นการท่องเที่ยวที่ให้ความสำคัญกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ทั้งสิ่งแวดล้อมด้านความหลากหลายทางชีวภาพด้านสภาพภูมิศาสตร์ และด้านวิถีชีวิตวัฒนธรรม ประเพณี โดยจะต้องยึดหลักสำคัญที่ว่าเราจะต้องอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และวัฒนธรรมเหล่านั้น ไว้ให้ดีที่สุดเพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

2) Sustainably managed การท่องเที่ยวทุกประเภทจะต้องเป็นการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนในเชิงเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม ประเทศทุกประเทศ ท้องถิ่นทุกท้องถิ่น จำเป็นต้องพยายามจัดการท่องเที่ยวของตนโดยไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสภาพสิ่งแวดล้อม หรือให้กระทบน้อยที่สุด

3) Inclusive of social and cultural aspects การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จะต้องให้การศึกษากับนักท่องเที่ยวและประชาชนในท้องถิ่น เป็นการศึกษาที่ต้องการจะหยั่งรากลึกกลงในจิตสำนึกของแต่ละคนให้ตระหนักถึงความจำเป็นและความสำคัญอย่างยั่งยืน ในอันที่จะถนอมสภาพแวดล้อมรอบ ๆ ตัวเรา

4) Benefit and involvement of local people การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเน้นตรงจุดที่ว่า การจัดการ การท่องเที่ยว ประชาชนในพื้นที่จะต้องมีส่วนร่วมในการวางแผน การตัดสินใจและสามารถได้รับผลประโยชน์จากกำไรของการท่องเที่ยว และการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะเป็นกุญแจสำคัญไขไปสู่การกระจายรายได้นั่นเอง

5) Product authentic การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จากมุมมองเชิงตลาดมีจุดเน้นที่ว่าผลิตภัณฑ์คือทัวร์ต่าง ๆ นั้นจะต้องเป็นทัวร์ที่มีลักษณะครบตามเกณฑ์ที่กล่าวมาแล้ว

6) Tourist satisfaction ความพอใจของนักท่องเที่ยวนับเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน นักท่องเที่ยวที่พอใจจึงจะกลับมาท่องเที่ยวอีก กิจกรรมที่บริษัททัวร์เสนอต่อนักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จะต้องเป็นกิจกรรมที่ตรงหรือเกินความคาดหวังของนักท่องเที่ยว

Bucklay (1993) ได้ระบุขอบเขตที่ครอบคลุมองค์ประกอบหลักจำนวน 4 ด้าน หรือมิติของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งแต่ละองค์ประกอบมีรายละเอียดดังนี้คือ

1) องค์ประกอบด้านพื้นที่ (nature-based tourism) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นการท่องเที่ยวในพื้นที่ที่มีความต่อเนื่องกับธรรมชาติเป็นหลักและมีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ทั้งนี้รวมถึงแหล่งวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศในพื้นที่ของแหล่งนั้น ดังนั้น องค์ประกอบด้านพื้นที่จึงเป็นการท่องเที่ยวที่มีฐานอยู่กับธรรมชาติ

2) องค์ประกอบด้านกิจกรรมและขบวนการ (environmentally-based tourism) เป็นการท่องเที่ยวที่เอื้อต่อกระบวนการเรียนรู้ โดยมีการให้การศึกษาเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยวเพื่อเพิ่มพูนความรู้และประสบการณ์ตลอดจนสร้างความประทับใจ

เพิ่มความตระหนักและปลูกจิตสำนึกที่ถูกต้อง ทั้งต่อนักท่องเที่ยวและผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ดังนั้นจึงเป็นการท่องเที่ยวอยู่บนพื้นฐานของการศึกษาสิ่งแวดล้อม

3) องค์ประกอบด้านองค์กร (community participation-based tourism) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศควรคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนและประชาชนท้องถิ่นตลอดกระบวนการ ทั้งนี้เพื่อเปิดโอกาสทางเศรษฐกิจแก่ชุมชนซึ่งหมายถึงการกระจายรายได้สู่ท้องถิ่น การได้รับผลตอบแทนจากกิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชนท้องถิ่นนี้จะทำให้ท้องถิ่นบังเกิดความรู้สึกของการเป็นเจ้าของ ในที่สุดจะเข้ามามีส่วนร่วมในการควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีคุณภาพองค์ประกอบด้านการจัดการ

4) เป็นการท่องเที่ยวที่มีการจัดการอย่างมีความรับผิดชอบ (sustainable managed-based tourism) ที่ไม่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม และควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีขอบเขตโดยมีการคำนึงถึงศักยภาพและความสามารถในการรองรับ จึงเป็นการท่องเที่ยวบนพื้นฐานของการจัดการอย่างยั่งยืน

สรุป การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (ecotourism) เป็นการท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นความสำคัญทางเศรษฐกิจควบคู่กับการอนุรักษ์สภาพแวดล้อม โดยมุ่งควบคุมคุณภาพของทรัพยากร การท่องเที่ยว ให้ความรู้กับนักท่องเที่ยว เกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยว รวมทั้งการให้บริการนักท่องเที่ยว นับว่าเป็นทางออกที่ดีที่จะก่อให้เกิดความสมดุลระหว่างกระแสการพัฒนาและกระแสการอนุรักษ์ทางการท่องเที่ยว จึงสมควรอย่างยิ่งที่จะต้องช่วยกันสนับสนุนส่งเสริมให้มากขึ้น แต่ความสำเร็จของการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนั้น ต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งประชาชนท้องถิ่นซึ่งต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานทุกขั้นตอนร่วมกับหน่วยงานของรัฐในที่นี่คืออุทยานแห่งชาติ และเอกชนผู้ประกอบการธุรกิจการท่องเที่ยว จึงจะบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

การมีส่วนร่วม

การเสริมสร้างการมีส่วนร่วม

การพัฒนาในอดีตที่ผ่านมา แม้ว่าในภาพรวมมีการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้นในหลาย ๆ ด้าน ส่งผลให้เห็นเป็นรูปธรรมหลายประการ ประชาชนมีชีวิตความเป็นอยู่ที่มีความสะดวกสบายขึ้น ในด้านสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น ถนน ไฟฟ้า น้ำประปา และด้านการสาธารณสุข เป็นต้น แต่ก็ยังมีปัญหาต่าง ๆ อีกมากมาย เช่น ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ปัญหาสังคม และปัญหาความยากจน ดังนั้น กระบวนการพัฒนา จึงต้องมีการปรับเปลี่ยนกระบวนการตัดสินใจของกลุ่ให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม และปัญหาที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาในอดีต โดยให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการพัฒนาได้เข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้นในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การวิเคราะห์ร่วมกันทำแผน ร่วมกันทำกิจกรรมและร่วมกันประเมินผลการปฏิบัติงาน

แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยทั่วไปจะมีความหมายกว้าง คือ การที่ประชาชนพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการควบคุมการใช้และกระจายทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคม เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคม การมีส่วนร่วมในความหมายนี้จึงเป็นการมีส่วนร่วมของประชาชนตามแนวทางการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ซึ่งเปิดโอกาสให้ประชาชนพัฒนาการรับรู้ สติ ปัญญา และความสามารถในการตัดสินใจกำหนดชีวิตด้วยตนเอง ดังนั้นการมีส่วนร่วมของประชาชนจึงเป็นทั้งวิธีการ (means) และเป้าหมาย (ends) ในเวลาเดียวกัน

ปัจจุบัน แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนา (people participation for development) ได้รับการยอมรับและใช้เป็นแนวทางปฏิบัติในงานพัฒนา กระบวนการของการมีส่วนร่วมนั้นมีได้ขึ้นอยู่กับการริเริ่ม หรือการวางแผน โดยรัฐ แต่ความสำเร็จนั้นอยู่ที่ประชาชนในชุมชนต้องเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการอย่างเป็นอิสระ เน้นการทำงานในรูปกลุ่มหรือองค์กรชุมชนที่มีวัตถุประสงค์ในการเข้าร่วมอย่างชัดเจน พลังกลุ่มจะเป็นปัจจัยสำคัญทำให้งานพัฒนาต่างๆ บรรลุผลสำเร็จตามความมุ่งหมาย (จริญญา วงษ์พรหม, 2536) นอกจากนี้การพัฒนาจำเป็นต้องมีการรวมพลังในลักษณะเบญจภาคี ได้แก่ ภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ และประชาชนเพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาของท้องถิ่น

ความหมายของการมีส่วนร่วม

คำว่า " การมีส่วนร่วม" ได้มีผู้ให้ความหมายที่หลากหลาย และมีความแตกต่างกันไปตามความเข้าใจและประสบการณ์ของแต่ละบุคคล ดังที่ นเรศ สงเคราะห์สุข (2541: 10) และ ยุวัฒน์ วุฒิเมธี (2526: 253) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนในลักษณะที่เป็นกระบวนการของการพัฒนา ตั้งแต่ต้นจนสิ้นสุดกระบวนการ ได้แก่ การวิจัย (ศึกษาชุมชน) การวางแผน การตัดสินใจ การดำเนินงาน การบริหารจัดการ การติดตามและประเมินผล ตลอดจนการจัดสรรผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น

ในกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม จะต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจกำหนดความต้องการของตนเอง ตัดสินใจใช้ทรัพยากร โดย WHO/UNICEF (1978: 11) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนก่อให้เกิดกระบวนการ และโครงสร้างที่ประชาชนในชนบทสามารถที่จะแสดงออกซึ่งความต้องการของตน การจัดอันดับความสำคัญการเข้าร่วมในการพัฒนา และได้รับประโยชน์จากการพัฒนานั้น โดยเน้นการให้อำนาจการตัดสินใจแก่ประชาชนชนบท

ในส่วนของ Werthiem (1981: 3-5) ได้กล่าวว่าการมีส่วนร่วมคือการที่ประชาชนจะเข้าไปมีส่วนในการตัดสินใจในระดับต่าง ๆ ทางการจัดการบริหารและทางการเมืองเพื่อกำหนดความต้องการในชุมชนของตน

อาจกล่าวได้ว่าการให้โอกาสประชาชน เป็นฝ่ายตัดสินใจกำหนดความต้องการของตนเอง เป็นการเสริมพลังอำนาจให้ประชาชนระดมขีดความสามารถในการจัดการทรัพยากร การตัดสินใจและควบคุมกิจกรรมต่าง ๆ มากกว่าที่จะเป็นฝ่ายดั่งรับ (Lundy, 1999: 125)

สำหรับการมีส่วนร่วมในความหมายที่เป็นนัยทางการเมือง สายทิพย์ สุกดิพันธ์ (2543: 92) ได้กล่าวว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงกลไกในการพัฒนา จากการพัฒนาโครงการโดยรัฐมาเป็นการพัฒนาที่ประชาชนมีบทบาทหลัก การมีส่วนร่วมของประชาชนจึงหมายถึง การคืนอำนาจ (empowerment) ในการกำหนดการพัฒนาให้แก่ประชาชน อย่างน้อยที่สุดประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการริเริ่มวางแผน และดำเนินการในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับสภาพความเป็นอยู่ และอนาคตของเขา

ในส่วนของ ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์ (2527: 2) กล่าวว่า การที่ประชาชน หรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการ ควบคุมการใช้และกระจายทรัพยากรที่มีอยู่ เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจ และสังคม ทำให้ประชาชนได้พัฒนาการเรียนรู้ และภูมิปัญญาซึ่งแสดงออกในรูปการตัดสินใจ ในการกำหนดชีวิตของตน โดยภาครัฐจะต้องคืนอำนาจ

ในการกำหนดการพัฒนาให้แก่ประชาชน เพื่อให้ประชาชน โดยเฉพาะกลุ่มสตรี คนจนหรือคนด้อยโอกาสให้สังคมได้มีโอกาสในการแสดงความต้องการ แสวงหาทางเลือก หรือเสนอข้อเรียกร้องพัฒนาชุมชน คือ เป็นผู้กำหนดความจำเป็นพื้นฐานของชุมชนและเป็นผู้ระดมทรัพยากรต่างๆ เพื่อสนองความจำเป็นพื้นฐาน และบรรลุมิติวัตถุประสงค์บางประการทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง (ปกรณีย์ ปรีชากร, 2530: 64) นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมอาจเริ่มต้นจากการพัฒนามาจากข้างล่าง แทนวิธีการพัฒนาจากบนโยบายเบื้องบน จุดเริ่มต้นคือ การกระจายอำนาจของการวางแผนจากส่วนกลางไปเป็นการวางแผนส่วนภูมิภาค (อภิรัช พันธ์เสน, 2539: 151-162)

เมื่อพิจารณาในส่วนหนึ่งของเนื้อหาของการมีส่วนร่วม HO (1983: 32) เห็นว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา ควรมีเนื้อหา ดังนี้คือ

- 1) การเน้นคุณค่าของการวางแผนระดับท้องถิ่น
- 2) การใช้เทคโนโลยี และทรัพยากรที่จะหาได้ในพื้นที่
- 3) การฝึกอบรม ที่เน้นให้ประชาชนสามารถดำเนินการพัฒนาด้วยตนเองได้
- 4) การแก้ไขปัญหาคือความต้องการพื้นฐาน โดยสมาชิกของชุมชน
- 5) การช่วยเหลือซึ่งกันและกันตามแบบประเพณีดั้งเดิม
- 6) การใช้วัฒนธรรมและการสื่อสารที่สอดคล้องกับการพัฒนา

โดยจะต้องมีการใช้ความคิดสร้างสรรค์และความชำนาญของประชาชนในการแก้ปัญหา ร่วมกับการใช้วิทยาการที่เหมาะสม และมีการติดตามประเมินผลการปฏิบัติงานด้วย (ไชยชนะ สุทธิวรชัย, 2536: 12)

จากความหมายของการมีส่วนร่วมดังกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่าการมีส่วนร่วมมีความหมายใน 2 ลักษณะคือ

1) การมีส่วนร่วมในลักษณะที่เป็นกระบวนการของการพัฒนา โดยให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา ตั้งแต่เริ่มจนถึงสิ้นสุดโครงการ ได้แก่ การร่วมกันค้นหาปัญหา การวางแผน การตัดสินใจ การระดมทรัพยากร และเทคโนโลยีในพื้นที่ การบริหารจัดการ การติดตามประเมินผล รวมทั้งการรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นและวัฒนธรรมของชุมชน

2) การมีส่วนร่วมในทางการเมือง แบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ

2.1) การส่งเสริมสิทธิและพลังอำนาจของพลเมืองโดยประชาชน หรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการ เพื่อรักษาผลประโยชน์ของกลุ่มควบคุมการใช้และการกระจายทรัพยากรของชุมชน อันจะก่อให้เกิดกระบวนการและโครงสร้างที่ประชาชนในชนบทสามารถแสดงออกซึ่งความสามารถของตนและได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนา

2.2) การเปลี่ยนแปลงกลไกการพัฒนาโดยรัฐ มาเป็นการพัฒนาที่ประชาชนมีบทบาทหลัก โดยการกระจายอำนาจในการวางแผนจากส่วนกลางมาเป็นส่วนภูมิภาค เพื่อให้ภูมิภาคมีลักษณะเป็นเอกเทศ ให้มีอำนาจทางการเมือง การบริหาร มีอำนาจต่อการจัดสรรทรัพยากรอยู่ในมาตรฐานเดียวกัน โดยประชาชนสามารถตรวจสอบได้ อาจกล่าวได้ว่าเป็นการคืนอำนาจ (empowerment) ในการพัฒนาให้แก่ประชาชนให้มีส่วนร่วมในการกำหนดอนาคตของตนเอง ทั้งนี้ต้องคำนึงถึงการพัฒนที่เท่าเทียมกันของชายและหญิง (gender) ในการดำเนินงานพัฒนาด้วย

กระบวนการการมีส่วนร่วม

กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนานั้น ประชาชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการปฏิบัติงาน โดยมีนักพัฒนาหรือนักวิชาการจากภายนอกเป็นผู้ส่งเสริมและสนับสนุนในด้านต่าง ๆ เช่น ข้อมูลข่าวสาร เทคโนโลยี ฯลฯ จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการมีส่วนร่วม พบว่า โดยส่วนใหญ่กระบวนการมีส่วนร่วมจะเริ่มจากการค้นหาปัญหาและสาเหตุ การวางแผนดำเนินกิจกรรมแก้ไขปัญหา การปฏิบัติงาน การร่วมรับผลประโยชน์ และการติดตามประเมินผล (เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง, 2526: 10) ผลการศึกษาดังกล่าวมีความสอดคล้องกับที่ อकिन รพีพัฒน์ (2531: 49) ได้กล่าวถึงกระบวนการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการพัฒนา ซึ่งมี 5 ระดับคือ

- 1) ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา การพิจารณาปัญหาและจัดลำดับความสำคัญของปัญหา
- 2) ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหาสาเหตุแห่งปัญหา
- 3) ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหา และพิจารณาแนวทางวิธีการในการแก้ปัญหา
- 4) ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหา
- 5) ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการประเมินผลของกิจกรรมการพัฒนา

ในกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา จะต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจที่จะกำหนดปัญหาและความต้องการด้วยตนเอง โดยเฉพาะในขั้นตอนของการวางแผนแก้ไขปัญหาดังที่ Cohen and Uphoff (1980: 213-218) ได้แบ่งการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 แบบคือ

- 1) การมีส่วนร่วมตัดสินใจ (decision making) ประกอบด้วยการริเริ่ม ตัดสินใจ ดำเนินการตัดสินใจและตัดสินใจปฏิบัติการ

2) การมีส่วนร่วมปฏิบัติการ (implementation) ประกอบด้วย การสนับสนุน ทรัพยากร การบริหาร การประสานความร่วมมือ

3) การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (benefits) ประกอบด้วยผลประโยชน์ด้าน วัสดุ ด้านสังคม และส่วนบุคคล

4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (evaluation)

ส่วนบุญชู อ่อนคำ และวิริยา น้อยวงศ์ (2535: 13) กล่าวถึง การมีส่วนร่วม ตามขั้นตอนในการพัฒนา ซึ่งเป็นการวัดเชิงคุณภาพ ออกเป็น 5 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การมีส่วนร่วมในขั้นการริเริ่มการพัฒนา ซึ่งเป็นขั้นตอนที่ประชาชน เข้ามามีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาภายในชุมชนตลอดจนมีส่วนร่วมในการ ตัดสินใจกำหนดความต้องการของชุมชน และมีส่วนร่วมการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการ ด้วย

ขั้นตอนที่ 2 การมีส่วนร่วมในขั้นการวางแผนในการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชน มีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย และวัตถุประสงค์ของโครงการ กำหนดวิธีการ และแนวทางการ ดำเนินงาน ตลอดจนกำหนดทรัพยากรและแหล่งทรัพยากรที่จะใช้

ขั้นตอนที่ 3 การมีส่วนร่วมในขั้นการดำเนินการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนที่ ส่วนร่วมในการสร้างประโยชน์โดยการสนับสนุนทรัพยากร วัสดุอุปกรณ์และแรงงาน หรือเข้าร่วม บริหารงาน ประสานงานและดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก

ขั้นตอนที่ 4 การมีส่วนร่วมในขั้นการรับผลประโยชน์จากการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ ประชาชนมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่พึงได้รับจากการพัฒนา หรือยอมรับผลประโยชน์อัน เกิดจากการพัฒนาทั้งด้านวัตถุและจิตใจ

ขั้นตอนที่ 5 การมีส่วนร่วมในขั้นประเมินผลการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชน เข้าร่วมประเมินว่า การพัฒนาที่ได้กระทำไปนั้นสำเร็จตามวัตถุประสงค์เพียงใด ซึ่งในการประเมิน อาจปรากฏในรูปของการประเมินย่อย (formative evaluation) เป็นการประเมินผลก้าวหน้าเป็น ระยะ ๆ หรือกระทำในรูปของการประเมินผลรวม (summative evaluation) ซึ่งเป็นการประเมินผล สรุปรวบยอด

นอกจากนี้ WHO / UNICEF (1978: 41-49) ได้เสนอรูปแบบของกระบวนการมี ส่วนร่วมไว้ 4 ขั้นตอนคือ

1) การวางแผน ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหา จัดลำดับความ สำคัญตั้งเป้าหมาย กำหนดการใช้ทรัพยากร กำหนดวิธีการติดตามประเมินผลและประการสำคัญ คือต้องตัดสินใจด้วยตนเอง

2) การดำเนินกิจกรรม ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการดำเนินการ และบริหารการใช้ทรัพยากร มีความรับผิดชอบในการจัดสรรควบคุมทางการเงิน

3) การใช้ประโยชน์ โดยประชาชนต้องมีความสามารถในการนำเอากิจกรรมมาใช้ให้เกิดประโยชน์

4) การได้รับประโยชน์ โดยประชาชนต้องได้รับการแจกจ่ายผลประโยชน์จากชุมชนในพื้นที่เท่าเทียมกัน

เมื่อพิจารณาอีกส่วนหนึ่ง จะเห็นได้ว่ากระบวนการมีส่วนร่วมเริ่มจากการศึกษาชุมชน โดยนักพัฒนาร่วมกับชาวบ้านในชุมชน ร่วมกันเรียนรู้สภาพความเป็นอยู่ การประกอบอาชีพ ทรัพยากรที่มีในชุมชน และปัญหาต่าง ๆ ของชุมชน เพื่อใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการวางแผนแก้ไขปัญหา การศึกษาชุมชนจะช่วยกระตุ้นให้ชาวบ้านเกิดความตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้น และรวมกลุ่มกันวางแผนแก้ไขปัญหา โดยนักพัฒนาจะเป็นฝ่ายกระตุ้นให้ชาวบ้านแสดงความคิดเห็น ดังที่วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (2530: 61-63) ได้กล่าวว่า กระบวนการในการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน มี 4 ขั้นตอนคือ

1) การศึกษาชุมชน คือ การค้นหาปัญหาและความต้องการของชุมชนโดยนักพัฒนาศึกษา และเรียนรู้สภาพความเป็นอยู่ของชาวบ้าน ทรัพยากร สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ในชุมชนร่วมกับประชาชน โดยใช้วิธีการสังเกต และสัมภาษณ์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ข้อมูลบางส่วนอาจหาได้จากเอกสาร / งานวิจัย

2) การวางแผนเพื่อแก้ไขปัญหา โดยมีการรวมกลุ่มกันอภิปราย ถกเถียง แสดงความคิดเห็น นักพัฒนาเป็นผู้ประสานงาน โดยคอยจัดลำดับผู้อภิปรายให้ข้อเท็จจริง และสรุปประเด็นสำคัญเป็นหลัก ส่วนชาวบ้านควรได้มีโอกาสเข้ามาอภิปรายแสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่ และนักพัฒนาต้องกระตุ้น เร่งเร้าให้ชาวบ้านแสดงความคิดเห็นให้มากที่สุด

3) การลงมือปฏิบัติตามแผนหรือวิธีการที่ได้ร่วมกันตัดสินใจแล้วจากขั้นตอนที่ 2 โดยชาวบ้านมีส่วนร่วม ในขั้นตอนนี้จะต้องได้ร่วมด้วยความศรัทธา และเชื่อมั่นในตนเองที่จะพัฒนาชุมชน

4) การประเมินผลงาน โดยชาวบ้านและนักพัฒนาจะร่วมกันกำหนดขั้นตอนย่อย ๆ ต่าง ๆ ในการทำงานประเมินผล ตลอดจนดูแลปัญหาที่อาจเกิดขึ้นในระหว่างประเมินผล เพื่อที่จะได้แก้ไขได้ทันที

ส่วนเดวิท แมทิวส์ (ทิวูฒิ เสนาคำ, 2540: 15-18) ได้เสนอหลักการเสริมความเข้มแข็งให้กับชุมชน ในกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน มีดังต่อไปนี้

1) การกำหนดประเด็นปัญหาโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน คือ การเปิดโอกาสให้ประชาชนขบคิดปัญหา ไม่เพียงแต่จากแง่มุมผลประโยชน์ของตนเท่านั้นแต่รวมถึงผลประโยชน์ของคนอื่นด้วย ซึ่งเท่ากับเป็นการกระตุ้นให้ประชาชนสำนึกในชะตากรรมร่วม และเป็นขั้นแรกของการกระตุ้นสำนึกของประชาชน และร่วมแก้ไขปัญหที่กำลังเกิดขึ้นกับชุมชนของตน

2) การสร้างทางเลือกให้กับชุมชน โดยผ่านกระบวนการสนทนาแบบพินิจพิเคราะห์ เป็นกระบวนการตัดสินใจที่เชื่อมโยงใกล้ชิดกับการปฏิบัติ แม้การสนทนาจะยังไม่ตกลงเห็นพร้อมต้องกัน แต่เป็นการสร้างแนวกว้าง ๆ และเผยให้เห็นเป้าหมายที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันของผู้เข้าร่วม นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างสำนึกความเป็นไปได้ของการดำเนินกิจกรรม ซึ่งเป็นตัวช่วยเสริมสร้างพลังรวมหมู่ในการดำเนินกิจกรรมตามที่ตัดสินใจ

3) การดำเนินกิจกรรมสาธารณะ เป็นกิจกรรมระดับพลังรวมหมู่ของประชาชน มีความหลากหลาย และเกี่ยวข้องกับประชาชนจำนวนมาก เกิดจากกระบวนการสนทนาแบบพินิจพิเคราะห์ นำมาซึ่งการกำหนดแนวทางทั่วไปของการดำเนินกิจกรรมเผยให้เห็นผลประโยชน์เกี่ยวเนื่องกันของผู้เข้าร่วม และเป้าหมายที่อาจร่วมกันได้ กิจกรรมสาธารณะเกิดจากเป้าหมายร่วมกันของผู้คนจึงก่อให้เกิดการรวมพลังเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่กันและกัน

4) การประเมินผลกิจกรรมโดยเฉพาะ คือ การเปิดโอกาสให้เข้ามามีส่วนร่วมในการประเมินผลกิจกรรมที่ดำเนินการในชุมชน โดยให้ชาวบ้านพยายามและกิจกรรมที่ดำเนินการใดมีประโยชน์และมีคุณค่าอย่างแท้จริงต่อชุมชน พวกเขาเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนประเมินและปรับเปลี่ยนกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง

ทั้งนี้ทางปฏิบัติ กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการดำเนินกิจกรรมพัฒนาตามที่กล่าวมาข้างต้น ประชาชนอาจไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน เพราะมีข้อจำกัดหลายประการ ดังนั้น การตัดสินใจ (decision making) จึงเป็นส่วนสำคัญที่นักพัฒนาจะต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนได้กระทำการตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมพัฒนา จึงจะถือว่าเป็นการมีส่วนร่วมที่แท้จริง เพราะประชาชนเป็นฝ่ายกำหนดความต้องการในการแก้ปัญหาของชุมชนด้วยตนเอง จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการมีส่วนร่วม จะพบว่าโดยทั่วไปกระบวนการมีส่วนร่วมมีดังต่อไปนี้

1) การมีส่วนร่วมในการศึกษาชุมชน จะเป็นกระตุ้นให้ประชาชนได้ร่วมกันเรียนรู้สภาพของชุมชน การดำเนินชีวิต ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม เพื่อใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้นในการทำงาน และร่วมกันค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา ตลอดจนการจัดลำดับความสำคัญของปัญหา

2) การมีส่วนร่วมในการวางแผน โดยจะมีการรวมกลุ่มอภิปรายและแสดงความคิดเห็นเพื่อกำหนดนโยบาย วัตถุประสงค์ วิธีการ แนวทางการดำเนินงานและทรัพยากรที่จะต้องใช้

3) การมีส่วนร่วมในการดำเนินการพัฒนา โดยการสนับสนุนด้านวัสดุอุปกรณ์ แรงงาน เงินทุน หรือเข้าร่วมบริหารงาน การใช้ทรัพยากรการ ประสานงาน และดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก

4) การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์จากการพัฒนา เป็นการนำเอากิจกรรมมาใช้ให้เกิดประโยชน์ ทั้งด้านวัตถุและจิตใจ โดยอยู่บนพื้นฐานของความเท่าเทียมกันของบุคคล และสังคม

5) การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลการพัฒนา เพื่อที่จะแก้ไขปัญหาดัง ๆ ที่เกิดขึ้นได้ทันที

ลักษณะของการมีส่วนร่วม

ลักษณะของการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนา โดยทั่วไปนั้น ประชาชนอาจเข้าร่วมในกระบวนการตัดสินใจว่าจะทำอะไร เข้าร่วมในการนำโครงการไปปฏิบัติ โดยเสียสละทรัพยากรต่าง ๆ เช่น แรงงาน วัสดุ เงิน หรือร่วมมือกันในองค์กร หรือกิจกรรมเฉพาะ ด้านเข้าร่วมในผลประโยชน์ที่เกิดจากการพัฒนาและร่วมในการประเมินผลโครงการ (Cohen and Uphoff, 1980: 6)

ในส่วนของท่าน สุวรรณมงคล (2527: 82) กล่าวถึงลักษณะการมีส่วนร่วมดังนี้

- 1) การมีส่วนร่วมของชุมชนในการตัดสินใจ
- 2) การมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินการ
- 3) การมีส่วนร่วมของชุมชนในผลประโยชน์

ซึ่งมีความสอดคล้องกับความคิดเห็นของ ขงยุทธ์ บุราสิทธิ์ (2533: 41-71) ที่ได้

กล่าวถึงลักษณะของการมีส่วนร่วมมีหลายระดับ คือ

- 1) เป็นสมาชิก
- 2) เป็นผู้เข้าประชุม
- 3) เป็นผู้บริจาคเงิน
- 4) เป็นกรรมการ
- 5) เป็นประธานกรรมการ

ในส่วนการศึกษาของกรณีการ์ ชมดี (2524: 11-13) ได้กล่าวถึงลักษณะของการมีส่วนร่วมของประชาชนเพิ่มเติมจากที่กล่าวมาข้างต้น ดังต่อไปนี้คือ

- 1) การมีส่วนร่วมประชุม
- 2) การมีส่วนร่วมออกเงิน
- 3) การมีส่วนร่วมเป็นกรรมการ
- 4) การมีส่วนร่วมเป็นผู้นำ
- 5) การมีส่วนร่วมสัมภาษณ์
- 6) การมีส่วนร่วมชักชวน
- 7) การมีส่วนร่วมบริโภค
- 8) การมีส่วนร่วมเป็นผู้ริเริ่ม
- 9) การมีส่วนร่วมเป็นผู้ใช้แรงงาน หรือเป็นลูกจ้าง
- 10) การมีส่วนร่วมออกวัสดุอุปกรณ์

นอกจากนี้ยังพบข้อสังเกตว่า ลักษณะของการมีส่วนร่วมของประชาชน ส่วนใหญ่จะเข้าร่วมในลักษณะของการใช้แรงงาน การร่วมออกเงินมากกว่าแสดงความคิดเห็น หรือให้ข้อเสนอแนะในเรื่องที่เป็นประโยชน์ ดังที่จินตนา ทองรอด (2529: 97) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมในโครงการขุดน้ำฝนในเขตเกษตรล้าหลังของชาวบ้าน : ศึกษาเฉพาะกรณี หมู่บ้านหนองเสา ม.6 ต.แม่เปา กิ่ง อ.พญาเม็งราย จ.เชียงราย พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ซึ่งสามารถจัดลำดับจากมากไปหาน้อยได้ดังต่อไปนี้

- 1) ร่วมในการสละเงิน
- 2) ร่วมสละแรงงาน
- 3) ร่วมในการเข้าประชุม
- 4) ร่วมสละวัสดุอุปกรณ์
- 5) ร่วมในการวางแผน
- 6) ร่วมแสดงความคิดเห็น
- 7) ร่วมชักชวนชาวบ้าน
- 8) ร่วมรับผิดชอบ หรือควบคุมการดำเนินการ
- 9) ร่วมติดตามผลการดำเนินงาน

จากลักษณะของการมีส่วนร่วมข้างต้น บางส่วนจะครอบคลุมถึงกระบวนการของการมีส่วนร่วม และยังมีอีกส่วนหนึ่งที่กล่าวถึงลักษณะของการมีส่วนร่วม โดยแบ่งตามอำนาจหน้าที่ของผู้เข้าร่วมดังนี้คือ การเป็นประธาน เป็นกรรมการ เป็นสมาชิก เป็นผู้เข้าร่วมประชุม

กล่าวโดยสรุปลักษณะของการมีส่วนร่วม อาจแบ่งโดย

1) การสนับสนุนทรัพยากร คือ การสนับสนุนเงิน วัสดุอุปกรณ์ แรงงาน หรือการช่วยทำกิจกรรมคือ การเข้าร่วมในการวางแผน การประชุมแสดงความคิดเห็นการดำเนินการ การติดตามและประเมินผล

2) อำนาจหน้าที่ของผู้เข้าร่วม คือเป็นผู้นำ เป็นกรรมการ เป็นสมาชิก ซึ่งลักษณะการมีส่วนร่วมนี้ แสดงถึงระดับอำนาจของผู้เข้าร่วม จึงมีการโต้แย้งว่าการมีส่วนร่วม โดยใช้วิธีการพัฒนาความสามารถของประชาชน เป็นเพียงการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าร่วมเพียงบางส่วน เพราะหลายกรณีประชาชนไม่มีโอกาสเข้าร่วมในการตัดสินใจ ทางออกที่ควรเป็นคือ การเสริมสร้างพลังอำนาจ (empowerment) แก่ประชาชน

การส่งเสริมการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมของประชาชนไม่ว่าจะเป็นทางตรง หรือทางอ้อม อาจจะกล่าวได้ว่าเป็นกระบวนการติดต่อสื่อสาร กล่าวคือ การที่สมาชิกทุกคนในชุมชนมีความสามารถและมีโอกาสสื่อความหมาย และเข้าใจข้อมูล เหตุผลได้ดี ซึ่งจะทำให้ชุมชนนั้น ๆ สามารถแยกแยะความต้องการ และพัฒนาความสนใจร่วมกัน อันจะนำไปสู่การร่วมดำเนินการ หรือกิจกรรมใด ๆ เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย ดังนั้น การส่งเสริมการมีส่วนร่วม หรือการถูกระงับจากภายนอก กล่าวโดยรวมจึงเป็นการพัฒนาวิธีการสื่อสารระหว่างฝ่ายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง หรือการถูกระงับจากภายนอก การพัฒนาทุกฝ่ายมีส่วนร่วมจะเกิดขึ้นได้ เมื่อมีการเปิดโอกาสให้ผู้ที่เกี่ยวข้องได้เข้าร่วมในกระบวนการคิด และตัดสินใจอนาคต (อรพินท์ สฟโชคชัย, 2538: 2-3)

ในการศึกษาประเด็นในเรื่องการส่งเสริมการมีส่วนร่วม ผู้ศึกษาได้กำหนดขอบเขตในการพิจารณาไว้ 7 ด้าน ประกอบด้วยยุทธศาสตร์ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมปัจจัยที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วม เงื่อนไขของการมีส่วนร่วม เทคนิคที่กระตุ้นการมีส่วนร่วม และบทบาทของฝ่ายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ในอันที่จะส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนให้เกิดขึ้นในการปฏิบัติงาน

ยุทธศาสตร์ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน

ในส่วนของยุทธศาสตร์ ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน จากการศึกษาพบว่าเอกสารส่วนใหญ่ เป็นประสบการณ์ที่ได้จากการสรุปบทเรียนการทำงานในระดับพื้นที่ ที่เน้นการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน และใช้กระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วม จากผลการทำงาน WCARRD ในปี 1979 ได้กล่าวถึงยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมสำหรับคนยากจนในชนบท โดยยุทธศาสตร์ในการสร้างการมีส่วนร่วมมี 4 มิติดังนี้

- 1) การสร้างองค์กรสำหรับคนยากจน
- 2) การกระจายอำนาจ
- 3) การวางแผนระดับท้องถิ่น
- 4) การมีส่วนร่วมในการจัดทำโครงการพัฒนาชนบท

พื้นฐานของการมีส่วนร่วมจะเกี่ยวข้องกับ " อำนาจ" กล่าวคือ การมีส่วนร่วมเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของอำนาจทางการเมืองของกลุ่มผู้เสียเปรียบ การให้ประชาชนผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรง เป็นผู้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ จะเป็นแบบฝึกหัดที่ช่วยให้คนจนในชนบทมีเครื่องมือในการเข้าไปเกี่ยวข้องในโครงการพัฒนานั้นหมายความว่า การมีส่วนร่วมนั้นจะต้องให้ประชาชนมีพลังความสามารถที่จะเข้าไปเกี่ยวข้องในการทำงานพัฒนา

องค์ประกอบที่ทำให้การมีส่วนร่วมมีประสิทธิภาพ

- 1) ร่วมในกระบวนการทำงานพัฒนาของโครงการ
- 2) มีการแยกแยะกลุ่มคนยากจนและกลุ่มที่มีสถานะทางสังคม และเศรษฐกิจแตกต่างกัน
- 3) การระดมความคิดเห็นจากประชาชน แบบล่างขึ้นบน (bottom up)
- 4) ใช้หลักของการพึ่งตนเองแทนการพึ่งพา
- 5) ดำเนินกิจกรรมพัฒนาโดยใช้กระบวนการกลุ่ม เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาของชุมชน
- 6) กิจกรรมในโครงการพัฒนามีการควบคุมโดยกลุ่ม (Oakley and Marsden , 1984:

63-68)

จากประสบการณ์ในการทำงานของโครงการพัฒนาที่สูงไทย - เยอรมันซึ่ง นเรศ สงเคราะห์สุข (2541: 113-114) ได้สรุปประสบการณ์การทำงานที่ถือว่าเป็นยุทธศาสตร์ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน ไว้ 2 ด้านด้วยกันคือ

- 1) การจัดกระบวนการเรียนรู้ (learning process) การจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสมสามารถทำได้หลายวิธี ดังต่อไปนี้

- การจัดเวทีวิเคราะห์สถานการณ์ของหมู่บ้านเพื่อทำความเข้าใจ และเรียนรู้ร่วมกันในประเด็นต่าง ๆ
- การจัดเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ภายในชุมชน และระหว่างชุมชน
- การจัดทัศนศึกษาดูงาน และการเชิญผู้มีประสบการณ์มาให้ข้อคิดเห็นและแลกเปลี่ยนแนวคิด และประสบการณ์
- การจัดฝึกอบรมเพื่อพัฒนาทักษะเฉพาะด้านต่าง ๆ
- การลงมือปฏิบัติจริง
- การถอดประสบการณ์ และสรุปบทเรียนจะนำไปสู่การปรับปรุงกระบวนการทำงานที่เหมาะสมยิ่งขึ้น

2) การพัฒนาผู้นำและเครือข่าย เพื่อให้ผู้นำเกิดความมั่นใจในความรู้ หรือความสามารถที่มีอยู่ จะช่วยให้ผู้นำสามารถริเริ่มกิจกรรม การแก้ไขปัญหา หรือกิจกรรมการพัฒนาได้ โดยการ

- แลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างผู้นำ ทั้งภายในชุมชนเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่กว้างและชัดเจนยิ่งขึ้น
- สนับสนุนให้เกิดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง และการสนับสนุนข้อมูลข่าวสารที่จำเป็นอย่างต่อเนื่อง
- การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการดำเนินงานร่วมกันของเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง จะทำให้เกิดกระบวนการจัดการและการจัดองค์กรร่วมกัน

นอกจากนี้ อเนก นาตะบุตร (2539: 66-68) ได้กล่าวถึงยุทธศาสตร์มีส่วนร่วมของประชาชน ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในรูปขององค์กร กลุ่มเครือข่าย ซึ่งมี 3 ระดับคือ

ระดับที่ 1 กระบวนการพัฒนา "เกษตรกรป๊อเจก"

ในท้องถิ่นจะมีเกษตรกรที่มีลักษณะ "ปัญญาชน" ที่มีความสามารถในการวิเคราะห์ ค้นคิด ลองทำ และสรุปบทเรียนจากภูมิปัญญาท้องถิ่น ผสมผสานกับความรู้และเทคโนโลยีจากภายนอก และนำเข้าไปจากนักพัฒนาโดยการดูงาน เสวนา เพื่อให้เกิดการวิเคราะห์ ตัดสินใจ ลงมือทำจากการทดลองผิดลองถูก

ระดับที่ 2 กระบวนการพัฒนาองค์กร / กลุ่มระดับหมู่บ้าน

นักพัฒนาจะเป็นผู้กระตุ้นให้ชาวบ้านเกิดการเรียนรู้ โดยการจัดเวทีการวิเคราะห์ ปัญหาในหมู่บ้าน และกระจายไปสู่หมู่บ้านข้างเคียง กระบวนการวิเคราะห์ของกลุ่มชาวบ้านจะก่อ

ให้เกิดการจัดตั้งคณะกรรมการ การแบ่งบทบาทความรับผิดชอบ และการจัดตั้ง รับรองกฎระเบียบของชุมชนในด้านต่าง ๆ

ระดับที่ 3 กระบวนการพัฒนาเครือข่าย และองค์กรระหว่างหมู่บ้าน

การยกระดับการจัดการองค์กรของชาวบ้าน โดยให้มีการเชื่อมโยงองค์กร 2 ระดับเป็นเครือข่าย เพื่อร่วมกันจัดการและแก้ปัญหาในระดับที่กว้างขึ้น

อาจกล่าวได้ว่า ยุทธศาสตร์ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นกระบวนการสร้างจิตสำนึก และสร้างแรงจูงใจให้ประชาชนตระหนักถึงการเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา และการให้อำนาจแก่ประชาชน ให้มีความสามารถเข้าไปเกี่ยวข้องกับโครงการพัฒนา โดยมีกลุ่ม เป้าหมาย คือผู้ที่ยากจน หรือผู้ที่เสียเปรียบในชุมชน มีพื้นฐานคือกระบวนการเรียนรู้ และกระบวนการกลุ่ม ยุทธศาสตร์ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วม เริ่มต้นจากการพัฒนาระดับปัจเจก เพื่อให้ชาวบ้านมีความสามารถในการวิเคราะห์ปัญหา การวางแผน การตัดสินใจแก้ไขปัญหา หลังจากนั้นชาวบ้านจะรวมกลุ่มกัน เพื่อแก้ไขปัญหาในชุมชนของตนและมีการเชื่อมโยงกลุ่มต่าง ๆ เป็นเครือข่าย เพื่อแก้ไขปัญหาในระดับท้องถิ่น ซึ่งทำให้มีพลังในการต่อรองมากยิ่งขึ้น ในทุกระดับของการพัฒนาองค์กร จะต้องมีการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้กับกลุ่มผู้นำและเครือข่าย โดยการจัดเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การจัดทัศนศึกษาดูงาน และการจัดฝึกอบรม การลงมือปฏิบัติ และการสรุปบทเรียนอย่างต่อเนื่อง

ปัจจัยส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน

ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมการพัฒนา จะต้องปัจจัยที่เอื้ออำนวย หรือมีส่วนผลักดันให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาชุมชน โดยปัจจัยที่สำคัญมีดังต่อไปนี้ (ไพบุลย์ เจริญทรัพย์, 2534: 39)

- 1) ด้านนักพัฒนา โดยนักพัฒนาต้องมีความเข้าใจในเนื้อหาและกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วมของประชาชน
- 2) ด้านประชาชน โดยประชาชนต้องเป็นผู้ตัดสินใจเริ่มกิจกรรมของตนเอง
- 3) การได้รับการสนับสนุนจากภายนอกในด้านต่าง ๆ เช่น เทคนิควิทยาการ ข้อมูลข่าวสาร การประสานงาน และอุปกรณ์ที่จำเป็น

ซึ่งสอดคล้องกับที่ อคิน รพีพัฒน์ (2531: 57-59) ได้กล่าวถึงปัจจัยด้านนักพัฒนาซึ่งจะต้องมีบทบาทเป็นผู้สนับสนุนข้อมูลข่าวสาร และเทคโนโลยีให้กับชุมชน นอกจากนี้จะต้องคำนึงถึงโครงสร้างอำนาจของผู้นำท้องถิ่น และผลประโยชน์ด้วย

ในส่วนด้านปัจจัยเชิงใจ สานิตย์ บุญชู (2527: 10-11) ได้เสนอปัจจัยพื้นฐานในการมีส่วนร่วมของประชาชน คือ

- 1) สิ่งเชิงใจ คือ การมองเห็นว่าจะได้รับประโยชน์จากสิ่งตอบแทนในสิ่งที่คนทำไป
- 2) โครงสร้างของช่องทางในการเข้ามีส่วนร่วม ที่เปิดโอกาสให้ทุกคนและทุกกลุ่มในชุมชนมีโอกาสเข้าร่วมในการพัฒนาได้โดยตรง หรือมีตัวแทน

สำหรับการศึกษาของ ศิริรัตน์ ธาณิธนานนท์ คลมนรรัตน์ บากา และ นลองภพ สุสังกรกาญจน์ (2538: 17-20) ที่ได้ทำการวิจัยเรื่องชาวไทยมุสลิมและการมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม การศึกษาภาคใต้ตอนกลาง พบว่าปัจจัยที่มีความสำคัญในการเพิ่มโอกาส ให้แก่ชาวไทยมุสลิมให้เข้ามามีส่วนร่วมอย่างเต็มศักยภาพ ในกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในภาคใต้ ตอนล่าง คือ กลไกของรัฐ คือข้าราชการ และระบบโครงสร้างของราชการต้องเอื้ออำนวยต่อการเพิ่มโอกาสการมีส่วนร่วมทางเศรษฐกิจและสังคม

จะเห็นได้ว่า ปัจจัยที่สำคัญปัจจัยหนึ่งที่ส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา คือ กลไกของรัฐทั้งในระดับนโยบาย และระดับปฏิบัติ โดยโครงสร้างของระบบราชการจะต้องเอื้ออำนวย และเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนา ในส่วนของปัจจัยด้านประชาชน จากการศึกษาของ จริญญา วงษ์พรหม (2536) ที่ได้ทำการศึกษา "การบริหารจัดการและการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในสหกรณ์ร้านค้าบ้านสัมพันธ์ ต.นาคำ อ.อุบลรัตน์ จ.ขอนแก่น" พบว่าปัจจัยที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของสมาชิกเกิดขึ้น และทำให้สหกรณ์ร้านค้าบ้านสัมพันธ์ ประสบความสำเร็จ เกิดจาก

- 1) ความคิดริเริ่มของชาวบ้าน
- 2) ผู้นำมีความน่าเชื่อถือ
- 3) มีระเบียบกฎเกณฑ์ในการบริหารจัดการ

นอกจากนี้ อรพินท์ สพโชคชัย (2538: 36-43) ได้ทำการศึกษาเรื่องการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน โดยใช้กระบวนการ AIC เพื่อเป็นเครื่องมือในการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการวางแผนการตัดสินใจ และการพัฒนาหมู่บ้านนั้น มีปัจจัยที่เอื้อให้เกิดความสำเร็จ ได้ดังนี้

- 1) การเตรียมความพร้อมของชุมชน และการศึกษาชุมชน โดยการประสานงานกับพัฒนากรในพื้นที่เพื่อทำความเข้าใจในเป้าหมาย วัตถุประสงค์ รูปแบบการดำเนินงานร่วมกับผู้นำชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้านและเจ้าหน้าที่ระดับตำบล และอำเภอ

- 2) การติดตามผล และการให้การสนับสนุนเมื่อพิจารณาปัจจัยด้านประชาชน (บำรุง บุญปัญญา, 2525: 84-89 อ้างใน ปรีชาดิ วลัยเสถียร, 2543: 157) ได้กล่าวว่า ประชาชนจะต้อง

เป็นตัวหลักในการแก้ไขปัญหา การทำกิจกรรมการพัฒนาจะต้องสอดคล้องกับความต้องการและปัญหาของชุมชน โดยมีหน่วยงานภายนอกเป็นผู้สนับสนุนเท่านั้น

สำหรับเอกสารในส่วนของวิทยานิพนธ์มหาวิทยาลัยต่าง ๆ ที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนานั้น พบว่ามีผู้ศึกษามากมาย และผลการศึกษาส่วนใหญ่ จะมีประเด็นที่คล้ายคลึงกันดังนี้

- 1) การติดต่อสื่อสารกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ
- 2) การเป็นสมาชิกกลุ่มในชุมชน
- 3) การได้รับการอบรม การศึกษาดูงานและการได้รับข้อมูลข่าวสาร
- 4) การมีความรู้ ความเข้าใจ และประสบการณ์ในการทำงาน

สรุปได้ว่า ปัจจัยที่เสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนา แบ่งออกได้เป็น 4 กลุ่ม ดังต่อไปนี้

1) ปัจจัยด้านกลไกของรัฐ โดยรัฐจะต้อง

- การกำหนดนโยบาย จะต้องคำนึงถึงความแตกต่างของวัฒนธรรมในท้องถิ่น
- สนับสนุนกิจกรรมที่มีความสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจสังคม วัฒนธรรม และการเมือง
- การสร้างช่องทางในการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชน โดยระบบต่าง ๆ ของราชการจะต้องเอื้ออำนวย และเพิ่มโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม

- มีการติดตามประเมินผล และการให้การสนับสนุนในภายหลัง

2) ปัจจัยด้านประชาชน โดยประชาชนในชุมชนจะต้อง

- มีความรู้ ความเข้าใจ และมีประสบการณ์ในการทำงานพัฒนา
- เป็นฝ่ายคัดสินใจ ริเริ่มกิจกรรม และรับผลประโยชน์
- เป็นสมาชิกกลุ่มทางสังคม หรือเป็นผู้นำท้องถิ่น
- มีการติดต่อประสานงาน กับเจ้าหน้าที่ หรือหน่วยงานอื่น
- ได้รับการฝึกอบรม การศึกษาดูงาน ผลรับรู้ข้อมูลข่าวสารอื่น ๆ อย่างต่อเนื่อง

3) ปัจจัยด้านนักพัฒนา โดยนักพัฒนาต้อง

- ศึกษาชุมชน เพื่อนำมาใช้เป็นข้อมูลพื้นฐาน และได้เรียนรู้สภาพแวดล้อมใน

ทุก ๆ ด้านในชุมชน

- มีความรู้ ความเข้าใจในเนื้อหาของกระบวนการมีส่วนร่วม
- ค้นหาผู้นำที่มีศักยภาพ ซึ่งจะเป็นผู้ที่กระตุ้นให้ชาวบ้าน แสดงความคิดเห็น

และมีส่วนร่วมในงานพัฒนา

- รวมกลุ่มชาวบ้านเพื่อหาหนทางแก้ไขปัญหา
- เป็นผู้สนับสนุนด้านการศึกษา การให้ข้อมูลข่าวสาร วิทยาการใหม่ ๆ วัสดุ

อุปกรณ์ที่จำเป็นและประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

- มีความจริงใจ และมีความผูกพันกับท้องถิ่น เพื่อให้ประชาชนเชื่อถือและศรัทธา
- ดำเนินงานพัฒนาที่มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพท้องถิ่น

4) ปัจจัยอื่นๆ

- การได้รับผลประโยชน์จากการได้เข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนา
- โครงการพัฒนาตอบสนองความต้องการของประชาชน

เงื่อนไขของการมีส่วนร่วมของประชาชน

ในส่วนของเงื่อนไขที่จะทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนานั้นอาจกล่าวได้ว่า ระบบการเมืองการปกครอง สังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม จัดว่าเป็นเงื่อนไขสำคัญ เพราะระบบดังกล่าวเป็นโครงสร้างระดับใหญ่ในสังคมไทย จากการศึกษาของเอนก นากะบุตร (2539: 71) ได้กล่าวถึงเงื่อนไขที่มุ่งใจให้ชาวเขาเข้าร่วมกับการจัดการทรัพยากรคือ การให้สิทธิในความเป็นพลเมืองไทย ในส่วนนี้ อนุภาพ ถิรลาภ (2528: 21-22) กล่าวถึงเงื่อนไขพื้นฐานที่จะทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา มี 2 ประการคือ

1) สภาพทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และกายภาพ ที่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม

2) การกระจายอำนาจในการตัดสินใจให้แก่ประชาชนในการกำหนดกิจกรรมพัฒนานอกจากนี้ยังมีองค์ประกอบที่สนับสนุนประชาชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาชุมชนคือ เงื่อนไขโครงการพัฒนา และตัวนักพัฒนา ดังที่ ไพบุลย์ เจริญทรัพย์ (2534: 7-10, 25-26) กล่าวว่าโครงการพัฒนาจะต้องมีความเรียบง่าย และมีความสะดวกต่อประชาชนที่จะมาเข้าร่วม รวมทั้งมีการกระจายอำนาจความรับผิดชอบ เพื่อให้ประชาชนร่วมกันเป็นเจ้าของ ในส่วนของนักพัฒนา ซึ่งเป็นฝ่ายสนับสนุนประชาชนในกิจกรรมการพัฒนา จะต้อง

- มีการศึกษาชุมชนร่วมกับประชาชน
- มีความตั้งใจทำงานพัฒนาและมีความพร้อมที่จะทำงานกับประชาชน
- การรับฟังปัญหา และการร่วมทุกข์สุขกับประชาชน

ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์ (2537: 136-140) ได้ศึกษาสภาพ เศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรมของสังคมหมู่บ้านชนบทกับการมีส่วนร่วมของประชาชน : วิเคราะห์กรณีหมู่บ้านภาคเหนือ พบว่าด้านนักพัฒนาให้ความเชื่อมั่นต่อประชาชนในการแก้ไข ปัญหา โดยการสนับสนุนการรวมกลุ่ม การสนับสนุนด้านวิชาการ และเทคโนโลยีจะเป็นเงื่อนไข สำคัญที่ทำให้เกิดความสำเร็จในการดำเนินกิจกรรมการพัฒนา

เมื่อพิจารณาในส่วนของผู้นำ ซึ่งเป็นผู้ที่ประชาชนเลือก และไว้วางใจให้เป็นตัวแทน ในการทำกิจกรรม ฉลาดชาย รมิดานนท์ ในทวีทอง หงษ์วิวัฒน์ (2527: 136-140) ได้ศึกษาในเรื่อง เดียวกันกับข้างต้น ได้กล่าวว่า ผู้นำเป็นเงื่อนไขสำคัญในการผลักดันให้กิจกรรมพัฒนาชุมชน ประสบผลสำเร็จ โดยผู้นำจะต้อง

- มีประวัติการทำงานเพื่อส่วนรวม
- มีความจริงใจ / ความตั้งใจในการทำงาน
- ได้รับการยอมรับ นับถือจากชาวบ้าน
- มีความสามารถในการกระตุ้นให้ชาวบ้านเห็นถึงปัญหา

ในด้านการบริหารจัดการ โครงการ หรือกิจกรรมพัฒนาชุมชนขององค์การประชาชน (นเรศ สงเคราะห์สุข, 2541: 115) ได้สรุปบทเรียนในการดำเนินงาน โครงการพัฒนาที่สูงไทย - เยอรมัน พบว่าเงื่อนไขต่อความสำเร็จในการดำเนินงานพัฒนาแบบมีส่วนร่วม คือ การประสานการ ดำเนินงานกับองค์กรต่าง ๆ ทั้งภาครัฐองค์กรพัฒนาเอกชน และ ภาคเอกชน นอกจากนี้ อนุภาพ ธิรลภ (2528: 21-22) ยังได้กล่าวในประเด็นเงื่อนไขของการบริหารจัดการว่า ประชาชนจะต้องมี ความสามารถในการวางแผน การบริหารองค์กร การใช้ทรัพยากร และไฟนอลย์ เจริญทรัพย์ (2534: 25-26) ยังได้กล่าวถึงเงื่อนไขด้านนี้ โดยครอบคลุมถึงงานบริหารบุคคล โดยต้องมีการพัฒนา ทักษะของผู้นำ การพัฒนาระบบบริหารงานทั่วไป การเสริมวิชาการแก่กลุ่ม รวมทั้งการ ออม ทรัพย์เพื่อร่วมกันเป็นเจ้าของ

นอกจากเงื่อนไขที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว เงื่อนไขทางด้านสังคมและจิตวิทยาของบุคคล และกลุ่ม ยังเป็นสถานการณ์ผลักดันให้บุคคลรวมกลุ่มกันวางแผน และร่วมกันแก้ไขปัญหาของ ส่วนรวม โดยสากล สติวิทยานันท์ (2532: 166-167) ให้ความเห็นว่าการมีส่วนร่วมเกิดจาก

- 1) ความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกัน
- 2) ความเดือนร้อน และความไม่พึงพอใจร่วมกัน
- 3) การตกลงใจร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลงกลุ่ม หรือชุมชนไปในทิศทางที่พึง

ปรารถนา

และอนุภาพ ธีรลาภ (2528: 21-22) ได้กล่าวเพิ่มเติมในส่วนของเงื่อนไขดังกล่าวว่า ประชาชนต้องมีความเต็มใจ และเห็นประโยชน์ในการเข้าร่วม มิใช่เป็นการบังคับ

ในส่วนของการศึกษาของ ฉลาดชาย รมิดานนท์ ในทวิทอง หงษ์วิวัฒน์ (2537: 136-140) ได้กล่าวว่า แรงจูงใจจากการได้เห็นความสำเร็จในการทำกิจกรรมของกลุ่ม เป็นเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องพบว่า เงื่อนไขที่จะทำให้ประชาชนเข้ามาที่ส่วนร่วมในการพัฒนา สามารถแบ่งออกได้เป็น 6 ประเภทดังนี้

- 1) เงื่อนไขทางการเมืองการปกครอง สังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม
 - การกระจายอำนาจทางการเมืองออกไปในทุกระดับและกระจายอำนาจในการตัดสินใจให้ประชาชน
 - สภาพทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และสภาพของชุมชน เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าร่วม
 - สิทธิความเป็นพลเมือง
- 2) เงื่อนไขของโครงการพัฒนา
 - โครงการพัฒนามีความสะดวกกับประชาชนที่จะมาเข้าร่วม
 - มีการกระจายความรับผิดชอบ
 - ชาวบ้านร่วมกันเป็นเจ้าของ
 - มีการพัฒนาทักษะการเป็นผู้นำ และมีการเสริมด้านวิชาการแก่สมาชิกกลุ่ม
- 3) เงื่อนไขของนักพัฒนา
 - ความตั้งใจ ความมุ่งมั่นในการทำงานพัฒนา และความพร้อมทั้งกายและใจที่ทำงานกับประชาชน
 - การรับฟังปัญหาและการร่วมทุกข์ร่วมสุขกับประชาชน
 - ศึกษาชุมชนร่วมกับประชาชน
 - การสนับสนุนกำลังใจ เพื่อให้ประชาชนเกิดความเชื่อมั่นในการแก้ปัญหา
 - การสนับสนุนด้านวิชาการและเทคโนโลยี
- 4) เงื่อนไขของผู้นำ
 - มีประวัติการทำงานเพื่อส่วนร่วม
 - มีความจริงใจ และตั้งใจในการปรับปรุงสภาพของชุมชน
 - ได้รับการยอมรับนับถือจากชาวบ้าน
 - มีความสามารถในการกระตุ้นชาวบ้านให้เห็นถึงปัญหา

5) เงื่อนไขทางการบริหารจัดการ

- การประสานการดำเนินงานกับองค์กรต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน และภาคเอกชน

- ศักยภาพของชุมชนในการบริหารจัดการ
- การมีกองทุน หรือทรัพย์สินที่สมาชิกในกลุ่มร่วมกันเป็นเจ้าของ

6) เงื่อนไขทางสังคม - จิตวิทยา

- ความสนใจและความห่วงใยร่วมกัน
- ความเดือดร้อน ความไม่พึงพอใจร่วมกัน
- การตกลงใจร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลงกลุ่มหรือชุมชนในทิศทางที่ปรารถนา
- การเห็นประโยชน์ในการเข้าร่วม
- การมีอิสรภาพและมีเวลาที่จะมีส่วนร่วม
- แรงจูงใจจากความสำเร็จของกลุ่ม

เทคนิคการกระตุ้นให้ประชาชนมีส่วนร่วม

การทำให้กลุ่มมีส่วนร่วมในกิจกรรมใด หมายถึงการทำให้เกิดความรู้สึกผูกมัดต่อเรื่องนั้น (commit) และมีส่วนในการปฏิบัติ (behavior component) ซึ่งเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของตนเอง สถานการณ์ที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชน มี 2 ลักษณะ ในลักษณะแรก กรณีที่มีสถานการณ์เร่งด่วนเกิดขึ้นในชุมชน เช่น ความเดือดร้อนจากปัญหาที่มีผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน จึงทำให้เกิดการประท้วง การเจรจาต่อรอง เป็นต้น การสร้างการมีส่วนร่วมจะเกิดขึ้นได้เร็ว เพราะในสถานการณ์ดังกล่าว ประชาชนจะมีจิตสำนึกที่จะแก้ไขปัญหาาร่วมกัน และได้ลงมือปฏิบัติงานประสบผลสำเร็จ คือ การจัดการด้านข้อมูลข่าวสาร การจัดบทบาทหน้าที่ของแต่ละฝ่าย และการประสานงานกับสื่อมวลชน

จากการศึกษาของ ประภาส ปิ่นตบแต่ง (2541: 181-182) ที่ได้ทำการศึกษาเรื่องการเมืองบนท้องถนน 99 วันของสมัชชาคนจน และประวัติศาสตร์การเดินขบวนประท้วงในสังคมไทย พบว่า ยุทธศาสตร์การต่อสู้ของสมัชชา เป็นการต่อสู้นอกพื้นที่ระบบการเมืองปกติ มีการสร้างอำนาจของขบวนการโดยใช้กระบวนการเรียนรู้ เพื่อสรุปประสบการณ์การต่อสู้ เพื่อให้ผู้เข้าร่วมเกิดความตระหนักถึงอำนาจของตน เห็นข้อจำกัดของระบบการเมืองปกติ และความสัมพันธ์ในระบบอุปถัมภ์ โดยใช้วิธีการ คือ การปักหลักชุมนุม การเดินขบวน การสร้างพันธมิตร การสร้างสัญลักษณ์ การประกอบพิธีกรรม เป็นต้น โดยมีเครื่องมือที่สำคัญ ในการเคลื่อนไหวคือ การให้

สื่อมวลชน เป็นตัวเชื่อมระหว่างขบวนการกับสาธารณะ เพื่อสื่อความเจ็บปวดและความทุกข์ของปัญหาที่เกิดขึ้นต่อสังคม

ลักษณะที่ 1 ในกรณีที่ไม่มีสถานการณ์เร่งด่วนในชุมชน นักพัฒนาจะต้องกระตุ้นให้เกิดแรงจูงใจ หรือการใช้แรงเสริมเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนให้เกิดขึ้น (ชุมชน ก้อนจันทะ, 2537: 41) ซึ่งถือได้ว่าเป็นเทคนิคทางจิตวิทยา นอกจากนี้ ขงยุทธ บุราสิทธิ์ (2533: 41-46) ได้กล่าวถึงหลักการกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมในงานพัฒนา ชุมชนในเชิงจิตวิทยา มีดังต่อไปนี้

1) การสร้างแรงจูงใจในสังคม (social motives) เพื่อกระตุ้นให้ชาวบ้านรวมกลุ่มกันทำงาน

2) การสร้างความภูมิใจให้กับสมาชิก โดยผู้นำต้องให้ความสนใจต่อสมาชิกในกลุ่มเท่า ๆ กัน

จากการศึกษาของ จินตนา ทองรอด (2539: 101- 103) ที่ได้ทำการศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมในโครงการข่าวน้ำฝนในเขตเกษตรล้าหลังของชาวนา: ศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านหนองเสา ต. แม่เปา ถึงอำเภอพยุมาเมืองราย จ. เชียงราย ได้เสนอแนะเทคนิคการประชาสัมพันธ์ ในการกระตุ้นให้ชาวบ้านได้เข้ามามีส่วนร่วม มีดังต่อไปนี้

1) การใช้สื่อบุคคลในการติดต่อสื่อสารกันโดยตรง โดยอาศัยตัวนำในการเปลี่ยนแปลง (change agent) ซึ่งได้แก่กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการสภาตำบล คณะกรรมการพัฒนา หมู่บ้าน เป็นผู้เผยแพร่ข่าวสารเกี่ยวกับโครงการให้ชาวบ้านทราบ

2) การใช้สื่อมวลชน (mass media) ในการเผยแพร่ข่าวสารเพื่อกระตุ้นให้ประชาชนในหมู่บ้านเข้ามามีส่วนร่วม

เมื่อพิจารณาในแง่การบริหารจัดการองค์กรประชาชน จากรายงานการประชุมของคณะผู้เชี่ยวชาญซึ่งประชุม ณ องค์กรสหประชาชาติ (Department of International Economic and Social Affairs, United Nations , 1981: 4) มีความคิดเห็นว่า องค์กรประชาชนต้องมีวิธีการในการบริหารองค์กรเพื่อให้เอื้อต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน ดังนี้

- 1) มีโครงสร้างองค์กรที่เป็นอิสระจากการครอบงำจากภายนอก
- 2) มีความเป็นอิสระของประชาชนในการริเริ่มการตัดสินใจ
- 3) มีโครงข่ายข้อมูลที่มีประสิทธิภาพ
- 4) มีการสนับสนุนทางวัสดุและเทคนิค
- 5) มีการพัฒนาผู้นำในท้องถิ่น

ส่วน โกวิท กระจ่างธรรม (2524: 30-37) ได้เสนอความคิดเห็นว่า ควรมีการศึกษา และวิเคราะห์สภาพของชุมชนร่วมกับประชาชน และในส่วนของผู้นำจะต้องมีการพัฒนา โดยการให้การศึกษาและอบรม เพื่อให้มีประชาชนในการคิดเป็นทำเป็น และแก้ปัญหาเป็น

นอกจากนี้ พฤติกรรมของผู้นำ ยังถือว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการบริหารจัดการองค์กร จากการศึกษาของ ปรัชญา เวศาธัช (2538: 153-162) พบว่าผู้นำต้องมีความรับผิดชอบ เข้าใจในระบบประชาธิปไตย ทำตัวให้ประชาชนเลื่อมใส ยุติธรรม ทำตัวเป็นกลาง มีความซื่อสัตย์สุจริต และมีความเสียสละ

จากเทคนิคที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าเป็นเทคนิคในการกระตุ้นให้ประชาชนทั่วไปได้เข้ามามีส่วนร่วม ไม่ได้กล่าวถึง กลุ่มประชาชนที่เฉพาะเจาะจงหรือกลุ่มที่ด้อยโอกาส แต่จากการศึกษาของ อรพินท์ สฟโชคชัย (2538: 12) ที่ได้ทำการศึกษาเรื่องการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน โดยใช้ระบบการ AIC เป็นวิธีการในการสร้างการมีส่วนร่วมให้กับกลุ่มสตรี ที่ให้ความสำคัญต่อความคิด และการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการชุมชน บนพื้นฐานของความเท่าเทียมกัน กระบวนการ AIC จะช่วยกระตุ้นสร้างบรรยากาศ และเปิดโอกาสให้ผู้แทนสตรีในระดับหมู่บ้านได้โอกาสร่วมแสดงความคิดเห็น และร่วมตัดสินใจในงานพัฒนาหมู่บ้าน การนำสตรีเข้าร่วมประชุมเป็นวิธีการหนึ่งที่พัฒนาศักยภาพ และความตื่นตัวของสตรีในการพัฒนา

จากการศึกษาของสุรัสวดี หุ่นพยนต์ (2528: 137-139) ได้ทำการศึกษาเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อการไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาชุมชนของประชาชนยากจน ผลการศึกษาพบว่า ลักษณะที่ประชาชนยากจนเข้าร่วมในงานพัฒนาชุมชน อยู่ในลักษณะการเข้าไปเกี่ยวข้องมิใช่การมีส่วนร่วม เพราะประชาชนส่วนใหญ่มิได้เข้าไปมีส่วนร่วมริเริ่ม ค้นหาปัญหา และหาหนทางแก้ไขปัญหา แต่ได้ใช้แรงงานเป็นส่วนใหญ่ จากผลการศึกษาดังกล่าว จึงได้เสนอแนะแนวทางให้นักพัฒนาชุมชน ทั้งของรัฐและเอกชน ได้พิจารณาดังนี้

- 1) การศึกษาชุมชนอย่างละเอียดก่อนดำเนินกิจกรรมพัฒนาชุมชน เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ประเพณี วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ของชุมชน รวมทั้งวิถีคิด วิธีการทำงานของชุมชน

- 2) ให้ความสนใจและให้ความสำคัญแก่ประชาชน กลุ่มที่มีฐานะยากจน มากกว่าประชาชนกลุ่มอื่นในชุมชนด้วยการทำความรู้จัก สอบถามทุกข์สุขการดำเนินชีวิต การประกอบอาชีพของคนยากจน

- 3) กระตุ้นและให้การศึกษาแก่ประชาชนให้ชนบทให้เข้าใจสภาพปัญหาและหาหนทางแก้ไขปัญหของชุมชนด้วยตนเอง โดยเฉพาะการให้การศึกษาแบบไม่เป็นทางการ เช่น การจับกลุ่มพูดคุย การถกเถียงปัญหา เพื่อให้ประชาชนเห็นความสำคัญและเห็นประโยชน์จากการมี

ส่วนร่วม และการเรียนรู้วิธีการทำงานจากกลุ่มประชาชนที่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และวิถีการดำรงชีวิตที่คล้ายคลึงกัน

4) การสร้างผู้นำใหม่ให้เกิดขึ้น เพื่อเป็นการป้องกันการใช้ความสามารถแสวงหาผลประโยชน์ของส่วนรวม มาเป็นของตนเอง

5) การวางแผนดำเนินกิจกรรมของชุมชน ต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานความต้องการและความรู้ความสามารถของประชาชนในชุมชน

อาจกล่าวได้ว่า การให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในงานพัฒนาชุมชนนั้น นักพัฒนาจะต้องใช้เทคนิค วิธีการ ข้อมูลข่าวสาร และสื่อต่าง ๆ เพื่อกระตุ้นให้ประชาชนได้มาเข้าร่วม สำหรับในกรณีที่มีสถานการณ์ปัญหาเร่งด่วนเกิดขึ้นในชุมชน การสร้างการมีส่วนร่วมจะเกิดขึ้นเร็ว โดยจะอยู่ในรูปแบบของการเคลื่อนไหว เช่น การชุมนุมประท้วง การเดินขบวน การเสนอข้อเรียกร้อง การเจรจาต่อรอง การสร้างพันธมิตร การใช้สัญลักษณ์ การประกอบพิธีกรรม เป็นต้น โดยมี สื่อมวลชนเป็นฝ่ายเชื่อมระหว่างขบวนการกับสาธารณะชน เพื่อเสนอปัญหาที่เกิดขึ้นต่อสังคม ส่วนในกรณีที่ไม่มีสถานการณ์ปัญหาเร่งด่วน นักพัฒนาจะต้องสร้างแรงจูงใจให้เกิดการมีส่วนร่วม โดยใช้เทคนิคการกระตุ้นให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 วิธีการหลักๆ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1) เทคนิคทางจิตวิทยา

- การเปลี่ยนแปลงทัศนคติ โดยการกระตุ้นและให้การศึกษาแบบไม่เป็นทางการ เช่น การจับกลุ่มพูดคุย การถกเถียงปัญหา ฯลฯ
- การสร้างแรงจูงใจใฝ่สัมพันธ เพื่อกระตุ้นให้ชาวบ้านรวมกลุ่มกันทำงาน
- การสร้างความภูมิใจให้กับสมาชิก โดยผู้นำต้องให้ความสนใจต่อสมาชิกในกลุ่มเท่าๆกัน

2) เทคนิคการประชาสัมพันธ์

- การใช้สื่อบุคคลในการติดต่อสื่อสารกันโดยตรง เช่น การประชุม การพบปะ การติดต่อผ่านผู้นำ ฯลฯ หรือการใช้สื่อมวลชน (mass media) เช่น เสียงตามสาย เพื่อกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วม การใช้เทคนิคดังกล่าว จะต้องขึ้นอยู่กับสภาพทางกายภาพ และความสัมพันธ์ของคนในชุมชน โดยข้อมูลที่น่าเสนอจะต้องมีความถูกต้องและชัดเจน
- ในกลุ่มคนยากจน หรือผู้ด้อยโอกาส จะต้องกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมโดยการช่วยเหลือ หรือสนับสนุนในด้านต่าง ๆ เช่น เงิน ข้าว วัสดุ อุปกรณ์ต่าง ๆ เป็นต้น

3) เทคนิคด้านการบริหาร

- การศึกษาชุมชนก่อนการพัฒนาชุมชน

- การวางแผนดำเนินกิจกรรมของชุมชนต้องอยู่บนพื้นฐานความต้องการของประชาชนในชุมชน

- การใช้กระบวนการกลุ่ม เพื่อกระตุ้นให้มีส่วนร่วมในการทำงาน
- การจัด โครงสร้างองค์กรที่เป็นอิสระจากการครอบงำจากภายนอก
- การพัฒนาผู้นำในท้องถิ่นโดยการฝึกอบรม
- การจัด โครงข่ายข้อมูลที่มีประสิทธิภาพ
- การสนับสนุนทรัพยากร เงิน วัสดุ วิชาการ และเทคโนโลยี
- พฤติกรรมของผู้นำต้องทำตัวเป็นกลาง มีความซื่อสัตย์ สุจริต และมีความเสียสละ

นอกจากเทคนิคดังกล่าวข้างต้นแล้ว การสร้างให้เกิดการมีส่วนร่วมโดยใช้ AIC ยังเป็นอีกวิธีการหนึ่งที่จะช่วยระดมความคิด กระตุ้นสร้างบรรยากาศ และเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในชุมชน ทั้งหญิงและชายได้แสดงความคิดเห็น และตัดสินใจในงานพัฒนาหมู่บ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปิดโอกาสให้สตรีได้เข้าร่วมเป็นวิธีการหนึ่งที่จะที่พัฒนาศักยภาพและความตื่นตัวของสตรีในงานพัฒนาด้วย

ในส่วน of ประชาชนกลุ่มที่มีฐานะยากจนจะต้องให้ความสำคัญ และให้ความสนใจมากกว่ากลุ่มอื่นในชุมชน ด้วยการทำความรู้จักสอบถามทุกข์สุขในด้านการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพ นอกจากนี้ จะต้องกระตุ้นและให้การศึกษา โดยปัญหา การเรียนรู้วิธีการทำงานจากกลุ่มอื่นที่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และวิถีการดำรงชีวิตที่คล้ายคลึงกัน

บทบาทและวิธีทำงานของฝ่ายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

การมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนานั้น จำเป็นที่จะต้องอาศัยความร่วมมือจากทุก ๆ ฝ่ายมาส่งเสริม และสนับสนุนการปฏิบัติงานพัฒนาในลักษณะของพหุภาคี แต่ละฝ่ายจะมีบทบาทที่แตกต่างกันไปตามหน้าที่ของตน ในกระบวนการพัฒนานั้น การมีส่วนร่วมของชาวบ้านเป็นหัวใจสำคัญและการพึ่งตนเองเป็นเป้าหมายของการมีส่วนร่วม โดยฝ่ายที่เข้าร่วมในกระบวนการพัฒนา คือ ชาวบ้าน นักพัฒนา นักวิชาการ แต่ละฝ่ายมีบทบาทดังนี้ (บัณฑิต อ่อนดำ และวิริยาน้อยวงศ์, 2535: 43-44)

ชาวบ้าน

ต้องเป็นผู้ตัดสินใจว่าอะไร คือปัญหา อะไรคือทางแก้ และทำการแก้ปัญหา และประเมินผลร่วมกัน

นักพัฒนา

- 1) ต้องเตรียมตัวเอง โดยการศึกษาชีวิต ความเป็นอยู่ของชาวบ้าน และชุมชน
- 2) กระตุ้นชาวบ้านให้มีความสามารถวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหา จัดลำดับความ

สำคัญของปัญหา หาวิธีแก้ปัญหา

- 3) เชื้ออำนาจให้ชาวบ้าน เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา

นักวิชาการ

- 1) เป็นฝ่ายสนับสนุนนักพัฒนา
- 2) เป็นนักวิจัย
- 3) เป็นผู้เชื่อมประสาน
- 4) เป็นวิทยากร
- 5) เป็นครู
- 6) เป็นพี่เลี้ยง
- 7) เป็นผู้ติดตามงาน และประเมินผลงาน

จากการศึกษาของ อนเนก นาตะบุตร (2539: 120-125) ได้กล่าวถึงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในรูปไตรภาคี คือ การร่วมกันระหว่างภาครัฐ ภาคองค์กร พัฒนาเอกชน และภาคองค์กรชาวบ้าน หรือประชาชน แต่ละภาคมีบทบาทดังนี้

ภาคที่ 1 องค์กรชาวบ้านหรือฝ่ายชาวบ้านจะให้ความเชื่อ จารีตประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นมาแก้ไขปัญหามุมชน

ภาคที่ 2 ภาครัฐ เป็นฝ่ายกำหนดกฎหมาย และระเบียบต่างๆ

ภาคที่ 3 องค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) มีหน้าที่เป็นตัวกลางทำให้เกิดการพบกันครึ่งทางระหว่างนโยบายของรัฐกับความต้องการของชาวบ้าน และให้ชาวบ้านเป็นศูนย์กลาง

ในส่วนการศึกษาของ ไพบุลย์ เจริญทรัพย์ (2534: 35-38) ที่ได้ศึกษาทางวิชาการและบริหารพัฒนาการการมีส่วนร่วมของกลุ่มสหกรณ์ พบว่าบทบาทของฝ่ายต่าง ๆ ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน มีดังต่อไปนี้

- 1) องค์กรพัฒนาของรัฐ เป็นผู้กำหนดกลุ่มเป้าหมาย และพื้นที่ ให้ความรู้ทางวิชาการ และบริการความสะดวกทางกฎหมายและระเบียบปฏิบัติ รวมทั้งสนับสนุนงบประมาณ
- 2) องค์กรพัฒนาเอกชน มีบทบาทในด้านการให้ข้อมูล การให้คำปรึกษาชุมชนในการวางแผน และการฝึกอบรม

3) องค์กรพัฒนาระหว่างประเทศ เป็นฝ่ายให้ทุนสนับสนุนโครงการพัฒนาทั้งของรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน และใช้การประสานงานระหว่างชาติ เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาชุมชน ทั้งด้านวิทยาการสมัยใหม่และบุคลากร

4) องค์กรประชาชนเป็นฝ่ายระดมความคิด สติปัญญา ทรัพยากร โดยใช้ภูมิปัญญาของท้องถิ่นในการแก้ไขปัญหา

นอกจากการร่วมมือกันทำงานในลักษณะของภาคี ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้ว อคินรพีพัฒน์ (2531: 50) ได้เน้นบทบาทของนักวิชาการในการเป็นผู้นำกระตุ้นให้ชาวบ้านได้ตระหนักถึงปัญหาที่ชาวบ้านประสบ โดยการตั้งคำถามให้ชาวบ้านคิดและเสนอแนวทางเลือกในการแก้ไขปัญหารวมทั้งการให้ข้อมูลข่าวสารและความรู้ใหม่ ๆ แก่ชาวบ้าน

จากการศึกษาของ ปรัชญา เวสารัชช์ (2538: 50) ได้ทำวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมเพื่อพัฒนาชนบท พบว่าผู้ที่มีบทบาทหลักในการกระตุ้นและผลักดันกิจกรรมการมีส่วนร่วม ได้แก่ หน่วยงานของรัฐ โดยมีบทบาทคือ

- การประสานงานติดต่อกับผู้นำ
- การสนับสนุนทรัพยากร
- เป็นวิทยากรอบรมให้ความรู้

แต่จากประสบการณ์ในการทำงานแบบมีส่วนร่วมของ นเรศ สงเคราะห์สุข (2541: 17-18) ได้กำหนดโครงสร้างหลักของโครงการพัฒนาที่สูงไทย - เขอร์มัน ซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชน ที่มีความยืดหยุ่น และมีความคล่องตัวในการบริหาร โดยแบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือ

- 1) ทีมนักวิชาการ ประกอบด้วย เจ้าหน้าที่ที่มีความรู้ ความชำนาญเฉพาะการทำหน้าที่สนับสนุนทีมพื้นที่ในการดำเนินงานพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านเทคนิคเฉพาะด้าน หรือการสนับสนุนการประสานงานกับนักวิชาการ จากภายนอกเข้ามาเพื่อสนับสนุนงานในพื้นที่
- 2) ทีมปฏิบัติการ จะทำหน้าที่ปฏิบัติงานในพื้นที่เป้าหมาย โดยแต่ละทีมจะมีการกำหนดโครงสร้างและการบริหารภายในทีม โดยสรุปมีลักษณะดังนี้

- ทำงานเป็นทีม
- การสนับสนุนจากฝ่ายวิชาการ
- การกระจายอำนาจการตัดสินใจในทุกระดับ
- การตัดสินใจที่เร็ว สามารถสนองความต้องการในระดับพื้นที่ได้ทันที
- มีความยืดหยุ่นในการบริหารจัดการ ที่สอดคล้องกับสถานการณ์ของชุมชน

อาจกล่าวได้ว่าฝ่ายต่าง ๆ ที่เข้ามามีบทบาทในการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาชุมชนนั้น แบ่งได้เป็น 4 ฝ่าย แต่ละฝ่ายต่างมีบทบาทหน้าที่ที่แตกต่างกันไป ดังต่อไปนี้

1) องค์กรประชาชน หรือชุมชนมีบทบาท

- ตัดสินใจหาทางแก้ไขปัญหาโดยระดมความคิด ทรัพยากรที่มีอยู่ และ
ภูมิปัญญาท้องถิ่นแล้วทำการแก้ไขปัญหา และประเมินผลร่วมกัน

2) องค์กรพัฒนาของรัฐ และเอกชนมีบทบาท

- ศึกษาชุมชน
- การจัดกระบวนการเรียนรู้ด้วยวิชาการต่าง ๆ
- การประสานงานติดต่อกับผู้นำของหมู่บ้าน และหน่วยงานด้านวิชาการ รวม

ทั้งการฝึกอบรม

- เป็นที่ปรึกษาองค์กรชุมชน หรือกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน

3) นักวิชาการที่มีบทบาท

- เป็นนักวิจัย
- เป็นผู้เชื่อมประสาน และให้ข้อมูลข่าวสารความรู้ใหม่ ๆ แก่ชาวบ้านและ

นักพัฒนา

- เป็นวิทยากร
- เป็นผู้ติดตามและประเมินผลงาน
- เป็นผู้ป้อนคำถามให้ชาวบ้านคิดจัดกระบวนการเรียนรู้ และร่วมกันแก้ปัญหา

4) องค์กรพัฒนาระหว่างประเทศ มีบทบาท

- ให้ทุนสนับสนุน โครงการพัฒนา ทั้งของรัฐบาล เอกชน และองค์กรประชาชน
- ประสานงานระหว่างประเทศ เพื่อให้เกิดประโยชน์ทางด้านวิชาการสมัย

ใหม่และการพัฒนาบุคลากร

นอกจากบทบาทหน้าที่ของแต่ละกลุ่มแล้ว การจัดโครงสร้างขององค์กรควรเน้นการทำงานเป็นทีม มีการกระจายอำนาจตัดสินใจในทุกระดับและรวดเร็วรวมทั้งมีการยึดหยุ่นในการบริหารจัดการโดยมีการสนับสนุนจากฝ่ายวิชาการที่เอื้ออำนวยต่อการตัดสินใจของชาวบ้าน

ปัญหาและอุปสรรคที่มีต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน

ปัญหาและอุปสรรคของการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ปัญหาส่วนใหญ่ที่พบจะเป็นปัญหาด้านนโยบายของรัฐ ปัญหาด้านโครงสร้างสังคมไทย ปัญหาด้านเงินทุน ฯลฯ

ในส่วนของปัญหาที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานของภาครัฐ และเป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน คือ การครอบงำโดยรัฐบาล และกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ในลักษณะที่เรียกว่า การพัฒนาที่จัดการให้แก่ประชาชน ถึงแม้รัฐบาลจะเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วม แต่การมีส่วนร่วมนั้นเป็นไปเพื่อสนับสนุนกิจกรรมตามแต่เจ้าหน้าที่ของรัฐกำหนด ดังนั้นบทบาทของประชาชน คือเป็นผู้สนับสนุน และเป็นผู้ยินยอมตามที่รัฐบาลกำหนด

ส่วนนเรศ สงเคราะห์สุข (2541: 116) ได้สรุปบทเรียนจากการดำเนินโครงการพัฒนาที่สูงไทย - เยอรมัน พบว่าปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินนโยบายและองค์กรของรัฐ เป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน มีดังต่อไปนี้

- 1) นโยบายของรัฐที่เกี่ยวข้องบางประการ ไม่เอื้อต่อการทำงาน
- 2) ระบบการบริหารของภาครัฐเป็นระบบรวมศูนย์อำนาจการตัดสินใจจากบนสู่ล่าง
- 3) หน่วยงานในระดับปฏิบัติของรัฐ ขาดความรู้และทักษะในการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา

จากการศึกษาของ วอลเดน เบลโล และคณะ (สุรนุช ธงศิลา, 2542: 241-244) ได้กล่าวถึงปัญหาของการมีส่วนร่วมในโครงการพัฒนาชนบทของรัฐในทศวรรษ 1980 (2523-2532) ที่ให้ยุทธศาสตร์ " การมีส่วนร่วม" ซึ่งหน่วยงานของรัฐนำมาใช้ในการพัฒนาชนบท แต่เห็นได้ชัดว่าการมีส่วนร่วมที่ตั้งไว้ มิได้เป็นการมีส่วนร่วมที่ส่งเสริมความเป็นอิสระ แต่เป็นกระบวนการที่จัดตั้งโดยรัฐ และครอบงำโดยผู้นำท้องถิ่น และตัวแทนจากรัฐส่วนกลาง ผ่านกลุ่มหรือองค์กรต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน

นอกจากปัญหาและอุปสรรคที่เกิดจากการดำเนินงานของรัฐดังกล่าวข้างต้นแล้ว มีการศึกษาอีกส่วนหนึ่งที่ได้กล่าวถึงโครงสร้างของสังคมไทย ที่เป็นปัญหาต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน ดังที่ปรีชา เวสารัชช์ (2538: 20) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน อาจถูกจำกัดโดยลักษณะโครงสร้างทางสังคม และวัฒนธรรมไทย เช่น ความเกรงใจมีผลทำให้คนบางกลุ่มในชุมชนเข้าร่วมในโครงการต่าง ๆ นอกจากนี้ยังมีการไม่แสดงความเห็นซึ่งอาจเกิดความเกรงใจหรือความกลัว

จากการศึกษาของทวีทอง หงษ์วิวัฒน์ (2527: 144-152) พบว่าอุปสรรคในการมีส่วนร่วมกลุ่มชาวนามี 3 ด้าน คือ

- 1) อุปสรรคด้านการเมือง เกิดจากการไม่ได้กระจายอำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบให้แก่ประชาชน โครงสร้างอำนาจทางการเมือง การปกครอง การบริหารและเศรษฐกิจ ตกอยู่ในกำมือของทหาร นายทุน และข้าราชการ

2) อุปสรรคด้านเศรษฐกิจ เกิดจากการขาดความสามารถในการพึ่งตนเองอำนาจการต่อรองมีน้อย กระบวนการผลิต และปัจจัยการผลิตอยู่ภายใต้ระบบทุนนิยม

3) อุปสรรคด้านวัฒนธรรม ชวนาชากรจนดกอยู่ภายใต้ความสัมพันธ์ของระบบอุปถัมภ์

นอกจากนี้ ปรัชญา เวสารัชช์ (2538: 22-23) ได้กล่าวว่าปัญหาที่เกิดจากโครงสร้างของสังคม เป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน มีดังนี้

- 1) ความแตกต่างในสังคม ด้านรายได้ อำนาจ และสถานะทางเศรษฐกิจ
- 2) ระบบการเมืองถูกควบคุมโดยชนกลุ่มน้อย
- 3) ขาดกลไกที่มีประสิทธิภาพในการแจกแจงทรัพยากร

ส่วนจินตนา ทองรอด (2539: 98-100) ได้ศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมในโครงการขั้วนาฝัสนในเขตเกษตรล้ำหลังของชาวนา พบว่าปัญหาและอุปสรรคของการเข้ามามีส่วนร่วมของชาวบ้านเกิดจากทางราชการคือ

- ความล่าช้าในการทำงานของข้าราชการ
- เจ้าหน้าที่ไม่ได้ทุ่มเทและเสียสละในการทำงานอย่างจริงจัง
- ขาดการประสานงานระหว่างหน่วยงานต่างๆ ของทางราชการ
- ขาดการให้ข้อมูลข่าวสาร และการประชาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง
- ขาดการประเมินผลอย่างต่อเนื่อง

เมื่อพิจารณาในกรณีของปัญหาที่เกี่ยวข้องกับประชาชน จินตนา ทองรอด (2539: 98-100) ยังได้กล่าวอีกว่า ปัญหาและอุปสรรคต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของชาวบ้าน คือ

- ชาวบ้านยังมองไม่เห็นความสำคัญในบทบาทของตน
- ชาวบ้านเกิดความเบื่อหน่ายต่อการทำงานของข้าราชการ
- มีภาระหน้าที่ส่วนตัวและในครอบครัว
- ชาวบ้านขาดความสามัคคี และมีการแบ่งพรรคแบ่งพวก
- ชาวบ้านบางคนเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน และมีความคิดเห็นไม่ตรงกัน

นอกจากนี้ ในการศึกษาของปรัชญา เวสารัชช์ (2538: 22-23 และ 80) ได้กล่าวถึงปัญหาที่ขัดขวางการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมพัฒนาชุมชน โดยเน้นปัญหาที่เกิดจากประชาชนเป็นหลัก ได้แก่ ปัญหาความไม่รู้ อันเกิดจากการไร้การศึกษา การขาดทุนทรัพย์ ความไม่สนใจของชาวบ้าน ความไม่เข้มแข็งของผู้นำ และความขัดแย้งของชาวบ้านที่เกิดขึ้นในกิจกรรมที่มีผลประโยชน์

จากการทบทวนวรรณกรรม ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับปัญหา และอุปสรรคที่มีต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน สรุปได้ดังต่อไปนี้

1. ปัญหาด้านนโยบายและองค์กรของรัฐซึ่งสามารถแบ่งได้ 2 ระดับคือ

1.1 ระดับนโยบาย โครงสร้างทางการบริหาร โครงสร้างทางสังคม พบว่า

- นโยบายของรัฐไม่เอื้อต่อการพัฒนา
- อำนาจในการตัดสินใจรวมศูนย์ที่ส่วนกลาง ไม่ได้กระจายอำนาจแก่ประชาชน
- โครงสร้างอำนาจทางการเมือง การบริหาร และระบบเศรษฐกิจอยู่ในกลุ่ม

นายทุน

1.2 ระดับปฏิบัติพบว่า

- เจ้าหน้าที่ไม่มีความเข้าใจ และไม่มีทักษะในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน
- เจ้าหน้าที่ไม่มีจิตวิทยาในการปฏิบัติงานและไม่มีความเสถียรที่จะทำงาน

เพื่อประชาชนอย่างแท้จริง

- ขาดการประชาสัมพันธ์ และการให้ข้อมูลข่าวสารอย่างต่อเนื่อง
- ความล่าช้าในการปฏิบัติงานของข้าราชการ
- ขาดการประสานงานและระบบการติดตามประเมินผล

2. ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับประชาชนแบ่งได้เป็น 2 กลุ่มคือ

2.1 กลุ่มผู้นำ พบว่า

- ผู้นำไม่มีความเข้มแข็งจึงทำให้ชาวบ้านขาดความเชื่อถือและศรัทธา
- ผู้นำครอบงำความคิดเห็นของชาวบ้าน
- การแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตนของผู้นำ

2.2 กลุ่มประชาชนทั่วไป พบว่า

- ชาวบ้านมีภาระด้านการประกอบอาชีพ ด้านครอบครัว และด้านสุขภาพ
- ชาวบ้านขาดทุนทรัพย์ และวัสดุอุปกรณ์ในการปฏิบัติ
- ชาวบ้านเกิดความขัดแย้งกันในด้านความคิดเห็น และผลประโยชน์ ทำให้

ร่างกาย

ขาดความสามัคคี และเกิดการแบ่งพรรคแบ่งพวก

- ชาวบ้านมีความคิดเห็นไม่ตรงกัน
- ชาวบ้านขาดการศึกษา ขาดความรู้ด้านวิทยาการต่าง ๆ

- ชาวบ้านขาดความเชื่อมั่นและไม่กล้าแสดงความคิดเห็น
- ชาวบ้านไม่สนใจและไม่เห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วม

ส่วนการมีส่วนร่วมของสตรีในการพัฒนาพบปัญหาที่เกิดขึ้น คือ

- สตรีขาดความเชื่อมั่นในการเสนอโครงการ และไม่กล้าแสดงออก เพราะขาดโอกาส ขาดความรู้ และประสบการณ์ในงานพัฒนา
- ผู้เข้าร่วมประชุมชายไม่ยอมรับฟังความคิดเห็น และบทบาทของสตรี
- สตรีมีภารกิจทั้งในและนอกบ้าน

3. ปัญหาด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมืองการปกครอง

3.1 ด้านการเมือง

- ขาดการกระจายอำนาจ
- ระบบการเมืองถูกควบคุมโดยคนกลุ่มน้อย

3.2 ด้านเศรษฐกิจ

- กระบวนการผลิตและปัจจัยการผลิต อยู่ภายใต้ระบบทุนนิยม
- กลไกของรัฐควบคุมระบบเศรษฐกิจอย่างเข้มงวด
- ขาดกลไกที่มีประสิทธิภาพในการจัดการทรัพยากร

3.3 ด้านสังคมและวัฒนธรรม

- การแบ่งแยก เชื้อชาติ ภาษา เพศและอายุ
- ความไม่รู้อันเกิดจากการไร้การศึกษา
- คนยากจนตกอยู่ภายใต้ความสัมพันธ์ของระบบอุปถัมภ์
- การครอบงำของผู้นำและการแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัว

บริบทของอุทยานแห่งชาติ

ดร.ชนิ เอ็มพันธุ์ และสุรเชษฐ์ เชษฐมาต (มปพ: 1) ได้อธิบายความหมายของอุทยานแห่งชาติว่าเป็นพื้นที่ขนาดใหญ่ ซึ่งประกอบไปด้วยระบบนิเวศสำคัญที่เป็นตัวแทนของภาคลักษณะเด่นตามธรรมชาติหรือทิวทัศน์งดงาม เป็นแหล่งของพืชพรรณและสัตว์ป่า ธรณีสัณฐานและเป็นที่อยู่อาศัยที่มีคุณค่าด้านวิทยาศาสตร์การศึกษาและนันทนาการ โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

สำหรับกรมป่าไม้ (มปพ: 2-3) ได้ให้ความหมายของอุทยานแห่งชาติไว้ว่าเป็นพื้นที่อันกว้างใหญ่ไพศาลมีทรัพยากรธรรมชาติสวยงามแปลกประหลาดเป็นที่อัศจรรย์เหมาะสำหรับการพักผ่อนมีคุณค่าทางการศึกษาหาความรู้เช่น เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของพืชและสัตว์ที่หายากหรือมีสิ่งน่าสนใจเป็นพิเศษทางด้านประวัติศาสตร์ศิลปหรือวัฒนธรรม

อุทยานแห่งชาติที่ได้มาตรฐานสากล นอกจากจะมีคุณสมบัติที่ดีเด่นในระดับชาติแล้ว จะต้องมีย่านพื้นที่อย่างน้อย 10 ตารางกิโลเมตร บริหารงานโดยรัฐบาลกลาง (ไม่ใช่รัฐหรือระดับจังหวัด) มีเจ้าหน้าที่ดูแลอย่างเพียงพอที่จะสามารถป้องกันการบุกรุกได้อย่างเด็ดขาดข้อสำคัญต้องอนุญาตให้ไปท่องเที่ยวได้และต้องรักษาธรรมชาติให้คงสภาพเดิมอย่างมากที่สุด

กรมป่าไม้ (มปพ: 3-5) ได้กล่าวถึงความเป็นมาของอุทยานแห่งชาติไว้ว่า หลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้ยุติลง อัตราการเพิ่มของประชากรในประเทศไทยมีมากขึ้นอย่างรวดเร็วทำให้เกิดความต้องการ ในการดำรงชีวิตเพื่อความอยู่รอดเพิ่มมากขึ้นตามลำดับ เป็นเหตุให้มีการบุกรุกทำลายพื้นที่ป่าเพื่อเปลี่ยนสภาพเป็นไร่ นา และเพื่อการเพาะปลูกประกอบกับความเจริญทางด้านวัตถุก็ขยายตัวเพิ่มมากขึ้น มีการผลิตอาวุธแบบใหม่ที่ทันสมัยและมีประสิทธิภาพในการทำลายสูงเป็นผลให้มีการทำลายทรัพยากรป่าไม้ และสัตว์ป่าอย่างไม่มีขอบเขตจำกัด สัตว์ป่าหลายชนิดจึงลดจำนวนลงอย่างน่าใจหายบางชนิดสูญพันธุ์ไปแล้วก็มี ในที่สุดรัฐบาลจึงได้ตระหนักถึงความสำคัญของการสงวนและคุ้มครองรักษาทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่า จึงให้มีการดำเนินการจัดตั้งสวนรุกขชาติ วนอุทยานและอุทยานแห่งชาติขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2486 ได้มีการจัดตั้งอุทยานแห่งชาติภูกระดึงขึ้นเป็นวนอุทยานแห่งแรกแต่ประสบกับปัญหาหลายประการ เช่น ด้านอัตราค่าลง งบประมาณ การขาดความรู้ ความเข้าใจ และประสบการณ์ในเรื่องของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

จนกระทั่งปี พ.ศ. 2502 ฯพณฯ จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรีสมัยนั้นได้เดินทางไปตรวจราชการทางภาคเหนือและให้ความสนใจในเรื่องของการคุ้มครองรักษาทรัพยากรธรรมชาติโดยเฉพาะป่าไม้ จึงได้เสนอคณะรัฐมนตรีให้กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ร่วมกับกระทรวงมหาดไทยดำเนินการจัดตั้งอุทยานแห่งชาติขึ้น

ต่อมากระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้พิจารณากำหนดโครงการที่จะจัดพื้นที่ป่าที่มีสภาพพิวิทัศน์สวยงามให้เป็นอุทยานแห่งชาติจำนวน 14 แห่ง จึงเสนอเรื่องไปยังคณะรัฐมนตรีโดยคณะที่ปรึกษากฎหมายของนายกรัฐมนตรี ได้เสนอแนะให้จัดทำเป็นประกาศของกระทรวงมหาดไทยให้กำหนดป่าต่าง ๆ เป็นป่าสงวนเสียก่อน แต่กระทรวงเกษตรและสหกรณ์พิจารณาแล้วเห็นว่าจะเป็นการล่าช้าไม่ทันการณ์ จึงเสนอคณะรัฐมนตรีให้ดำเนินการเกี่ยวกับการจัดตั้งอุทยานแห่งชาติไว้ดังนี้

1. ขอบการจัดสรรที่ดินในบริเวณป่ารวม 14 แห่ง เพื่อจัดตั้งเป็นอุทยานแห่งชาติ
2. ให้กระทรวงมหาดไทยดำเนินการประกาศเขตหวงห้ามที่ดินเขตรัฐ ในบริเวณป่ารวม 4 แห่ง เพื่อจัดตั้งเป็นอุทยานแห่งชาติ คือ ป่าเทือกเขาสลับ ป่าเขาใหญ่ ป่าทุ่งแสงหลวง ป่าดอยอินทนนท์
3. ขอกำหนดป่าที่ตั้งเป็นอุทยานแห่งชาติตามข้อ 1 ให้เป็นป่าสงวนตามพระราชบัญญัติคุ้มครองและสงวนสัตว์ป่า เว้นแต่ป่าภูกระดึง จังหวัดเลย ซึ่งกำหนดให้เป็นป่าสงวนไว้แล้ว

คณะรัฐมนตรีได้มีมติ เมื่อวันที่ 2 ตุลาคม 2505 เห็นชอบให้กระทรวงเกษตรและสหกรณ์เป็นเจ้าของเรื่องร่วมกับกระทรวงมหาดไทยดำเนินการต่อไป และได้มีประกาศใช้พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อคุ้มครองรักษาทรัพยากรที่มีอยู่ เช่น พันธุ์ไม้และของป่า สัตว์ป่า ตลอดจนทิวทัศน์และภูเขาให้คงอยู่ในสภาพธรรมชาติ เพื่อสงวนไว้ให้เป็นประโยชน์แก่การศึกษาและรื่นรมย์ของประชาชน และในพระราชบัญญัตินี้ยังได้กำหนดให้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการอุทยานแห่งชาติมีหน้าที่ให้คำปรึกษาต่อรัฐมนตรี ในเรื่องการกำหนดที่ดินให้เป็นอุทยานแห่งชาติ การขยายหรือการเพิกถอนพื้นที่อุทยานแห่งชาติรวมถึงการคุ้มครองและการดูแลรักษาอุทยานแห่งชาติ และเมื่อวันที่ 14 มกราคม พ.ศ. 2532 พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมีพระราชโองการ โปรดเกล้าฯ ให้แก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 เพื่อระงับมิให้มีการทำไม้ออกจากป่าและเร่งรัดฟื้นฟูสภาพป่าไม้ พร้อมทั้งให้อำนาจแก่เจ้าหน้าที่ของรัฐในอันที่จะยับยั้งในการที่จะนำไม้ออกจากป่า รวมทั้งการสั่งแก้ไขเปลี่ยนแปลงสัมปทานและการสิ้นสุดสัมปทานในพื้นที่อุทยานแห่งชาติ เป็นเหตุให้มีการดำเนินการจัดตั้งอุทยานแห่งชาติจากป่าสงวนแห่งชาตินั้น ๆ

กรมป่าไม้มีอุทยานแห่งชาติในความรับผิดชอบ จำนวน 138 แห่ง ครอบคลุมพื้นที่ 40,487,326 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 12.62 ของพื้นที่ประเทศ และมีวนอุทยานจำนวน 47 แห่งครอบคลุมพื้นที่ 509,859 ไร่ โดยหลักการแล้วการจัดตั้งอุทยานแห่งชาติมีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ

- 1) เพื่อรักษาทรัพยากรในพื้นที่ให้คงอยู่ในสภาพธรรมชาติเดิมอย่างถาวรตลอดไป หรือเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพธรรมชาติ
 - 2) เพื่อรักษาพื้นที่ที่มีความสวยงามเป็นพิเศษเอาไว้สำหรับใช้ประโยชน์ในด้านการพักผ่อนหย่อนใจ และพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับนักท่องเที่ยว
 - 3) เพื่อเป็นแหล่งในการศึกษาค้นคว้าวิจัยโดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านธรรมชาติวิทยา
- สำหรับในด้านของบทบาทและความสำคัญของอุทยานแห่งชาตินั้น เสรี เวชชบุษกร (มปพ: 6-10) ตลอดจน ครรรชนี เอ็มพันธ์ และสุรเชษฐ์ เชนฐมาส (มปพ: 10-13) ได้สรุปและให้

พรรณสะเกี่ยวกับบทบาท และความสำคัญของอุทยานแห่งชาติไว้ดังนี้ คือ บทบาทและความสำคัญของอุทยานแห่งชาติ ในขณะที่ความต้องการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติของโลก และของแต่ละประเทศเพิ่มสูงขึ้น โดยเฉพาะประเทศในเขตร้อนซึ่งอัตราการเพิ่มของประชากรอยู่ในระดับสูง ดังนั้นการประกาศจัดตั้งอุทยานแห่งชาติหรือพื้นที่อนุรักษ์แบบอื่น ๆ จึงเป็นเรื่องจำเป็นแต่ในประเทศไทย พื้นที่อุทยานแห่งชาติหลายแห่งที่ประกาศจัดตั้งแล้วและที่อยู่ในระหว่างเตรียมการประกาศ มีราษฎร เข้าไปตั้งถิ่นฐานและทำมาหากินโดยพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติของพื้นที่อย่างผิดกฎหมายอยู่เสมอ เพราะ ฉะนั้นเพื่อเป็นการลดแรงกดดันดังกล่าวผู้รับผิดชอบในการดูแลรักษาพื้นที่อุทยานแห่งชาติและนักอนุรักษ์ ทุกกลุ่มทุกคนควรจะทำความเข้าใจถึงข้อเท็จจริงเกี่ยวกับสภาพและบทบาทของอุทยานแห่งชาติที่มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และการพัฒนาสังคม ทั้งในระดับภูมิภาคและระดับชุมชน ทั้งนี้เพื่อจะได้ถ่ายทอดข้อเท็จจริงไปสู่กลุ่มคนต่าง ๆ ในโอกาสต่อไป อุทยานแห่งชาติ สามารถนำประโยชน์มาสู่ชุมชนในภูมิภาคอย่างน้อย 14 ประการ ซึ่งสามารถสรุปได้ดังต่อไปนี้

1) อุทยานแห่งชาติช่วยสร้างความมั่นคงด้านอุทกวิทยาป่าไม้และพืชคลุมดิน ธรรมชาติทำหน้าที่คล้ายกับ “ฟองน้ำ” ช่วยดูดน้ำฝนและควบคุมการไหลบ่าของน้ำตามผิวดินรากของต้นไม้ที่ซ่อนไขไปตามชั้นดินจะทำให้ น้ำฝนสามารถซึมลงสู่ผิวดินได้อย่างเต็มที่ผิวดินที่ที่ไม่มีป่าหรือต้นไม้ ซึ่งเท่ากับเป็นการลดปริมาณของน้ำที่ไหลบ่าตามผิวดิน จึงส่งผลให้มีปริมาณของน้ำที่ไหลบ่าตามผิวดินมีปริมาณน้ำไหลตามลำธารอยู่สม่ำเสมอทุกฤดูกาล ไม่เหือดแห้งแต่ฤดูแล้ง ในบางกรณีบทบาทและความสำคัญด้านอุทกวิทยานี้อาจให้ประโยชน์แก่ชุมชนมหาศาล มีมูลค่าคิดเป็นพันล้านบาทต่อปี ต่ออุทยานแห่งชาติ

2) อุทยานแห่งชาติช่วยคุ้มครองรักษาดิน ดินในเขตร้อนอย่างประเทศไทยเสื่อมคุณภาพอย่างรวดเร็วอันเนื่องจากการชะล้างและการเผาไหม้ของธาตุอาหารตามผิวดิน ดังนั้นการป้องกันรักษาป่าไม้หรือพืชคลุมดินตลอดจนถึงก้านของต้นไม้ที่ตกหล่นตามธรรมชาติจะสามารถอนุรักษ์ขีดความสามารถในการผลิตของพื้นที่อุทยานแห่งชาติช่วยป้องกันการถล่มทลายของดินที่อาจมีอันตรายต่อชีวิต และเชื่อมพลังไฟฟ้าช่วยสร้างความคงทนให้ชายฝั่งทะเลและฝั่งแม่น้ำช่วยป้องกันความเสียหายที่อาจเกิดกับแนวประการัง และการประมงชายฝั่งอันเกิดจากการทับถมของแข็งตะกอน

3) อุทยานแห่งชาติช่วยควบคุมสภาพภูมิอากาศเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางว่า ป่าธรรมชาติที่ไม่ถูกรบกวนจะช่วยทำให้เกิดฝนตกในบริเวณใกล้เคียงอย่างสม่ำเสมอ โดยการคายระเหยความชื้นกลับไปสู่บรรยากาศและเรือนยอดของต้นไม้ มรสุมช่วยทำให้บรรยากาศแปรปรวนจนทำให้เกิดฝน ซึ่งสิ่งที่เกิดมีความสำคัญทำให้เกิดฝนในช่วงฤดูแล้งและเป็นผลดีต่อการ

เกษตรมากกว่าลมมรสุมตามปกติ นอกจากนี้การที่มีป่าปกคลุมยังช่วยทำให้อุณหภูมิประจำถิ่นอยู่ในระดับต่ำ ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการเกษตร การคายน้ำ และการขาดแคลนนํ้าจะต่ำลงและทำให้คนท้องถิ่นได้รับอากาศค่อนข้างเย็นสบาย ไม่ร้อนจนเกินไป

4) อุทยานแห่งชาติช่วยอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติชนิดที่ทดแทนได้ผลผลิตทางชีวภาพภายใต้สภาพตามธรรมชาติเกิดขึ้นโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย และโดยทั่วไปให้ผลผลิตสูงกว่ารูปแบบอื่น ๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้นหรือทำขึ้น เช่น เนื้อไม้ของป่าต่าง ๆ ฯลฯ ปริมาณและคุณภาพของผลผลิตเหล่านี้จะแตกต่างกันไปทั้งนี้ขึ้นอยู่กับประเภทของพื้นที่อนุรักษ์ อย่างไรก็ตามอุทยานแห่งชาติ มิได้ประกาศจัดตั้งขึ้นเพื่อนำผลผลิตจากพื้นที่มาใช้ประโยชน์โดยตรง แต่ต้องการเปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างของความสามารถในการผลิตของอุทยานแห่งชาติกับพื้นที่ที่ใช้ในการผลิตที่มนุษย์จัดสร้างขึ้น เช่น สวนป่า เป็นต้น

5) เป็นแหล่งคุ้มครองรักษาทรัพยากรพันธุกรรม มนุษย์ใช้ประโยชน์จากพืชป่าและสัตว์ป่าจำนวนหลายชนิดพันธุ์ เพื่อนำมาเป็นอาหาร ยารักษาโรค เครื่องนุ่งห่ม และข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ และนักวิทยาศาสตร์ เชื่อกันว่า ยังมีชนิดพันธุ์พืชป่าที่มีศักยภาพสามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อมวลมนุษยชาติอีกนับพันชนิด พืชหรือสัตว์เลี้ยงของคนทุกวันนี้สามารถอยู่ได้หรือปรับปรุงพันธุ์ให้ดีขึ้น ได้อาจจำเป็นจะต้องมีการผสมพันธุ์กับชนิดพันธุ์ของพืชป่า หรือสัตว์ป่าบางคุณค่าของทรัพยากรพันธุกรรมมีคุณค่าต่อมนุษย์มากมายทั้งในระยะสั้นและในระยะยาว ซึ่งทั้งหมดนี้คือเหตุผลที่จะต้องมีการสงวนรักษาแหล่งธรรมชาติให้คงอยู่ต่อไปเพื่อรอการศึกษาค้นคว้าทดลองก่อนที่จะนำทรัพยากรพันธุกรรมในเขตอุทยานแห่งชาติ ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อมนุษย์ในอนาคต

6) เป็นแหล่งอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพเช่นเดียวกับทรัพยากรพันธุกรรม อุทยานแห่งชาติจัดว่าเป็นแหล่งที่มีทรัพยากรทางชีวภาพที่มีคุณค่าและเป็นประโยชน์ต่อมวลมนุษย์ในประเทศและทั่วโลก เพราะอุทยานแห่งชาติจัดว่าเป็นแหล่งของพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ และปลาหลากหลายชนิด รวมทั้งเป็นถิ่นที่อาศัยตามธรรมชาติ ซึ่งทั้งพืชและสัตว์ชนิดต่าง ๆ สามารถเข้ามาหลบภัยและรวมตัวกันสร้างเป็นระบบนิเวศน์ ที่สำคัญต่อความอยู่รอดของมนุษย์

7) อุทยานแห่งชาติเป็นแหล่งสนับสนุนด้านการท่องเที่ยว พื้นที่อุทยานแห่งชาติทุกแห่งมีศักยภาพที่จะพัฒนาให้เป็นแหล่งนันทนาการและการท่องเที่ยว หากอุทยานแห่งชาติใดได้รับการวางแผนพัฒนาด้านการท่องเที่ยวและนันทนาการก็จะส่งผลประโยชน์ด้านเศรษฐกิจต่อชุมชนท้องถิ่นอย่างมากทีเดียว สำหรับในระดับชาติการท่องเที่ยวจะเป็นการนำเงินตราต่างประเทศมาสู่ประเทศเป็นจำนวนมาก และในระดับท้องถิ่นการท่องเที่ยวและนันทนาการจะช่วยเป็นตัวกระตุ้นอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องมากมาย เช่น การโรงแรม ร้านอาหาร ระบบการขนส่ง ของที่ระลึก เครื่องแกะสลัก และบริการนำเที่ยว

8) เป็นแหล่งอำนวยความสะดวกด้านนันทนาการ ชุมชนท้องถิ่นและนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ สามารถได้รับประโยชน์จากสิ่งอำนวยความสะดวกประเภทต่าง ๆ ซึ่งจัดบริการโดยอุทยานแห่งชาติและประโยชน์ด้านนันทนาการนี้จะมีคุณค่ามากขึ้นถ้าหากแหล่งนันทนาการธรรมชาติในบริเวณใกล้เคียงมีอยู่น้อย หรือไม่มีอยู่เลย

9) เป็นแหล่งการจ้างงาน นอกจากอุทยานแห่งชาติจะสามารถรับคนเข้ามาทำงานเป็นเจ้าหน้าที่หรือลูกจ้างเป็นจำนวนพอสมควร อุทยานแห่งชาติยังสามารถทำให้เกิดการจ้างงานในท้องถิ่นตามมาอีกด้วย อย่างเช่น การจ้างงานเกี่ยวกับงานบริการต่าง ๆ การพัฒนาด้านการท่องเที่ยว การปรับปรุงและการสร้างถนนหนทาง และการจ้างงานเป็นไกด์ หรือผู้นำทางเป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งประโยชน์ดังกล่าวจะเห็นได้ชัดเจนขึ้นหากภูมิภาค หรือท้องถิ่นที่อุทยานแห่งชาติตั้งอยู่เป็นพื้นที่หรือเขตที่มีผลผลิตด้านการเกษตรค่อนข้างต่ำ หรือมีคุณค่าทางเกษตรน้อย

10) เป็นแหล่งค้นคว้าวิจัยและติดตามผล อุทยานแห่งชาติทุกแห่งสามารถใช้เป็นห้องปฏิบัติการตามธรรมชาติ เพื่อให้ผู้สนใจเข้าไปศึกษาวิจัยหรือทดลองทั้งทางด้านวิทยาศาสตร์ กายภาพ ชีวภาพ และสังคมตลอดจนการวิจัยเปรียบเทียบระหว่างอุทยานแห่งชาติกับพื้นที่ที่ใช้ประโยชน์เพื่อวัตถุประสงค์อื่น ซึ่งผลของการศึกษาวิจัยเหล่านี้ไม่เพียงพอแต่จะเป็นประโยชน์ต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและธรรมชาติเท่านั้น ยังเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของภูมิภาคและของประเทศโดยรวมด้วย

11) เป็นแหล่งให้ความรู้และการศึกษา อุทยานแห่งชาติจัดว่าเป็นสถานที่ที่มีคุณค่าต่อการศึกษารเรียนรู้ของคนทุกกลุ่ม ได้แก่ ผู้มาเยือน นักท่องเที่ยว นักเรียน และ นิสิต นักศึกษา เกี่ยวกับสาขาวิชาเฉพาะ เช่น ชีววิทยา นิเวศวิทยา ธรณีวิทยา ภูมิศาสตร์ และเศรษฐกิจสังคม ฯลฯ เกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ และสามารถจัดเป็นค่ายเพื่อให้นักศึกษาด้านสิ่งแวดล้อมศึกษา หรือการอนุรักษ์ นอกจากนี้ประโยชน์ดังกล่าวยังเกิดกับคนส่วนใหญ่ในท้องถิ่นด้วยเช่นกัน

12) อุทยานแห่งชาติสามารถช่วยรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม ประชากรที่อาศัยอยู่ใกล้กับอุทยานแห่งชาติมักจะได้รับประโยชน์อย่างชัดเจนจากการที่มีสิ่งแวดล้อมซึ่งให้คุณค่าแก่ชีวิต เช่น อุทยานแห่งชาติสร้างความร่มรื่น และช่วยดูดซับมลพิษต่าง ๆ ตลอดจนเป็นแหล่งสงบเงียบต่างไปจากสิ่งแวดล้อมแบบอื่น ๆ จะเห็นว่ามูลค่าของที่ดินที่อยู่ติดกับอุทยานแห่งชาติมีราคาสูงขึ้น ถ้าคนภายนอกเข้ามาปลูกบ้านตากอากาศในบริเวณดังกล่าว นอกจากนี้การพัฒนา รีสอร์ทหรือโรงแรมมีแนวโน้มจะเพิ่มมากขึ้นเพราะคุณภาพของสิ่งแวดล้อมรอบอุทยานแห่งชาติเป็นตัวดึงดูดการลงทุน

13) อุทยานแห่งชาติช่วยรักษาความสมดุลของสิ่งแวดล้อม การมีอุทยานแห่งชาติเป็น ตัวช่วยรักษาสมดุลของระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ใกล้เคียงและภูมิภาค เพราะอุทยาน แห่งชาติเป็นแหล่งที่อยู่อาศัย และขยายพันธุ์ของสัตว์ป่านานาชนิด ตัวอย่างเช่น ประชากรนกจะช่วย ควบคุมแมลง และโรคที่ผลร้ายต่อพื้นที่เกษตรที่อยู่รอบ ๆ ค้างคาว นก และผึ้งในป่าธรรมชาติจะ ช่วยให้มีการผสมเกสรดอกไม้ของเกษตรกรที่อยู่ใกล้เคียง เป็นต้น

14) เป็นแหล่งสร้างความภาคภูมิใจ ให้แก่ประชากรในภูมิภาค แม้จะไม่สามารถวัด หรือประเมินกันอย่างชัดเจนได้ แต่ก็เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่าอุทยานแห่งชาติเป็นแหล่งที่สร้าง ความภาคภูมิใจแก่คนในภูมิภาคและท้องถิ่น อย่างเช่น การบริหารจัดการทรัพยากร หรือวัสดุอุปกรณ์อื่น ๆ เพื่อบำรุงรักษาอุทยานแห่งชาติโดยบุคคล หรือหน่วยงานต่าง ๆ ซึ่งให้เห็นว่าคนเหล่านั้นมีความยินดี และพึงพอใจในสมบัติส่วนรวมในภูมิภาคของตน เป็นต้น

ความสำคัญและประโยชน์ของอุทยานแห่งชาติที่กล่าวข้างต้น แม้จะเห็นเป็นรูปธรรม มากน้อยแตกต่างกัน หรือเกิดขึ้นในช่วงแตกต่างกัน หรือตกอยู่กับกลุ่มคนแตกต่างกันแต่เป็นสิ่งที่ สะสมเพิ่มพูนขึ้นเรื่อยๆ จนทำให้คุณค่ารวมที่มีต่อภูมิภาคและท้องถิ่นอยู่ในระดับสูง อย่างไรก็ดี ประโยชน์ทั้ง 14 ข้อ อาจไม่สามารถได้รับพร้อมกันหมดจากอุทยานแห่งชาติแต่ละแห่ง ประโยชน์ บางข้ออาจเกิดขึ้นในทันทีทันใดที่มีการประกาศจัดตั้งอุทยานแห่งชาติขึ้น ในขณะที่ประโยชน์ บางอย่างจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีมาตรการในการจัดการที่ถูกต้องและเหมาะสมเท่านั้น

สำหรับการแบ่งเขตการจัดการ ธรรมณี เอมพันธ์ และ สุรเชษฐ์ เขษมมาส (มปพ: 19–20) ได้อธิบายถึงการแบ่งเวลาการจัดการอุทยานแห่งชาติ เป็นเครื่องมือที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของการ จัดการอุทยานแห่งชาติก็คือ การจัดแบ่งพื้นที่ออกเป็นเขต ต่าง ๆ เพื่อสะดวกในการบริหารและการ จัดการอย่างมีประสิทธิภาพ เพราะการแบ่งเขตพื้นที่เป็นขบวนการกำหนดรูปแบบการใช้ประโยชน์ อุทยานแห่งชาติให้สอดคล้องกับสภาพและศักยภาพของทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม และใช้เป็นแนวทางควบคุมกิจกรรมการจัดการ โดยปกติการแบ่งเขตพื้นที่จะกระทำควบคู่ไปกับการวางแผนและผลลัพธ์ของการแบ่งเขตนี้จะปรากฏเป็นแผนที่ พร้อมระบุความหมายและกฎเกณฑ์ การใช้ประโยชน์อย่างชัดเจน เขตการจัดการของอุทยานแห่งชาติโดยทั่วไปจะมี 3 เขตก็ได้ ขึ้นอยู่ กับความจำเป็นและความเหมาะสม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) เขตบริการ (service zone) หรืออาจเรียกว่า เขตการใช้ประโยชน์อย่าง เข้มข้น (intensive use zone) หมายถึง เขตที่แบ่งไว้เพื่อการพัฒนาสิ่งก่อสร้าง และสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ได้อย่างเต็มที่ให้แก่อาคารสถานที่เพื่อการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ เช่น ที่ทำการ บ้านพัก โรงเก็บพัสดุครุภัณฑ์ โรงเรียนสำหรับสาธารณูปโภคสาธารณูปการ เป็นต้น สิ่งอำนวยความสะดวกของนักท่องเที่ยว เช่น ศูนย์บริการนักท่องเที่ยว ที่พักแรมที่เป็นอาคารบ้านพัก ร้านค้า

ร้านอาหาร ลานจอดรถ ห้องสุขา ฯลฯ ปกติแล้วพื้นที่หรือบริเวณที่เหมาะสมสำหรับเขตบริการควรเป็นบริเวณที่อยู่ใกล้กับเส้นทางคมนาคมหลักหรือสามารถเข้าออกได้สะดวก มีความลาดชันค่อนข้างต่ำ อยู่ใกล้แหล่งน้ำและควรเป็นบริเวณที่ธรรมชาติเสื่อมโทรม หรือถูกทำลายไปแล้ว อุทยานแห่งชาติหนึ่ง ๆ อาจกำหนดให้มีเขตบริการเพียงจุดเดียว หรือหลายจุดก็ได้ ขึ้นอยู่กับขนาดของพื้นที่และปริมาณการใช้ประโยชน์ แต่ควรมีพื้นที่รวมกันไม่เกินร้อยละ 5 ของพื้นที่

2) เขตนันทนาการ(recreation zone) หมายถึง เขตที่รวมเอาสิ่งที่น่าสนใจต่าง ๆ ที่เหมาะสมกับกิจกรรมนันทนาการต่าง ๆ ไว้เข้าด้วยกัน เช่น น้ำตก ถ้ำ แหล่งน้ำชายหาด จุดชมวิวยามสะดวกเท่าที่จำเป็นแก่การเข้าร่วมกิจกรรมนันทนาการของประชาชนเท่านั้น เช่น ที่จอดรถ ห้องสุขา ตัวกลางสื่อความหมายธรรมชาติ เป็นต้น เขตนันทนาการนี้มีเนื้อที่ไม่แน่นอนขึ้นอยู่กับลักษณะเด่นของพื้นที่ว่ามีมากน้อยแค่ไหนและประชาชนมีความพอใจจะใช้ประโยชน์มากน้อยเพียงใด

3) เขตป่าเปลี่ยน (primitive zone) หรืออาจเรียกว่า เขตสงวนสภาพธรรมชาติ (environmental preservation) หมายถึง บริเวณที่มีสภาพสมบูรณ์และมีความเปราะบางหรือเกิดผลกระทบได้ง่าย (หากให้มีการใช้ประโยชน์โดยไม่มีการควบคุม) ตลอดจนเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า และเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร ปกติจะไม่มีการอนุญาตให้มีการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกใด ๆ ทั้งสิ้นนอกจากจัดให้มีทางเดินเท้าอย่างง่าย ๆ ให้นักนันทนาการที่นิยมเดินป่าและศึกษาธรรมชาติได้เข้าไปใช้บางฤดูกาล เขตป่าเปลี่ยนนี้โดยมากจะมีเนื้อที่ขนาดใหญ่ บางกรณีจะมีเนื้อที่ถึงร้อยละ 90-95 ของพื้นที่ทั้งหมด

ภาคสรุป

อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวนับว่ามีบทบาทสำคัญอย่างมากในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทย เพราะสามารถนำรายได้ในรูปเงินตราต่างประเทศเข้าสู่ประเทศไทยได้เป็นอันดับ 1 โดยเฉพาะในปี 2543 มีเงินรายได้สูงถึง 343,570 ล้านบาทก่อเกิดการขยายตัวทางด้านการธุรกิจการท่องเที่ยว มีการจ้างงานเพิ่มขึ้น มีการก่อสร้างสถานที่พักเพื่อบริการนักท่องเที่ยว แต่อย่างไรก็ตามการท่องเที่ยวก็มักได้รับการหวังดีว่าเป็นการพิจารณาผลที่เกิดขึ้นทางเศรษฐกิจเพียงด้านเดียว ไม่ได้คำนึงถึงผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อม ด้านสังคม ด้านวัฒนธรรม รวมทั้งความไม่เสมอภาคของประชาชนในท้องถิ่น มีประชาชนส่วนน้อยที่ได้รับประโยชน์ทางด้านรายได้จากการท่องเที่ยว ทั้งนี้เนื่องจากประชาชนท้องถิ่นขาดความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์ในการจัดการท่องเที่ยว จากที่

กล่าวมาแสดงให้เห็นว่าประชาชนท้องถิ่นที่อยู่ใกล้ชิดและดูแลรักษาแหล่งท่องเที่ยวกลับมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวอย่างมาก รายได้จากอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวไม่ได้มีนัยสำคัญต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนท้องถิ่นมากนัก การดำเนินงานพัฒนาและอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวเท่าที่ผ่านมาจะเป็นหน้าที่ของหน่วยงานของรัฐ เพียงด้านเดียวจำเป็นที่จะต้องจัดกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวเสียใหม่ รูปแบบใหม่ที่มีแนวคิดเรื่องการอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวพร้อมกับพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจควบคู่กันไปก็คือการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (ecotourism) ซึ่งองค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมีอยู่ว่าจะต้องให้ประชาชนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยว ประชาชนท้องถิ่นต้องได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว เป็นการท่องเที่ยวที่ให้ความรู้ความเข้าใจต่อธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่นตลอดจนสิ่งแวดล้อม และจะต้องส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด

ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาว่าถ้าจะส่งเสริมให้ประชาชนท้องถิ่นในพื้นที่อุทยานแห่งชาติออบขานได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมในรูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (ecotourism) ประชาชนท้องถิ่นในพื้นที่จะตัดสินใจเข้าร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในระดับใด เพื่อนำผลการวิจัยเสนอต่อผู้ที่เกี่ยวข้องเพื่อพัฒนาส่งเสริมประชาชนในพื้นที่อุทยานแห่งชาติออบขาน ให้เข้าร่วมในกิจกรรมได้ถูกต้อง อันจะนำมาซึ่งทางแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งในเรื่องการใช้ทรัพยากร โดยเฉพาะอย่างยิ่งทรัพยากรป่าไม้ การลักลอบตัดไม้ อันเป็นทรัพยากรธรรมชาติและแหล่งท่องเที่ยวภายในท้องถิ่นให้มีความอุดมสมบูรณ์และเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ยั่งยืนต่อไป

บทที่ 3

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่น ในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของอุทยานแห่งชาติออบขาน จังหวัดเชียงใหม่ มีวิธีการดำเนินการวิจัยดังนี้

สถานที่ดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ได้ดำเนินการในพื้นที่อุทยานแห่งชาติออบขาน ตำบลแม่วิน อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่อยู่ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติออบขาน จำนวน 9 หมู่บ้าน ดังนี้

1. บ้านห้วยอีค่าง	เป็นชาวไทยภูเขาเผ่ากระเหรี่ยง
2. บ้านทุ่งหลวง	เป็นชาวไทยภูเขาเผ่ากระเหรี่ยง
3. บ้านแม่มูด	เป็นชาวไทยพื้นราบ คนเมือง
4. บ้านห้วยห้วยก	เป็นชาวไทยภูเขาเผ่ากระเหรี่ยง
5. บ้านห้วยข้าวลีบ	เป็นชาวไทยภูเขาเผ่ากระเหรี่ยง
6. บ้านสบวิน	เป็นชาวไทยพื้นราบ คนเมือง
7. บ้านห้วยดอง	เป็นชาวไทยภูเขาเผ่ากระเหรี่ยง
8. บ้านม่อนยะ	เป็นชาวไทยภูเขาเผ่าม้ง
9. บ้านหนองมณฑา	เป็นชาวไทยภูเขาเผ่ากระเหรี่ยง

เหตุผลที่เลือกตำบลแม่วิน อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติออบขาน เป็นพื้นที่ทำการศึกษาครั้งนี้เนื่องจาก

1. ตำบลแม่วินมีกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอยู่บ้างแล้ว เช่น มีการขี่ช้างล่องแพ ในพื้นที่บ้านสบวินมีร้านค้าบริการนักท่องเที่ยว มีการบริการที่พักในรูปแบบของ home stay ที่บ้านกระเหรี่ยงห้วยห้อย บ้านหนองมณฑา มีกิจกรรมเดินป่าศึกษาธรรมชาติ เกี่ยวกับระบบนิเวศ ของถ้ำ เป็นต้น

2. อุทยานแห่งชาติออบขาน เป็นอุทยานแห่งชาติที่ใกล้กับตัวเมืองเชียงใหม่ โดยใช้ระยะทางจากตัวเมืองเชียงใหม่เพียง 30 กิโลเมตรถึงที่ทำการอุทยานแห่งชาติออบขาน ซึ่งตั้งอยู่ตำบลน้ำแพร่ อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ อุทยานแห่งชาติออบขานมีพื้นที่ติดกับดอยอินทนนท์ด้านทิศใต้ อันเป็นเส้นทางท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ทางอุทยานแห่งชาติออบขาน กำหนดไว้เป็นเส้นทางที่

น่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง เพราะพืชพรรณ ตามเส้นทางเป็นพืชพรรณที่ได้กระจายพันธุ์มาจากเทือกเขาคอยอินทนนท์ ซึ่งมีพันธุ์ไม้เฉพาะถิ่นขึ้นอยู่เป็นจำนวนมาก ความหลากหลายทางชีวภาพตามเส้นทางสูง ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติออบขานมีสิ่งที่น่าสนใจเกี่ยวกับอีกหลายแห่ง เช่น ถ้ำดักแด้น ถ้ำน้ำแม่วาง ถ้ำผาลาย น้ำตกขุนป้วย คอยผาแง่ม น้ำตกแม่เตียน ถ้ำคอยโตน น้ำพุร้อนแม่โต๋ น้ำตกมรกต และน้ำตกแม่มูด ตลอดทั้งมีความหลากหลายทางสายชาติพันธุ์ มีขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิมของคนท้องถิ่น

3. เนื่องด้วยกระแสการท่องเที่ยว (ecotourism) ในอุทยานแห่งชาติออบขานได้มีผู้ประกอบการเอกชน เช่น บริษัททัวร์ นำนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ เข้ามาใช้บริการในพื้นที่เป็นจำนวนมากในช่วงฤดูท่องเที่ยว และมีกิจกรรมการเดินป่า การล่องแพ ชีชีช้าง รวมทั้งการนอนพักแรมภายในหมู่บ้าน ซึ่งการท่องเที่ยวของกลุ่มนักท่องเที่ยวดังกล่าวอาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศในธรรมชาติเป็นอย่างมาก ด้วยเหตุที่ว่าอุทยานแห่งชาติออบขานกำลังรอการประกาศในราชกิจจานุเบกษา จึงจะได้งบประมาณสนับสนุนในเรื่องบุคลากรและอัตรากำลังเจ้าหน้าที่ ตลอดจนเครื่องมือสื่อสาร ยานพาหนะ และอื่น ๆ แต่ด้วยศักยภาพของพื้นที่อุทยานแห่งชาติออบขานเองทำให้นักท่องเที่ยวมาใช้บริการมากเกินไปจนขีดความสามารถที่มีอยู่ จึงจำเป็นที่จะต้องสร้างเครือข่ายความร่วมมือจากประชาชนท้องถิ่นให้เข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศตามกิจกรรมต่าง ๆ ที่ตนเองมีความสามารถและความพร้อม เพื่อที่จะได้แก้ไขปัญหาและสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่ออุทยานแห่งชาติออบขาน

4. เนื่องด้วยผู้วิจัยรับราชการในตำแหน่งป่าไม้อำเภอสันป่าตอง ซึ่งมีหน้าที่เป็นเลขาคณะอนุกรรมการป้องกันและปราบปรามทรัพยากรป่าไม้ระดับอำเภอ ข้อมูลที่ได้จะเป็นประโยชน์และแนวทางในการแก้ไขปัญหาการบุกรุกทำลายทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติออบขานอีกทางหนึ่ง อีกทั้งผู้วิจัยมีความสนใจในแนวทางการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่น ว่าน่าจะเป็นแนวทางแก้ไขปัญหาการใช้ทรัพยากรท้องถิ่น

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

การเก็บรวบรวมข้อมูลครั้งนี้ได้เก็บรวบรวมข้อมูลจากประชาชนที่อาศัยในเขตตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ เนื่องจากพื้นที่ของตำบลแม่วินมีพื้นที่ที่มีศักยภาพสูงในการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มีนักท่องเที่ยวเข้าไปเดินป่าและพักแรมในหมู่บ้าน มีการให้บริการขี่ช้าง ล่องแพ โดยบริษัทเอกชนและชุมชนอยู่บ้างแล้ว มีเส้นทางท่องเที่ยวเชิงนิเวศ 2 เส้นทาง หน่วยของการวิเคราะห์ในการวิจัยคือ หัวหน้าครอบครัวหรือสมาชิกในครัวเรือน 898 ครอบครัว ซึ่งแต่ละหมู่บ้านได้รับข้อมูลข่าวสารทางราชการและอุทยานแห่งชาติอุทยานเช่นเดียวกัน

ประชากรตัวอย่างที่สามารถเป็นตัวแทนของประชากรทั้งหมด โดยใช้สูตรของ Yamane (1973: 275) อ้างใน บุญธรรม กิจปรีดาบริสุทธิ์, 2531: 51) ที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 95

$$n = \frac{N}{1 + N(e)^2}$$

$$\begin{aligned} n &= \frac{898}{1 + 898(0.05)^2} \\ &= 277 \end{aligned}$$

เมื่อ

n = ขนาดของกลุ่มตัวอย่าง

N = ขนาดของประชากรทั้งหมด

e = ค่าคลาดเคลื่อนที่ยอมให้เกิดขึ้น โดยกำหนดไว้ที่ 0.05

เนื่องจากแต่ละหมู่บ้านมีจำนวนประชากรไม่เท่ากัน ดังนั้นผู้วิจัยจะสุ่มตัวแทนจากแต่ละหมู่บ้าน ซึ่งมีการคำนวณตัวอย่างตามสัดส่วนประชากรในแต่ละหมู่บ้าน โดยใช้สูตร

$$n_i = \frac{nN_i}{N}$$

โดยที่ n = จำนวนตัวอย่างทั้งหมด
 N = จำนวนประชากรทั้งหมด
 N_i = จำนวนประชากรในแต่ละหมู่บ้าน
 n_i = จำนวนตัวอย่างในแต่ละหมู่บ้าน

เมื่อคำนวณจำนวนกลุ่มตัวอย่างแต่ละหมู่บ้านได้แล้ว ผู้วิจัยได้สุ่มตัวอย่างเป็นตัวแทนประชากร โดยใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างง่าย (simple random sampling) โดยวิธีจับสลาก 9 หมู่บ้าน ซึ่งผลการสุ่มตัวอย่างมีดังนี้

ตาราง 1 แสดงจำนวนตัวอย่างตามสัดส่วนประชากรในแต่ละหมู่บ้าน

หมู่บ้าน	จำนวนประชากร (ครอบครัว)	จำนวนประชากรตัวอย่าง (ราย)
บ้านห้วยอีค่าง	85	26
บ้านทุ่งหลวง	103	32
บ้านแม่มูด	136	42
บ้านห้วยห้วยก	53	17
บ้านห้วยข้าวลีบ	127	39
บ้านสบวิน	134	41
บ้านห้วยตอง	92	28
บ้านม่อนยะ	115	35
บ้านหนองมณฑา	53	17
รวม	898	277

ตัวแปร และการวัดตัวแปร

การวิจัยครั้งนี้ตัวแปรเป็นลักษณะตัวบุคคลซึ่งเป็นนามธรรม (construct) เพื่อให้เกิดความเข้าใจในปัญหาการวิจัยได้กระจ่างตรงกัน จึงจำเป็นที่จะต้องนิยามศัพท์ปฏิบัติการ ลักษณะส่วนบุคคลและสังคม (operational definition) ดังนี้

อายุ หมายถึง จำนวนปีที่เกิดมาของผู้ให้ข้อมูลนับเป็นปี ถ้าเศษของเดือนเกิน 6 เดือนให้นับเป็น 1 ปี

ศาสนา หมายถึง ความเชื่อในลัทธิคำสั่งสอน

ระดับการศึกษา หมายถึง คุณวุฒิทางการศึกษาขั้นสูงสุดของผู้ให้ข้อมูล ที่ได้รับการศึกษาในระบบ

รายได้ หมายถึง จำนวนเงินที่ได้เป็นเงินสดของผู้ให้ข้อมูลตลอดทั้งปี

อาชีพหลัก หมายถึง การทำมาหากินในกิจการงานที่ประกอบการเลี้ยงชีพ และครอบครัวเพื่อให้มีรายได้ที่มั่นคงแน่นอน

อาชีพรอง หมายถึง เพื่อเพิ่มรายได้จากอาชีพหลัก การทำมาหากินในกิจการงานที่ประกอบเพื่อเลี้ยงชีพและครอบครัว

การมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หมายถึง การที่ประชาชนท้องถิ่นในพื้นที่อุทยานแห่งชาติออบขาน เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการกิจกรรมการท่องเที่ยว ควบคุมดูแลตลอดกระบวนการของการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยว โดยเริ่มตั้งแต่การสำรวจ การวางแผน การจัดการและดำเนินการ ตลอดจนการติดตามและประเมินผลการดำเนินงาน

สำหรับการวัดรูปแบบการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนั้น ผู้วิจัยได้ศึกษาตามขั้นตอนของการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยว โดยได้สร้างข้อความเกี่ยวกับกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศตามขั้นตอนของการมีส่วนร่วมจำนวน 15 ข้อความ ซึ่งได้ให้ผู้ให้ข้อมูลเลือกตอบตามระดับการมีส่วนร่วมว่ามีมากหรือน้อยเพียงใด และได้กำหนดคะแนนให้คำตอบที่ผู้ให้ข้อมูลเลือกตอบในแต่ละระดับการมีส่วนร่วม คือ มีส่วนร่วมมากที่สุดคือ 4 คะแนน มีส่วนร่วมมากคือ 3 คะแนน มีส่วนร่วมน้อยคือ 2 คะแนน และมีส่วนร่วมน้อยที่สุดคือ 1 คะแนน

จากนั้นนำคะแนนแต่ละข้อความมาคิดคำนวณค่าน้ำหนักคะแนนเฉลี่ย (Weight Mean Score: WMS) และนำไปเปรียบเทียบกับเกณฑ์ที่กำหนดไว้

คะแนนเฉลี่ยระหว่าง 3.26 — 4.00 คะแนน	มีส่วนร่วมมากที่สุด
คะแนนเฉลี่ยระหว่าง 2.51 — 3.25 คะแนน	มีส่วนร่วมมาก
คะแนนเฉลี่ยระหว่าง 1.76 — 2.50 คะแนน	มีส่วนร่วมน้อย
คะแนนเฉลี่ยระหว่าง 1.00 — 1.75 คะแนน	มีส่วนร่วมน้อยที่สุด

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ ลักษณะเป็นคำถามแบบปลายปิด (close-ended questions) และคำถามแบบปลายเปิด (open-ended questions) โดยแบ่งเป็น 3 ตอน

ตอนที่ 1 เพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะส่วนบุคคล เศรษฐกิจ และสังคม ได้แก่ เพศ อายุ สถานภาพสมรส ระดับการศึกษา จำนวนคนในครอบครัว รายได้ ที่ดินที่ถือครองเป็นกรรมสิทธิ์

ตอนที่ 2 เพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในอุทยานแห่งชาติออบขาน

ตอนที่ 3 เป็นการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาและอุปสรรคตลอดจนหาแนวทางแก้ไข

การทดสอบเครื่องมือ

1. ผู้วิจัยสร้างแบบสัมภาษณ์ จากนั้นให้นาเสนออาจารย์ที่ปรึกษา เพื่อทดสอบความเที่ยง (validity) ตรวจสอบวิเคราะห์ปรับปรุงแก้ไขให้ถูกต้องและเนื้อหาที่จะวัด (content validity)

2. ด้านการทดสอบความเที่ยง (reliability) ของแบบสัมภาษณ์ในส่วนของการศึกษาระดับการมีส่วนร่วม โดยนำแบบสัมภาษณ์ไปสัมภาษณ์ประชาชนในท้องถิ่นอำเภอแม่วาง จำนวน 20 คน ซึ่งไม่ใช่เป็นจำนวนประชากรที่จะเก็บข้อมูล นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์หาความเที่ยง โดยใช้วิธีหาความเที่ยงสูตรสัมประสิทธิ์แอลฟา (α - Coefficient) ของ Cronbach ใน พวงรัตน์ ทวีรัตน์ (2536: 132)

$$\alpha = \frac{n}{n-1} \left[1 - \frac{\sum S_i^2}{S_t^2} \right]$$

- เมื่อ α = ค่าสัมประสิทธิ์ความเชื่อมั่น
 n = จำนวนข้อ
 S_i^2 = ความแปรปรวนของคะแนนแต่ละข้อ
 S_t^2 = ความแปรปรวนของคะแนนทั้งหมด

ผู้วิจัยได้ทดสอบความเชื่อมั่น (reliability) ของแบบสอบถามในส่วนของการศึกษาระดับการมีส่วนร่วม จำนวน 20 ราย ผลการทดสอบความเชื่อมั่นของแบบสอบถามมีค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาเท่ากับ 0.8

วิธีการรวบรวมข้อมูล

การรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง โดยมีผู้ช่วยเก็บข้อมูล 2 ท่าน ซึ่งผู้วิจัยได้วางขั้นตอนการดำเนินงานไว้ดังนี้

1. ศึกษาทำความเข้าใจในแบบสัมภาษณ์ เพื่อนำไปสัมภาษณ์ โดยทำความเข้าใจให้ถูกต้องก่อนที่จะดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล
2. ชี้แจงวัตถุประสงค์ให้ผู้ช่วยเก็บรวบรวมข้อมูลเข้าใจในคำถามในแบบสัมภาษณ์ให้ชัดเจน ตลอดจนแนะนำเทคนิคในการสัมภาษณ์ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความเป็นจริง
3. ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลตามหมู่บ้านและจำนวนครัวเรือนที่ได้วางแผนไว้ โดยใช้เวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูล 2 เดือน จึงแล้วเสร็จ
4. นำข้อมูลที่ได้นำวิเคราะห์ แปลผล สรุป และรายงานผลการวิจัย

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลได้นำข้อมูลดิบ (raw data) ที่รวบรวมได้มาตรวจสอบความสมบูรณ์ และนำมาถอดรหัสเพื่อวิเคราะห์ข้อมูลโดยคอมพิวเตอร์ โดยใช้โปรแกรมสถิติสำเร็จรูปเพื่อการวิจัยทาง สังคมศาสตร์ (Statistical Package for the Social Sciences: SPSS/PC⁺) สำหรับสถิติที่ใช้ คือ

1. ค่าความถี่ (frequency) ค่าร้อยละ (percentage) เพื่อแจกแจงความถี่ในการจัดชั้น ของลักษณะส่วนบุคคล เศรษฐกิจ และสังคม และการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นต่อ กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
2. ค่าเฉลี่ยเลขคณิต (arithmetic) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (standard deviation) เพื่อวัดแนวโน้มเข้าสู่ส่วนกลางของลักษณะส่วนบุคคล เศรษฐกิจ และสังคม ของผู้ให้ข้อมูล

ระยะเวลาที่ใช้ในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ใช้ระยะเวลาดำเนินการทั้งสิ้น ประมาณ 11 เดือน คือ ตั้งแต่เดือน กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2546 ถึง เดือน ธันวาคม พ.ศ. 2546

บทที่ 4

ผลการวิจัยและวิจารณ์

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงลักษณะส่วนบุคคล สภาพเศรษฐกิจ และสังคม เพื่อศึกษาถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และเพื่อศึกษาสภาพปัญหาและแนวทางในการส่งเสริมประชาชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในกิจการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติออบขาน ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ จากจำนวนกลุ่มตัวอย่างจำนวน 277 ราย การนำเสนอผลการวิเคราะห์ในรูปแบบตารางข้อมูลประกอบคำบรรยาย และวิจารณ์ผลการวิจัยในขอบเขตของข้อมูลที่รวบรวมมาได้ดังนี้

ตอนที่ 1 ลักษณะส่วนบุคคล เศรษฐกิจ และสังคม ของผู้ให้ข้อมูล

ตอนที่ 2 การมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในการดำเนินกิจกรรมที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติออบขาน

ตอนที่ 3 ปัญหาอุปสรรค และแนวทางแก้ไขในการส่งเสริมประชาชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในกิจการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ตอนที่ 1 ลักษณะส่วนบุคคล เศรษฐกิจ และสังคม ของผู้ให้ข้อมูล

ข้อมูลด้านลักษณะทั่วไปของผู้ให้ข้อมูล

เพศ

ผลการศึกษาพบว่า ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ (ร้อยละ 74.01) เป็นเพศชาย และมีเพียงร้อยละ 25.99 เป็นเพศหญิง แสดงให้เห็นว่าพื้นที่ที่ศึกษาประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวไทยภูเขา ที่ให้ความสำคัญของการเป็นผู้นำครอบครัวโดยจะให้ผู้ชายเป็นผู้นำครอบครัวมากกว่าผู้หญิง

อายุ

ผลการศึกษาพบว่า ผู้ให้ข้อมูลมีอายุเฉลี่ยประมาณ 36 ปี ผู้ให้ข้อมูลมีอายุน้อยที่สุดคือ 15 ปี และผู้ให้ข้อมูลที่มีอายุมากที่สุดคือ 73 ปี ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ (ร้อยละ 37.50) มีอายุระหว่าง 31-40 ปี รองลงมาร้อยละ 24.90 มีอายุระหว่าง 21-30 ปี ผู้ให้ข้อมูลร้อยละ 13.70 มีอายุตั้งแต่ 51 ปีขึ้นไป และผู้ให้ข้อมูลร้อยละ 13.40 และ 10.50 มีอายุระหว่าง 41-50 ปี และมีอายุต่ำกว่าหรือเท่ากับ 20 ปีตามลำดับ โดยมีค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานคือ 13.13 แสดงให้เห็นว่าผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่อยู่ในวัยกลางคนขึ้นไป เป็นวัยทำงาน รับผิดชอบต่อครอบครัว สร้างตัวเอง รู้จักใช้เหตุผล มีความสำนึกที่ดี มีความสามารถแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้ดี และมีสติปัญญาอยู่ในช่วงพัฒนามากที่สุด

สถานภาพสมรส

ผลการศึกษาพบว่า ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ (ร้อยละ 87.40) มีสถานภาพสมรสแล้ว รองลงมาร้อยละ 9.00 มีสถานภาพโสด และร้อยละ 2.90 และร้อยละ 0.70 มีสถานภาพหม้ายและหย่าร้างตามลำดับ แสดงให้เห็นว่าประเพณีวัฒนธรรมของชาวไทยภูเขาบางชนเผ่าที่นิยมแต่งงานเมื่ออายุยังน้อย จึงทำให้ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่มีสถานภาพสมรสแล้ว

ระดับการศึกษา

ผลการศึกษาพบว่า ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ (ร้อยละ 41.16) มีการศึกษาระดับต่ำกว่าประถมศึกษา รองลงมาร้อยละ 26.35 ได้รับการศึกษาระดับประถมศึกษา ผู้ให้ข้อมูลร้อยละ 13.00 ได้รับการศึกษาระดับมัธยมศึกษา ผู้ให้ข้อมูลร้อยละ 9.39 ไม่ได้รับการศึกษา นอกจากนั้นยังพบว่าผู้ให้ข้อมูลร้อยละ 7.22 ได้รับการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ผู้ให้ข้อมูลร้อยละ 2.17 และ 0.72 ได้รับการศึกษาในระดับอนุปริญาและปริญาตามลำดับ จากผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่า ผู้ให้

ข้อมูลส่วนใหญ่มีการศึกษาระดับต่ำกว่าระดับประถมศึกษา ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ ปิญญา หิรัญรัสมิ (2539: 199) ที่กล่าวว่า ในชนบทไทยโดยทั่วไปแล้วประชาชนจะมีความรู้ในระดับต่ำ เนื่องจากทุกคนถือว่าอาชีพนั้นสำคัญต้องทำไร่นาจึงจะมีกิน จึงไม่ใส่ใจกับการศึกษามากนัก ประกอบกับการเดินทางไกลจากบ้านไปโรงเรียน จึงขาดแรงจูงใจในการเข้าเรียนของ ชาวชนบท

ภูมิดำเนินา

ผลการศึกษาพบว่า ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ (ร้อยละ 88.09) อาศัยอยู่ในหมู่บ้านนี้ตั้งแต่เกิด และร้อยละ 11.91 ย้ายมาจากที่อื่น ทั้งนี้แสดงให้เห็นว่าประชาชนที่อาศัยในพื้นที่ได้มีการตั้งรกราก สร้างถิ่นฐานมาเป็นระยะเวลานาน ทำให้ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่สืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษของตน โดยถือกำเนิดในพื้นที่ จึงไม่มีการย้ายถิ่นฐานมาจากถิ่นอื่น และหากจะมีการย้ายถิ่นฐานก็เป็นเพียงการย้ายตามสามีหรือภรรยาเท่านั้นเอง

จำนวนสมาชิกในครอบครัว

ผลการศึกษาพบว่า ผู้ให้ข้อมูลมีจำนวนสมาชิกในครอบครัวเฉลี่ยประมาณ 6 คน ผู้ให้ข้อมูลมีจำนวนสมาชิกในครอบครัวน้อยที่สุดคือ 2 คน และผู้ให้ข้อมูลมีจำนวนสมาชิกในครอบครัวมากที่สุดคือ 14 คน โดยมีค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน 2.40 ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ (ร้อยละ 60.29) มีจำนวนสมาชิกในครอบครัวระหว่าง 4-6 คน รองลงมาร้อยละ 24.91 มีจำนวนสมาชิกในครอบครัวระหว่าง 7-9 คน ผู้ให้ข้อมูลร้อยละ 9.39 มีจำนวนสมาชิกในครอบครัว 7 คนขึ้นไป และผู้ให้ข้อมูลร้อยละ 5.42 มีจำนวนสมาชิกในครอบครัวต่ำกว่าหรือเท่ากับ 3 คน ตามลำดับ การที่สมาชิกในครอบครัวของผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่มีเพียง 4-6 คน ก็นับได้ว่าเป็นครอบครัวที่มีขนาดเหมาะสม ซึ่งจะเห็นได้ว่าสังคมไทยมีลักษณะเปลี่ยนไปจากเดิม กล่าวคือในอดีตครอบครัวของสังคมไทยขนาดใหญ่ แต่ในปัจจุบันขนาดของครอบครัวมีขนาดเล็กลง เมื่อบุตรมีครอบครัวก็จะแยกครอบครัวไปสร้างบ้านใหม่ โดยคนที่อยู่กับครอบครัวพ่อแม่ ส่วนมากจะยังไม่แต่งงานหรือเป็นลูกคนสุดท้าย

จำนวนสมาชิกในครอบครัวที่มีรายได้

จากการศึกษาพบว่า จำนวนสมาชิกในครอบครัวของผู้ให้ข้อมูลที่มีรายได้คือ 2 คน ผู้ให้ข้อมูลมีจำนวนสมาชิกในครอบครัวที่มีรายได้น้อยที่สุดคือ 1 คน และผู้ให้ข้อมูลมีจำนวนสมาชิกในครอบครัวที่มีรายได้มากที่สุดคือ 9 คน โดยมีค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.73 ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ (ร้อยละ 42.24) มีจำนวนสมาชิกในครอบครัวที่มีรายได้อยู่ระหว่าง 1-2 คน รองลงมา

ร้อยละ 32.49 มีจำนวนสมาชิกในครอบครัวที่มีรายได้อยู่ระหว่าง 3-4 คน ร้อยละ 14.44 มีจำนวนสมาชิกในครอบครัวที่มีรายได้อยู่ระหว่าง 5-6 คน และร้อยละ 10.83 มีจำนวนสมาชิกในครอบครัวที่มีรายได้ 7 คน ขึ้นไป ตามลำดับ ทั้งนี้จะพบว่าผู้ให้ข้อมูลมีจำนวนสมาชิกในครอบครัวที่มีรายได้คือ 2 คน และมักจะอยู่รวมกันเป็นครอบครัวใหญ่ที่มีจำนวนสมาชิกในครอบครัวค่อนข้างมากประมาณ 4-6 คน โดยส่วนใหญ่พบว่าผู้ที่มีรายได้หรือผู้ที่หาเลี้ยงครอบครัวมักจะเป็นผู้นำครอบครัวหรือพ่อกับแม่ ซึ่งจะเป็นผู้ที่ทำงานหารายได้มาใช้จ่ายในครอบครัว

ตาราง 2 จำนวนและร้อยละของผู้ให้ข้อมูลจำแนกตามลักษณะส่วนบุคคลของผู้ให้ข้อมูล

ลักษณะส่วนบุคคล		ผู้ให้ข้อมูล (n = 277)	
		จำนวน	ร้อยละ
เพศ	ชาย	205	74.01
	หญิง	72	25.99
อายุ	ต่ำกว่าหรือเท่ากับ 20 ปี	29	10.50
	21-30 ปี	69	24.90
	31-40 ปี	104	37.50
	41-50 ปี	37	13.40
	51 ปีขึ้นไป	38	13.70
	$\bar{X} = 36.44$ $SD = 13.13$ $R = 15-73$		
สถานภาพสมรส			
	โสด	25	9.00
	สมรสแล้ว	42	87.40
	หย่าร้าง	2	0.70
	ม่าย	8	2.90

ตาราง 2 (ต่อ)

ลักษณะส่วนบุคคล	ผู้ให้ข้อมูล (n = 277)	
	จำนวน	ร้อยละ
ระดับการศึกษา		
ต่ำกว่าประถมศึกษา	114	41.16
ประถมศึกษา	73	26.35
มัธยมศึกษาตอนต้น	36	13.00
มัธยมศึกษาตอนปลาย	20	7.22
อนุปริญญา	6	2.17
ปริญญา	2	0.72
ไม่ได้รับการศึกษา	26	9.39
ภูมิลำเนา		
ไม่มีการย้ายถิ่น	244	88.09
ย้ายมาจากที่อื่น	33	11.91
จำนวนสมาชิกในครอบครัว		
ต่ำกว่าหรือเท่ากับ 3 คน	15	5.42
4-6 คน	167	60.29
7-9 คน	69	24.91
10 คนขึ้นไป	26	9.39
$\bar{X} = 6.07 \quad SD = 2.40 \quad R = 2-14$		
จำนวนสมาชิกที่มีรายได้		
1-2 คน	117	42.24
3-4 คน	90	32.49
5-6 คน	40	14.44
7 คนขึ้นไป	30	10.83
$\bar{X} = 2.38 \quad SD = 0.73 \quad R = 1-9$		

ข้อมูลทางด้านเศรษฐกิจ และสังคม

จำนวนพื้นที่ทำกินในการทำการเกษตร

ผลการศึกษาพบว่า ผู้ให้ข้อมูลมีพื้นที่ทำกินในการทำการเกษตรเฉลี่ยประมาณ 7 ไร่ ผู้ให้ข้อมูลที่มีพื้นที่ทำกินในการทำการเกษตรน้อยที่สุดคือ 1 ไร่ และผู้ให้ข้อมูลที่มีพื้นที่ทำกินในการทำการเกษตรมากที่สุดคือ 30 ไร่ โดยมีค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานคือ 4.83 โดยพบว่าผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ (ร้อยละ 40.79) มีพื้นที่ทำกินในการทำการเกษตรระหว่าง 4-6 ไร่ รองลงมาร้อยละ 21.30 มีพื้นที่ทำกินในการทำการเกษตรระหว่าง 1-3 ไร่ ร้อยละ 18.41 มีพื้นที่ทำกินในการทำการเกษตรระหว่าง 10-12 ไร่ ร้อยละ 10.83 30 มีพื้นที่ทำกินในการทำการเกษตรจำนวน 13 ไร่ขึ้นไป และอีกร้อยละ 8.66 มีพื้นที่ทำกินในการทำการเกษตรระหว่าง 7-9 ไร่ จากผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าผู้ให้ข้อมูลมีพื้นที่ทำกินในการทำการเกษตรเฉลี่ยครอบครัวละ 7 ไร่ ซึ่งก็น่าจะเพียงพอต่อการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิต แต่จากสภาพความเป็นจริงผู้ให้ข้อมูลมีขนาดพื้นที่ค่อนข้างแตกต่างกัน (ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน 4.83 และพิสัยอยู่ระหว่าง 1-30 ไร่) โดยมีผู้ให้ข้อมูลที่มีจำนวนพื้นที่ทำกินไม่เกิน 6 ไร่ มีอยู่มากกว่าครึ่งหนึ่งของผู้ให้ข้อมูลทั้งหมด อีกทั้งการประกอบอาชีพเกษตรกรรมของผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่หรืออาจจะทั้งหมดเลยก็ได้อาศัยเพียงปัจจัยทางธรรมชาติเป็นหลักและเป็นการประกอบอาชีพเกษตรกรรมเฉพาะฤดูกาลเท่านั้น ไม่ได้มีการประกอบอาชีพเกษตรกรรมแบบเข้มข้นเหมือนกับพื้นที่ที่ได้รับการพัฒนาแล้ว ทำให้ในภาวะปัจจุบันผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่มีพื้นที่ทำกินยังไม่เพียงพอต่อการดำรงชีวิต

สถานภาพการถือครองที่ดิน

ผลการศึกษาพบว่า ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ (ร้อยละ 94.58) มีกรรมสิทธิ์ที่ดินเป็นของตนเองครบถ้วนทั้งหมด รองลงมาร้อยละ 5.05 มีกรรมสิทธิ์ที่ดินเป็นของครอบครัวบางส่วนและเช่าบางส่วน และผู้ให้ข้อมูลร้อยละ 0.36 เช่าที่ดินผู้อื่นทั้งหมด จากผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่มีที่ดินในการทำการเกษตรเป็นของตนเอง เนื่องจากที่ดินส่วนใหญ่จะได้รับการสืบทอดมรดกจากบรรพบุรุษ และอาจเกิดจากการขยายพื้นที่การถือครองโดยการนำพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมมาทำการเกษตรเป็นบางส่วน

อาชีพที่เป็นรายได้หลัก

ผลการศึกษาพบว่า ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ (ร้อยละ 78.34) มีรายได้หลักจากอาชีพเกษตรกรรมมากที่สุด รองลงมาร้อยละ 14.08 มีรายได้หลักจากอาชีพรับจ้าง ผู้ให้ข้อมูลร้อยละ 5.78 มีรายได้หลักจากอาชีพค้าขาย และอีกร้อยละ 1.8 มีรายได้จากอาชีพอื่น จากผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าผู้ให้ข้อมูลประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก ทั้งนี้เนื่องจากผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่มีการศึกษาระดับต่ำกว่าประถมศึกษาจึงไม่อาจที่จะไปประกอบอาชีพอื่นได้ ซึ่งสอดคล้องกับนิวัติ เรืองพานิช (2542: 89) ที่ระบุว่าประชาชนทั้งหมดของประเทศประมาณร้อยละ 60 ยังยึดอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก

อาชีพที่เป็นรายได้รอง

ผลการศึกษาพบว่า ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ (ร้อยละ 61.59) มีรายได้รองจากอาชีพรับจ้างทั่วไปมากที่สุด รองลงมาร้อยละ 20.00 มีรายได้รองจากอาชีพเกษตรกรรม ผู้ให้ข้อมูลร้อยละ 7.45 มีรายได้รองจากอาชีพหัตถกรรมจักสาน และอีกร้อยละ 7.06 มีรายได้รองจากอาชีพทอผ้าพื้นบ้าน จากผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่มีอาชีพรองจากการรับจ้างทั่วไป ทั้งนี้เนื่องจากเมื่อหมดฤดูกาลทำการเกษตร ผู้ให้ข้อมูลจะหารายได้จากการรับจ้างทำงานทั่ว ๆ ไป

รายได้ในภาคเกษตรกรรม

ผลการศึกษาพบว่า ผู้ให้ข้อมูลมีรายได้ต่อเดือนเฉลี่ยจำนวน 3,160.29 บาท โดยผู้ให้ข้อมูลที่มีรายได้ต่อเดือนน้อยที่สุดคือ 500 บาท และผู้ให้ข้อมูลที่มีรายได้ต่อเดือนมากที่สุดคือ 12,000 บาท และมีค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานคือ 1,951.35 โดยพบว่าผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ (ร้อยละ 42.24) มีรายได้ต่อเดือนต่ำกว่าหรือเท่ากับ 2,000 บาท รองลงมาร้อยละ 33.57 มีรายได้ต่อเดือนระหว่าง 2,001-4,000 บาท ผู้ให้ข้อมูลร้อยละ 17.69 มีรายได้ต่อเดือนระหว่าง 4,001-6,000 บาท ส่วนอีกร้อยละ 6.50 มีรายได้ต่อเดือน 6,000 บาทขึ้นไป จากผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าผู้ให้ข้อมูลมีรายได้ต่อเดือนค่อนข้างต่ำ ซึ่งรายได้ดังกล่าวเมื่อนำมาเปรียบเทียบกับสถานะเศรษฐกิจในปัจจุบันยังไม่สอดคล้องกับค่าครองชีพที่สูงมาก ทั้งนี้เป็นเพราะผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางการเกษตร ปลูกพืชไร่ พืชสวนต่าง ๆ ซึ่งในปีที่ผ่านมาผลผลิตมีราคาค่อนข้างต่ำ ในขณะที่ต้นทุนในการผลิตสูง จึงทำให้รายได้ที่เกิดจากภาคการเกษตรมีรายได้น้อย

การพูดคุยกับเจ้าหน้าที่ของรัฐเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ผลการศึกษาพบว่า ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ (ร้อยละ 35.02) ไม่เคยมีการพูดคุยกับเจ้าหน้าที่ของรัฐเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ รองลงมาร้อยละ 28.16 มีการพูดคุยกับเจ้าหน้าที่ของรัฐเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน้อยครั้ง ร้อยละ 16.25 มีการพูดคุยกับเจ้าหน้าที่ของรัฐเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นบางครั้ง ร้อยละ 12.27 มีการพูดคุยกับเจ้าหน้าที่ของรัฐเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศบ่อยครั้ง ส่วนอีกร้อยละ 8.30 มีการพูดคุยกับเจ้าหน้าที่ของรัฐเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นประจำ

ศาสนาที่นับถือ

ผลการศึกษาพบว่า ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ (ร้อยละ 70.04) นับถือศาสนาพุทธ รองลงมา ร้อยละ 22.02 นับถือศาสนาคริสต์ ส่วนอีกร้อยละ 7.94 นับถือผี

การได้รับการถ่ายทอดประสบการณ์เกี่ยวกับวิถีชีวิต

ผลการศึกษาพบว่า ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ (ร้อยละ 54.15) ได้รับการถ่ายทอดประสบการณ์เกี่ยวกับวิถีชีวิตเป็นประจำ รองลงมาร้อยละ 38.63 ได้รับการถ่ายทอดประสบการณ์เกี่ยวกับวิถีชีวิตบ่อยครั้ง ร้อยละ 6.86 ได้รับการถ่ายทอดประสบการณ์เกี่ยวกับวิถีชีวิตน้อยครั้ง ส่วนอีกร้อยละ 0.36 ไม่เคยได้รับการถ่ายทอดประสบการณ์เกี่ยวกับวิถีชีวิต

การได้รับการถ่ายทอดประสบการณ์และความรู้เกี่ยวกับพันธุ์ไม้และสัตว์ป่า

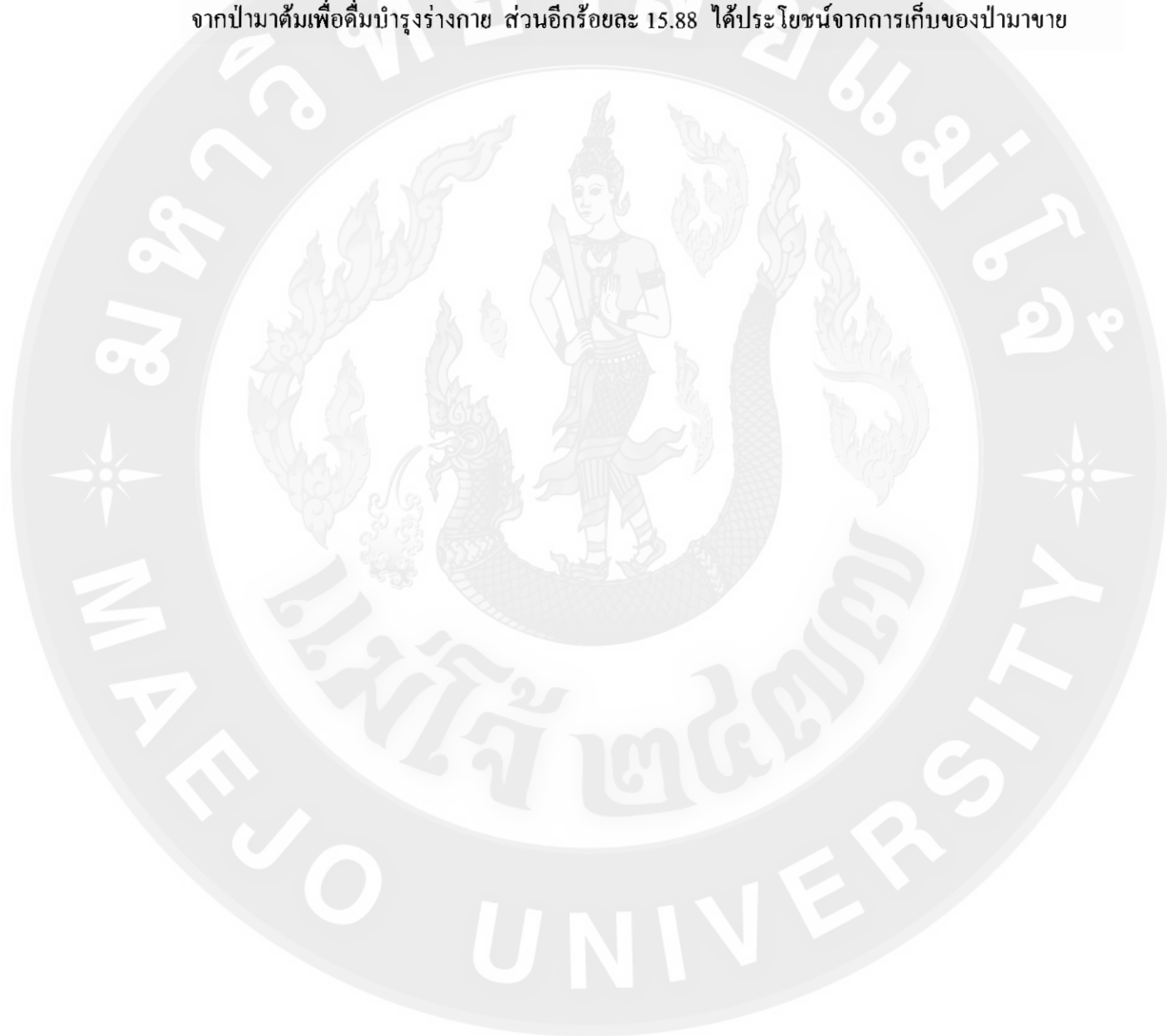
ผลการศึกษาพบว่า ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ (ร้อยละ 39.71) ได้รับการถ่ายทอดประสบการณ์และความรู้เกี่ยวกับพันธุ์ไม้และสัตว์ป่าเป็นประจำ รองลงมาร้อยละ 29.24 ได้รับการถ่ายทอดประสบการณ์และความรู้เกี่ยวกับพันธุ์ไม้และสัตว์ป่าบ่อยครั้ง ร้อยละ 28.52 ได้รับการถ่ายทอดประสบการณ์และความรู้เกี่ยวกับพันธุ์ไม้และสัตว์ป่าน้อยครั้ง ส่วนอีกร้อยละ 2.53 ไม่เคยได้รับการถ่ายทอดประสบการณ์และความรู้เกี่ยวกับพันธุ์ไม้และสัตว์ป่าเลย

ความจำเป็นที่จะต้องใช้ประโยชน์จากป่าไม้

ผลการศึกษาพบว่า ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ (ร้อยละ 60.29) ระบุว่ามีความจำเป็นที่จะต้องใช้ประโยชน์จากป่าไม้มากที่สุด รองลงมาร้อยละ 33.94 มีความจำเป็นที่จะต้องใช้ประโยชน์จากป่าไม้มาก ร้อยละ 5.78 มีความจำเป็นที่จะต้องใช้ประโยชน์จากป่าไม้น้อย ส่วนอีกร้อยละ 2.53 มีความจำเป็นที่จะต้องใช้ประโยชน์จากป่าไม้น้อยที่สุด

ประโยชน์ที่ได้รับจากป่า

ผลการศึกษาพบว่า ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ (ร้อยละ 94.22) ได้รับประโยชน์จากป่าไม้ในด้านเป็นแหล่งอาหารมากที่สุด รองลงมาร้อยละ 71.48 ใช้ไม้จากป่าสร้างบ้านเรือน ร้อยละ 64.98 ใช้ไม้จากป่าหุงต้มอาหาร ร้อยละ 63.18 ใช้สมุนไพรจากป่ารักษาโรค ร้อยละ 50.90 ใช้สมุนไพรจากป่ามาต้มเพื่อคั้นน้ำบำรุงร่างกาย ส่วนอีกร้อยละ 15.88 ได้ประโยชน์จากการเก็บของป่ามาขาย

ตาราง 3 จำนวนและร้อยละของผู้ให้ข้อมูลจำแนกตามลักษณะเศรษฐกิจ และสังคม
ของผู้ให้ข้อมูล

ลักษณะเศรษฐกิจ และสังคม	ผู้ให้ข้อมูล (n = 277)	
	จำนวน	ร้อยละ
พื้นที่ทำกิน		
1-3 ไร่	59	21.30
4-6 ไร่	113	40.79
7-9 ไร่	24	8.66
10-12 ไร่	51	18.41
13 ไร่ขึ้นไป	30	10.83
$\bar{X} = 1.09$ $SD = 4.83$ $R = 1 - 30$		
สถานภาพการถือครองที่ดิน		
กรรมสิทธิ์ของครอบครัวทั้งหมด	262	94.58
กรรมสิทธิ์ของครอบครัวบางส่วนและ	14	5.05
เช่าบางส่วน		
เช่าทั้งหมด	1	0.37
อาชีพที่เป็นรายได้หลัก		
รับราชการ	1	0.36
ค้าขาย	16	5.78
เกษตรกรรม	217	78.34
รับจ้างทั่วไป	39	14.08
กิจการเกี่ยวกับการท่องเที่ยว	2	0.72
อื่น ๆ	2	0.72
อาชีพที่เป็นรายได้รอง		
ทอดผ้าพื้นบ้าน	23	8.29
หัตถกรรมจักสาน	24	8.71
เกษตรกรรม	55	19.90
รับจ้างทั่วไป	157	56.60
อื่น ๆ	18	6.50

ตาราง 3 (ต่อ)

ลักษณะเศรษฐกิจ และสังคม	ผู้ให้ข้อมูล (n = 277)	
	จำนวน	ร้อยละ
รายได้ต่อเดือน		
ต่ำกว่าหรือเท่ากับ 2,000 บาท	117	42.24
2,001 – 4,000 บาท	93	33.57
4,001 – 6,000 บาท	49	17.69
6,001 บาทขึ้นไป	18	6.50
$\bar{X} = 3,160.29$ $SD = 1,951.35$ $R = 500 - 12,000$		
การพูดคุยกับเจ้าหน้าที่ของรัฐเกี่ยวกับการท่องเที่ยว		
เชิงนิเวศ		
เป็นประจำ	23	8.30
บ่อยครั้ง	34	12.27
เป็นบางครั้ง	45	16.25
น้อยครั้ง	78	28.16
ไม่ได้พูดคุยด้วย	97	35.02
ศาสนาที่นับถือ		
พุทธ	194	70.04
คริสต์	61	22.02
ผี	22	7.94
การได้รับการถ่ายทอดประสบการณ์เกี่ยวกับวิถีชีวิต		
เป็นประจำ	150	54.15
บ่อยครั้ง	107	38.63
น้อยครั้ง	19	6.86
ไม่ได้รับการถ่ายทอด	1	0.36

ตาราง 3 (ต่อ)

ลักษณะเศรษฐกิจ และสังคม	ผู้ให้ข้อมูล (n = 277)	
	จำนวน	ร้อยละ
การได้รับการถ่ายทอดประสบการณ์และความรู้เกี่ยวกับพันธุ์ไม้และสัตว์ป่า		
เป็นประจำ	110	39.71
บ่อยครั้ง	81	29.24
น้อยครั้ง	79	28.52
ไม่ได้รับการถ่ายทอด	7	2.53
ความจำเป็นที่ต้องใช้ประโยชน์จากป่าไม้		
ใช้ประโยชน์มากที่สุด	160	57.75
มาก	94	33.94
น้อย	16	5.78
น้อยที่สุด	7	2.53
ประโยชน์ที่ได้รับจากป่า		
เป็นแหล่งอาหาร	261	26.1
ใช้ไม้จากป่าสร้างบ้านเรือน	198	19.8
ใช้ไม้จากป่าหุงต้มอาหาร	180	18.0
ใช้สมุนไพรจากป่ารักษาโรค	175	17.5
ใช้สมุนไพรจากป่ามาเพื่อคั้นบำรุงร่างกาย	141	14.1
เก็บหาของป่ามาขาย	45	4.5
หมายเหตุ : ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ		

ตอนที่ 2 ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในการดำเนินกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติออบขาน

ผลการวิจัยในเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในการดำเนินกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่อุทยานแห่งชาติออบขาน ในภาพรวมพบว่าประชาชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน้อย โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมในด้านการบริการนำเที่ยว โดยเป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่นนำชมศึกษาธรรมชาติ (ร้อยละ 49.10) การมีส่วนร่วมในการให้บริการที่พักแรมโดยใช้บ้านพักของตนเอง (ร้อยละ 49.82) การมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการให้บริการด้านอาหารและเครื่องดื่มแก่นักท่องเที่ยว (ร้อยละ 52.35) การมีส่วนร่วมให้บริการเป็นลูกหาบแก่นักท่องเที่ยวเดินศึกษาธรรมชาติ (ร้อยละ 58.48) และการมีส่วนร่วมในการให้บริการเช่าแพหรือนั่งช้าง (ร้อยละ 76.53) แต่อย่างไรก็ตามยังพบว่าในบางประเด็นที่มีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวในระดับมาก โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมในการให้ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติให้กับนักท่องเที่ยว (ร้อยละ 54.51) การมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาความสะอาดและกำจัดขยะตามบริเวณตามบริเวณสถานที่ท่องเที่ยว (ร้อยละ 47.65) การมีส่วนร่วมในการเข้าร่วมพัฒนาเส้นทางและแหล่งท่องเที่ยวในท้องถิ่น (ร้อยละ 46.2) และการมีส่วนร่วมในการทำและจำหน่ายของที่ระลึกและผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น (ร้อยละ 40.44)

จากผลการวิจัยดังกล่าว สามารถสรุปได้ว่าประชาชนในพื้นที่อุทยานแห่งชาติออบขาน มีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน้อย โดยเฉพาะในด้านการบริการนำเที่ยว โดยเป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่นนำชมศึกษาธรรมชาติ การมีส่วนร่วมในการให้บริการที่พักแรมโดยใช้บ้านพักของตนเอง การมีส่วนร่วมในการให้บริการอาหารและเครื่องดื่มแก่นักท่องเที่ยว การมีส่วนร่วมในการเป็นลูกหาบแก่นักท่องเที่ยวเดินศึกษาธรรมชาติ และการมีส่วนร่วมในบริการเช่าแพหรือนั่งช้าง ทั้งนี้แสดงให้เห็นว่า โดยภาพรวมของการให้บริการในพื้นที่แล้ว ประชาชนในพื้นที่อุทยานแห่งชาติออบขานยังไม่ได้รับการสนับสนุนจากประชาชนในพื้นที่และลงมือดำเนินกิจกรรมด้านการท่องเที่ยวอย่างชัดเจน จึงทำให้ระดับการมีส่วนร่วมอยู่ในระดับน้อย ซึ่งหากพิจารณาในอีกแง่หนึ่งจะพบว่าโดยลักษณะทั่วไปของพื้นที่อุทยานแห่งชาติออบขาน ไม่ว่าจะเป็นลักษณะทางธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่น กิจกรรมและกระบวนการ วิธีการดำเนินกิจกรรม ที่มีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง ย่อมแสดงให้เห็นว่าสิ่งเหล่านี้เป็นองค์ประกอบพื้นฐานที่มีส่วนสำคัญต่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้เป็นอย่างดี แต่การท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่อุทยานแห่งชาติออบขานนี้อาจจะทำได้ไม่ดีนัก หากขาดการมีส่วนร่วมของชุมชนและประชาชนท้องถิ่น ตลอดจนขบวนการดำเนินกิจกรรม และที่สำคัญการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจะต้องไม่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม

โดยรวมของท้องถิ่น จึงจะทำให้การท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้สร้างความสมดุลระหว่างกระแสการพัฒนาและกระแสการอนุรักษ์ทางการท่องเที่ยวในพื้นที่อุทยานแห่งชาติออบขานได้เป็นอย่างดี ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ นำชัย หนูผล (2542: 10) ที่ได้ให้ทัศนะไว้ว่า การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นกระบวนการจัดการในด้านต่าง ๆ ภายใต้หลักการพื้นฐานของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและองค์ประกอบในเชิงระบบของการท่องเที่ยว ซึ่งต้องมีการประสานงานอย่างใกล้ชิดและชัดเจนระหว่างองค์ประกอบต่าง ๆ ทั้ง 4 องค์ประกอบ คือ ด้านพื้นที่ ด้านกิจกรรม ด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น และการจัดการสิ่งแวดล้อมความสะอาดด้านการบริการที่ยั่งยืน

ดังนั้นวิธีการดำเนินการที่จะทำให้ประชาชนในพื้นที่อุทยานแห่งชาติออบขาน เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชนและของประชาชนในท้องถิ่น ได้นั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทางภาครัฐและเอกชนควรเข้ามาให้การสนับสนุน ให้ความรู้และพัฒนาทักษะด้านการบริการให้แก่ประชาชนในพื้นที่ รวมทั้งการเข้าร่วมเป็นที่ปรึกษา ให้การสนับสนุนในการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวตลอดกระบวนการจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในระยะเริ่มต้น จากนั้นจึงให้ชาวบ้านเข้ามาดำเนินการเอง โดยเน้นการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นให้เข้ามามีส่วนร่วมในทุกกิจกรรมทางการท่องเที่ยวให้มากที่สุด

ตาราง 4 จำนวนและร้อยละของผู้ให้ข้อมูลจำแนกตามการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยว เชิงนิเวศ	มากที่สุด	มาก	น้อย	น้อยที่สุด	ค่าเฉลี่ย
สมาชิกในครอบครัวมีส่วนให้ความรู้เกี่ยวกับ ธรรมชาติให้กับนักท่องเที่ยว	48 (17.33)	103 (37.18)	52 (18.77)	74 (26.71)	2.45
สมาชิกในครอบครัวเข้าร่วมดูแลรักษาความสะอาด และกำจัดขยะตามบริเวณสถานที่ท่องเที่ยว	53 (19.13)	79 (28.52)	61 (22.02)	84 (30.32)	2.36
สมาชิกในครอบครัวเข้าร่วมพัฒนาเส้นทางและ แหล่งท่องเที่ยวในท้องถิ่น	54 (19.49)	74 (26.71)	60 (21.66)	89 (32.13)	2.34
สมาชิกในครอบครัวเข้าร่วมสำรวจสภาพเสื่อมโทรม ของเส้นทางท่องเที่ยวและแหล่งท่องเที่ยว	48 (17.33)	55 (19.86)	74 (26.71)	100 (36.10)	2.18
สมาชิกในครอบครัวมีส่วนในการพูดคุยหรือแลกเปลี่ยน ความคิดเห็นกับเพื่อนบ้านเกี่ยวกับผลดี ผลเสียของการท่องเที่ยวในชุมชน	43 (15.52)	73 (26.35)	52 (18.77)	109 (39.35)	2.18
สมาชิกในครอบครัวเข้าร่วมในการจัดระเบียบ กฎเกณฑ์ การท่องเที่ยวในท้องถิ่น	37 (13.36)	73 (26.35)	64 (23.10)	103 (37.18)	2.16
สมาชิกในครอบครัวเข้าร่วมในกิจกรรมการให้ บริการด้านการแสดงประเพณีและวัฒนธรรม ท้องถิ่น	29 (10.47)	91 (32.85)	48 (17.33)	109 (39.35)	2.14
สมาชิกในครอบครัวเข้าร่วมจะทำและจำหน่ายของ ที่ระลึกและผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น	45 (16.25)	67 (24.19)	39 (14.08)	126 (45.49)	2.11
สมาชิกในครอบครัวเข้าร่วมประชุมวางแผนการจัด กิจกรรมการท่องเที่ยว	30 (10.83)	69 (24.91)	68 (24.55)	110 (39.71)	2.07
สมาชิกในครอบครัวมีส่วนได้รับรายได้จากการ ท่องเที่ยวในชุมชน	43 (15.52)	57 (20.58)	45 (16.25)	132 (47.65)	2.04

ตาราง 4 (ต่อ)

การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยว เชิงนิเวศ	มากที่สุด	มาก	น้อย	น้อยที่สุด	ค่าเฉลี่ย
สมาชิกในครอบครัวมีส่วนร่วมในการให้บริการที่ พักรแรมโดยใช้บ้านพักของตนเอง	47 (16.97)	44 (15.88)	48 (17.33)	138 (49.82)	2.00
สมาชิกในครอบครัวมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการ ให้บริการด้านอาหารและเครื่องดื่มแก่ นักท่องเที่ยว	44 (15.88)	55 (19.86)	33 (11.91)	145 (52.35)	1.99
สมาชิกในครอบครัวมีส่วนให้บริการนำเที่ยว โดยเป็น มัคคุเทศก์ท้องถิ่นนำชมศึกษาธรรมชาติ	40 (14.44)	51 (18.41)	50 (18.05)	136 (49.10)	1.98
สมาชิกในครอบครัวมีส่วนให้บริการเป็นลูกหาบแก่ นักท่องเที่ยวเดินศึกษาธรรมชาติ	20 (7.22)	62 (22.38)	33 (11.91)	162 (58.48)	1.78
สมาชิกในครอบครัวมีส่วนในการให้บริการเช่าแพ หรือนั่งช้าง	15 (5.42)	18 (6.50)	32 (11.55)	212 (76.53)	1.41
ค่าเฉลี่ยโดยรวม	53 (19.13)	37 (13.36)	57 (20.58)	130 (46.93)	2.05

เมื่อพิจารณาถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ พบว่าโดยภาพรวมผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ ร้อยละ 67.51 มีส่วนร่วมน้อย ผู้ให้ข้อมูลร้อยละ 19.13 มีส่วนร่วมมากที่สุด และผู้ให้ข้อมูลร้อยละ 13.36 มีส่วนร่วมมาก

ตาราง 5 จำนวนและร้อยละของผู้ให้ข้อมูลจำแนกตามระดับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ระดับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ	จำนวน	ร้อยละ
มีส่วนร่วมมากที่สุด	53	19.13
มีส่วนร่วมมาก	37	13.36
มีส่วนร่วมน้อย	57	20.58
มีส่วนร่วมน้อยที่สุด	130	46.93
รวม	277	100.00

ตอนที่ 3 ปัญหาอุปสรรค และแนวทางแก้ไขในการส่งเสริมประชาชนท้องถิ่น มีส่วนร่วมในกิจการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในกิจการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่อุทยานแห่งชาติออบขาน จังหวัดเชียงใหม่ พบว่ามีปัญหาอุปสรรคที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในกิจการการท่องเที่ยวในพื้นที่อุทยานแห่งชาติออบขาน จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งสามารถสรุปในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

1. ผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อครอบครัวและชุมชน

ผลการศึกษาพบว่าการท่องเที่ยวไม่ได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อครอบครัวและชุมชนมากนัก กล่าวคือ ในครอบครัวนั้นการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวถือว่าการก่อให้เกิดรายได้ให้ครัวเรือน สามารถทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวได้ สำหรับชุมชนนั้นพบว่า การท่องเที่ยวได้ทำให้เกิดการพัฒนาในด้านเศรษฐกิจ สังคม และการดูแลรักษาสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติเพิ่มมากขึ้น

2. ปัญหาการมีส่วนร่วมในกิจการการท่องเที่ยวของประชาชนในชุมชน

ผลการศึกษาพบว่าประชาชนในชุมชนได้มีส่วนร่วมในกิจการการท่องเที่ยวในด้านการเข้าร่วมในกิจกรรมเกี่ยวกับการให้บริการเป็นลูกหาบแก่นักท่องเที่ยว การร่วมดูแลรักษาสภาพแวดล้อมของสถานที่ท่องเที่ยว การให้บริการที่พักแรม การให้บริการด้านอาหารและเครื่องดื่ม การให้บริการนั่งช้าง และการให้บริการนำเที่ยว โดยเป็นภาคีท้องถิ่นนำชมศึกษาธรรมชาติ ทั้งนี้จะพบว่าประชาชนในท้องถิ่นยังให้ความสนใจหรือการเข้าร่วมในกิจการการท่องเที่ยวในระดับน้อย เนื่องจากการท่องเที่ยวไม่ได้เป็นอาชีพหลักของประชาชนส่วนใหญ่ในพื้นที่ มีเพียงประชาชนบางส่วนเท่านั้นที่ประกอบอาชีพด้านการท่องเที่ยวเพียงอย่างเดียว จึงทำให้ระดับการมีส่วนร่วมดังกล่าวอยู่ในระดับน้อย

3. ปัญหาการเข้าร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวของประชาชนในพื้นที่

ผลการศึกษาพบว่าประชาชนในพื้นที่ที่ไม่มีปัญหาในการเข้าร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยว ดังที่เห็นได้ชัดเจน คือประชาชนไม่มีความรู้เรื่อง ขาดทักษะในการจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ไม่มีความพร้อมในด้านการให้บริการและการเป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่นมากนัก จึงทำให้บางครั้งการดำเนินงานด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวจึงไม่ดีเท่าที่ควร แต่ทั้งนี้หากจะมองในประเด็นการมีส่วนร่วมของชุมชนที่ดำเนินการแล้วได้ผลค่อนข้างดีคือการร่วมกันอนุรักษ์ด้านทรัพยากรป่าไม้และสิ่งแวดล้อมและการแสดงเอกลักษณ์พื้นบ้านของท้องถิ่นให้นักท่องเที่ยว

4. หน่วยงานหรือองค์กรที่ประชาชนในท้องถิ่นต้องการให้ช่วยสนับสนุนในด้านการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

ควรให้การสนับสนุนในเรื่องการประชาสัมพันธ์และจัดทำแผน โดยจัดส่งเจ้าหน้าที่จากศูนย์การท่องเที่ยว กีฬา และนันทนาการจังหวัดเชียงใหม่ ให้คำแนะนำในการจัดทำแผนเพื่อให้มีทิศทางไปในแนวทางที่สอดคล้องกับนโยบายระดับชาติและสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน

อุทยานแห่งชาติออบขาน จากการทำงานที่ผ่านมาอุทยานฯ ได้เน้นบทบาทในด้านการป้องกันรักษาป่าเป็นหลักทำให้ประชาชนท้องถิ่นที่ต้องพึ่งพาป่าหรือทำไร่ในพื้นที่ที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ถูกดำเนินการจับกุมโดยเจ้าหน้าที่อุทยานฯ ทั้งที่ข้อเท็จจริงชาวบ้านได้ทำกินในพื้นที่มาก่อนอุทยานฯ ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างเจ้าหน้าที่กับประชาชนตลอดมา รวมถึงการกันพื้นที่เขตอุทยานแห่งชาติออบขานต่อจากพื้นที่ชุมชนและพื้นที่ทำกินของชาวบ้านด้วย ดังนั้นทางอุทยานฯ ควรใช้หลักการประนีประนอมผ่อนปรนให้มากที่สุดในการแก้ไขโดยให้ประชาชนในพื้นที่ได้ร่วมกำหนดหมายแนวเขตป่า และได้ส่งเสริมสนับสนุนให้ชาวบ้านได้ตั้งกลุ่มอนุรักษ์และกลุ่มหรือชมรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยอุทยานฯ เป็นพี่เลี้ยงจัดส่งเจ้าหน้าที่ให้ความรู้ในเรื่องดังกล่าวตลอดจนให้ความรู้ด้านกฎหมายป่าไม้ การจัดการท่องเที่ยวในพื้นที่อุทยานฯ เพื่อให้เกิดความเหมาะสมในพื้นที่ต่าง ๆ ของอุทยานได้

องค์การบริหารส่วนตำบล ควรส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้เห็นเป็นรูปธรรมอย่างต่อเนื่อง ปรับปรุงสิ่งอำนวยความสะดวกตลอดจนจัดภูมิทัศน์ตามแหล่งท่องเที่ยวให้มีความสวยงาม ตลอดจนเป็นผู้ประสานงานกับผู้ที่เกี่ยวข้องในการท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ประชาชนท้องถิ่น

บทที่ 5

สรุปผลการศึกษา และข้อเสนอแนะ

สรุปผลการศึกษา

การวิจัยในครั้งนี้ศึกษาถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ศึกษากรณี : อุทยานแห่งชาติออบขาน จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีวัตถุประสงค์การวิจัย คือ

1. เพื่อศึกษาถึงลักษณะส่วนบุคคล สภาพเศรษฐกิจและสังคมของประชาชนท้องถิ่นในบริเวณพื้นที่อุทยานแห่งชาติออบขาน จังหวัดเชียงใหม่
2. เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่น ในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติออบขาน จังหวัดเชียงใหม่
3. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาและแนวทางในการส่งเสริมประชาชนท้องถิ่นให้มีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ของพื้นที่อุทยานแห่งชาติออบขาน จังหวัดเชียงใหม่

ผู้ให้ข้อมูลในครั้งนี้ คือ ประชาชนที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านต่าง ๆ จำนวน 9 หมู่บ้านของตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งได้แก่ บ้านห้วยอีเก้ง บ้านทุ่งหลวง บ้านแม่มุด บ้านห้วยหยวก บ้านห้วยข้าวลิบ บ้านสบวิน บ้านห้วยตอง บ้านม่อนยะ และบ้านหนองมณฑา ที่ได้มาจากการสุ่มตัวอย่างแบบง่าย (simple random sampling) จำนวนทั้งสิ้น 277 คน สำหรับเครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูลครั้งนี้คือ แบบสัมภาษณ์ (interview schedule) เพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะส่วนบุคคล เศรษฐกิจและสังคม การมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ปัญหา อุปสรรค ตลอดจนข้อเสนอแนะในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของประชาชนในพื้นที่อุทยานแห่งชาติออบขาน

ผลการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลสรุปได้ดังนี้ คือ

1. ลักษณะส่วนบุคคล เศรษฐกิจ และสังคม ของผู้ให้ข้อมูล พบว่าผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ (ร้อยละ 74.01) เป็นเพศชาย ผู้ให้ข้อมูลมีอายุสูงสุด 73 ปี ต่ำสุด 15 ปี โดยมีอายุเฉลี่ย 36 ปี ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ (ร้อยละ 87.40) มีสถานภาพสมรสแล้ว และได้รับการศึกษาสูงสุดในระดับประถมศึกษา (ร้อยละ 26.35) นอกจากนั้นยังพบว่าผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ไม่มีการโยกย้ายภูมิลำเนาของตน ครอบครัวส่วนใหญ่จะมีจำนวนสมาชิกในครอบครัว 4-6 คน ในที่นี้มีสมาชิกที่มีรายได้ 1-2 คน สำหรับพื้นที่ทำกินนั้นพบว่าผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่มีพื้นที่ทำกิน 4-6 ไร่ ส่วนมากเป็นกรรมสิทธิ์

ของครอบครัวทั้งหมด อาชีพหลักของผู้ให้ข้อมูลคือเกษตรกร และประกอบอาชีพรับจ้างเป็นอาชีพรอง โดยผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือน 3,160 บาท ส่วนมากนับถือศาสนาพุทธ นอกจากนี้ยังพบว่าผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ไม่ได้มีการพูดคุยกับเจ้าหน้าที่ของรัฐเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ในด้านการถ่ายทอดประสบการณ์นั้นพบว่า ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ (ร้อยละ 54.15) ได้รับการถ่ายทอดประสบการณ์เกี่ยวกับชีวิต และผู้ให้ข้อมูลร้อยละ 39.71 ก็ได้รับการถ่ายทอดประสบการณ์และความรู้เกี่ยวกับพันธุ์ไม้และสัตว์ป่าเช่นเดียวกัน ในด้านการใช้ประโยชน์จากป่านั้นพบว่าผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ (ร้อยละ 57.75) มีความจำเป็นที่ต้องใช้ประโยชน์จากป่ามากที่สุดและส่วนมากเป็นการใช้เพื่อเป็นแหล่งอาหารและสร้างที่อยู่อาศัย

2. การมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในการดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่อุทยานแห่งชาติออบขาน พบว่าผู้ให้ข้อมูลมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศค่อนข้างน้อย ส่วนมากมักจะเป็นลูกหาบแก่นักท่องเที่ยวเดินศึกษาธรรมชาติ มีบางครอบครัวที่ใช้บ้านบริการที่พักแรมแก่นักท่องเที่ยว มีการให้บริการด้านอาหารและเครื่องดื่มแก่นักท่องเที่ยวอย่างมาก และมีการให้บริการแพหรือนั่งช้างแก่นักท่องเที่ยวไม่มากนัก

ด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในการดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่อุทยานแห่งชาติออบขาน ผลการวิจัยพบว่า โดยภาพรวมแล้วยังมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน้อย ทั้งในด้านการให้บริการอาหารและเครื่องดื่ม การให้บริการที่พัก การดูแลสถานที่ท่องเที่ยว และการนำเที่ยว

3. ปัญหาอุปสรรค และแนวทางแก้ไขในการส่งเสริมประชาชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในกิจการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ พบว่าในส่วนของผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อครอบครัวและชุมชนนั้น การท่องเที่ยวได้ก่อให้เกิดรายได้ในครอบครัว และก่อให้เกิดการพัฒนาชุมชนในด้านเศรษฐกิจและสังคม ในด้านการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวของประชาชนนั้นพบว่า ประชาชนส่วนใหญ่ในพื้นที่ยังมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวในระดับน้อย ทั้งนี้เพราะประชาชนส่วนมากไม่ได้มีอาชีพหลักในการท่องเที่ยวแต่มีอาชีพหลักเกี่ยวกับการทำการเกษตร สำหรับประเด็นปัญหาในด้านการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนั้น พบว่าประชาชนในพื้นที่ไม่มีปัญหาในการเข้าร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยว เพียงแต่ในขณะนี้ประชาชนในพื้นที่ยังไม่มีความรู้ความเข้าใจและทักษะในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมากนัก

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่อุทยานแห่งชาติออบขาน จังหวัดเชียงใหม่ สามารถได้มาซึ่งข้อเสนอแนะสำหรับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยประชาชนในท้องถิ่นเข้ามามีบทบาทมากขึ้น ดังนี้คือ

1. จากผลการวิจัยพบว่าประชาชนในพื้นที่ส่วนใหญ่มีการศึกษาน้อย รายได้ต่ำ มีอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก และต้องพึ่งพิงกับทรัพยากรป่าไม้ ดังนั้น รัฐควรสร้างความเข้าใจและปรับทัศนคติของเจ้าหน้าที่ในการยอมรับสภาพที่เป็นอยู่จริงของประชาชนในท้องถิ่น และโน้มน้าวทำให้เกิดกระบวนการแบ่งปัน โอกาสและประสิทธิผลประโยชน์แก่ประชาชนท้องถิ่นอย่างเป็นธรรม
2. จากผลการวิจัยพบว่าเกิดความขัดแย้งในการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้ของประชาชนท้องถิ่น ดังนั้น หน่วยงานของรัฐควรปรับเปลี่ยนหลักการเดิมที่ใช้หลักนิติศาสตร์ เป็นกรอบในการปฏิบัติงานมาเป็นหลักนิติธรรมเป็นตัวนำในการปฏิบัติเน้นการสร้างการยอมรับร่วมกันระหว่างทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง และส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินโครงการต่าง ๆ ด้วย
3. จากผลการวิจัยพบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่มีน้อยในทุก ๆ กิจกรรม ดังนั้น ควรเสริมสร้างการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจจากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนและชุมชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมเสนอความคิด ร่วมวางแผน ร่วมบริหารจัดการ และแบ่งปันผลประโยชน์ตามศักยภาพและความเหมาะสม โดยไม่เกิดความเสื่อมโทรมของทรัพยากรในแหล่งท่องเที่ยว ธรรมชาติ และวัฒนธรรมในพื้นที่ ตลอดจนความเสียหายของสภาพแวดล้อม
4. จากผลการวิจัยพบว่า อุทยานแห่งชาติออบขานอยู่ระหว่างการสำรวจเพื่อจัดตั้ง ยังไม่ได้มีการจำแนกและกำหนดเขตการใช้พื้นที่ให้ชัดเจน ดังนั้น ควรมีการกำหนดเขตให้ชัดเจน โดยคำนึงถึงหลักวิชาการและความเหมาะสม โดยแบ่งออกเป็น 3 เขต คือ พื้นที่ที่มีสภาพธรรมชาติเหมาะสมต่อการสงวนรักษาไว้ให้คงสภาพความเป็นธรรมชาติเดิมมากที่สุด พื้นที่ที่มีการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการอยู่อาศัยและทำกินของประชาชน และบริเวณที่กำหนดให้เป็นเขตบริการและอนุมัติให้ดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. การศึกษาครั้งนี้ศึกษาเฉพาะการมีส่วนร่วมของประชาชนในตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ เกี่ยวกับกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของอุทยานแห่งชาติออบขานเท่านั้น การวิจัยครั้งต่อไปควรมีการขยายขอบเขตออกไปให้ครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมดของอุทยานแห่งชาติออบขาน เพื่อที่จะทำให้ผลการวิจัยมีประโยชน์ต่อการบริหารจัดการอุทยานแห่งชาติ และเป็นประโยชน์ต่อประชาชนรวมทั้งท้องถิ่นในการเข้ามามีส่วนร่วมมากยิ่งขึ้น

2. การวิจัยครั้งต่อไปควรศึกษาถึงกิจกรรมทุกกิจกรรมในอุทยานแห่งชาติที่ให้ประชาชนและชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วม เช่น การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ Home Stay และ Long Stay การเป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่น การจัดการด้านพาหนะรับ-ส่ง การจำหน่ายของที่ระลึก การจัดแสดงภูมิปัญญาชาวบ้าน การจัดการด้านอาหารและเครื่องดื่ม รวมทั้งการล่องแพ ขี่ช้าง นั่งเกวียน เป็นต้น

บรรณานุกรม

- กรมป่าไม้. มปป. เอกสารเผยแพร่เกี่ยวกับอุทยานแห่งชาติในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: กองอุทยานแห่งชาติ กรมป่าไม้
- กรรณิการ์ ชมดี. 2524. การมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีผลต่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจ: ศึกษาเฉพาะกรณีโครงการสารภี อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี. กรุงเทพมหานคร: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. 2538. นโยบายและแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์. กรุงเทพมหานคร: บริษัทอัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง. (มหาชน)
- _____. 2539. พัฒนาท่องเที่ยวไทยในทิศทางที่ยั่งยืน ครั้งที่ 2. เอกสารประกอบการสัมมนา วิสัยทัศน์ท่องเที่ยวไทย สู่ก้าวใหม่ ปี 200 : กรุงเทพมหานคร.
- _____. มปป. ECOTORISM ในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยอนุเคราะห์.
- โกวิท กระจ่างธรรม. 2524. “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน”. วารสารสังคมพัฒนา 8 (พ.ย.-ธ.ค.): 31-37.
- จรัญญา วงษ์พรหม. 2536. การบริหารจัดการและการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในสหกรณ์ร้านค้าบ้านสัมพันธ์ ต.นาดำ อ.อุบลรัตน์ จ.ขอนแก่น. ขอนแก่น: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- จินตนา ทองรอด. 2529. การเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการขำวน้ำฝนนในเขตเกษตรล้ำหลังของชาวบ้าน : ศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านหนองเสา หมู่ที่ 6 ต. แม่เปา กิ่ง อ.พญาเม็งราย จ.เชียงราย. กรุงเทพมหานคร: สารนิพนธ์ตามหลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง. 2526. การบริหารพัฒนาชนบท. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- ชูชนา ก้อนจันทะ. 2537. การมีส่วนร่วมของสมาชิกนิคมสร้างตนเองในการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามความจำเป็นพื้นฐานด้านที่อยู่อาศัย : ศึกษาเฉพาะกรณีนิคมสร้างตนเองกระเสียว จ.สุพรรณบุรี. กรุงเทพมหานคร: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ไชยชนะ สุทธิวรชัย. 2536. ปัจจัยการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน: ศึกษาเฉพาะกรณี อ.พานทอง จ.ชลบุรี. กรุงเทพมหานคร: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ดร.รชนี เอมพันธุ์ และสุรเชษฐ์ เชษฐมาศ. มปป. อุทยานแห่งชาติกับการอนุรักษ์. กรุงเทพมหานคร:
คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

เดวิท แมทิวส์. 2540. จากปัจเจกสู่สาธารณะกระบวนการเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง. แปลจาก Is
there a public for public school โดย จีรวุฒิ เสนาคำ. กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชน
ท้องถิ่นพัฒนา.

ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์. 2527. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์การ
ศึกษานโยบายสาธารณะสูง มหาวิทยาลัยมหิดล.

นักศึกษาด้านเทคโนโลยีการบริหารสิ่งแวดล้อม. 2538. โครงการศึกษาเพื่อวางแผนจัดการ
ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ กรณีศึกษาอุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อน จังหวัดลำปาง. นครปฐม:
คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหิดล.

นเรศ สงเคราะห์สุข. 2541. จากแนวคิดสู่แนวปฏิบัติ. สำนักงานโครงการที่สูง ไทย-เยอรมัน
เชียงใหม่.

นำชัย ทนุผล. 2542. แนวคิดและวิธีการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ. เชียงใหม่ : สาขาวิชาพัฒนาการ
ท่องเที่ยว คณะธุรกิจการเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้.

นำชัย ทนุผล. 2543. “การพัฒนาธุรกิจการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ในชุมชนบ้านโป่ง.” วารสารการ
ส่งเสริมและพัฒนา 12, 2 (มิถุนายน — กันยายน): 5-6.

บัญญัติ อ่อนคำ และวิริยา น้อยวงศ์. 2535. ยุทธศาสตร์ในการพัฒนาชนบท: ประสบการณ์
ของประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เรือนแก้ว.

บำรุง บุญปัญญา. 2525. การตีความข้อมูลต่างๆ ที่ได้จากชาวบ้าน. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์
โอเดียนสโตร์. อ้างถึงใน ปริชาติ วลัยเสถียร. 2543. กระบวนการและเทคนิคการทำงานของ
นักพัฒนา. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

บุบผา กุมาวณิช. 2528. หลักการมัคคุเทศก์. เอกสารนิเทศการศึกษา ฉบับที่ 279. หน่วยศึกษา
นิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ครุสภา.

ปกรณ์ ปรีชากร. 2530. ทฤษฎี แนวคิดและกลยุทธ์เกี่ยวกับการพัฒนา. กรุงเทพมหานคร: คณะ
รัฐประศาสนศาสตร์, สถาบันบัณฑิตบริหารศาสตร์.

ปธาน สุวรรณมงคล. 2527. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา: ทศนะบางประการในเรื่อง
สภาพแวดล้อมกับการมีส่วนร่วมของชุมชน. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณะสูง,
มหาวิทยาลัยมหิดล.

ประภาส ปิ่นตบแต่ง. 2541. การเมืองท้องถิ่น 99 วัน: สัมภาษณ์และประวัติศาสตร์การเดินทาง
ขบวนชุมชนประท้วงในสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ต้นตำรับ.

- ปรัชญา เวสารัชช์. 2538. รายงานการวิจัยการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมเพื่อพัฒนาชนบท. กรุงเทพมหานคร: สถาบันไทยคดีศึกษา, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พวงรัตน์ ทวีรัตน์. 2536. วิธีการวิจัยทางพฤกษศาสตร์และสังคมศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์หนังสือพาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ไพบุลย์ เจริญทรัพย์. 2534. การส่งเสริมการพัฒนาร่วมกันของชุมชน. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัทนวกนกจำกัด.
- ยงยุทธ บุราสิทธิ์. 2533. “เทคนิคการกระตุ้นชาวบ้านให้เกิดการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน.” วารสารพัฒนาชุมชน 29(ธันวาคม): 41-46.
- ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. 2526. หลักการพัฒนาชุมชนและหลักการพัฒนาชนบท. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยอนุเคราะห์จำกัด.
- วอลเดน เบลโล, เชียร์ คันนิงแฮม และ ดี สวอน ปอห์. 2512. โศกนาฏกรรมสยาม: การพัฒนาและการแตกสลายของสังคมไทยสมัยใหม่ สุรนุช ชงศิลา กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- วลิตพันธุ์ สถิตยยุทธการ, ลำอาน หิรัญบุรณะ และพยอม ธรรมบุญ. 2538. สถาบันพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- วิรัช วิรัชนิภาวรรณ. 2530. ปัญหาอุปสรรคที่สำคัญของการพัฒนาชุมชน: ประชาชน ข้าราชการ และผู้นำรัฐบาล. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- ศิริรัตน์ ธานีรัตนานนท์ คณมนรรจน์ บากา และฉลองภพ สุสังกร์กาญจน์. 2538. ชาวไทยมุสลิม และการมีส่วนร่วมในขบวนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม : รายงานประกอบการประชุมเล่ม 3. กรมศึกษาภาคใต้ตอนล่าง. มูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย.
- สาทล สถิตวิทยานันท์. 2532. ภูมิศาสตร์ชนบท. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- सानิตย์ บุญชู. 2527. การพัฒนาชุมชน : การมีส่วนร่วมของประชาชน. (เอกสารทางวิชาการ หมายเลข 7) คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สายทิพย์ สุดดิพันธ์. 2543. บรรณาธิการ. อุดมการณ์พัฒนากับการสาธารณสุขมูลฐานในประเทศไทย: ปัญหาผู้นำกับการกำหนดนโยบายแห่งชาติ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุภาพร มากแจ้ง. 2539. หลักมคฤเทศก์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ โอ.เอส. พรินต์ติ้งเฮาส์.
- สุรัสวดี หุ่นพยนต์. 2528. ปัจจัยที่มีผลต่อการไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาชุมชนของประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

เสรี เวชชบุษกร. มปป. อุทยานแห่งชาติ. กรุงเทพมหานคร: กองอุทยานแห่งชาติ, กรมป่าไม้.

อรพินท์ สฟ โขชัย. 2538. การสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน.

กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย.

อดิน รพีพัฒน์. 2531. **คู่มือวิจัยเชิงคุณภาพเพื่องานพัฒนา**. ขอนแก่น: สถาบันวิจัยและพัฒนา, มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

อภิชัย พันธเสน. 2539. **แนวคิดทฤษฎีและภาพรวมของการพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท อัมรินทร์ พรินต์ติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด. (มหาชน)

อนงค์ นาตะบุตร. 2539. **คนกับดิน น้ำ ป่า จุดเปลี่ยนแห่งความคิด**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

อนุภาพ ภิระลาภ. 2528. **การวิเคราะห์เชิงสมมุติฐานการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท: ศึกษาเฉพาะกรณี อ.พิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี**. กรุงเทพมหานคร: สารนิพนธ์มหาบัณฑิตคณะรัฐศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

Bucklay. R. 1993. **International Center for Ecotourism Research**. Research report Griffith University, Gold Coast. Australia.

Cohen, J. and N.T. Uphoff. 1980. "Participation's Place in Rural Development : Seeking Clarify Through Specificity" **World Development** 8 (March 1980) : 213-218.

Department of International Economic and Social Affairs, United Nations, 1981. **Popular Participation as a Strategy for Promoting community — Level Action and National Development**. Report of the meeting of the ad hoc Group of Experts, held at the UN Headquarters from 22-26 May 1978. New York, United Nation. P.4.

HO, H. 1983. **Strategies and Measures to Secure People's Participation in Development at the Grassroots Level**. Professional Paper of ICSW, Western Pacific Regional Conference.

Lundy Patricia. 1999. "Community participation in Jamaican Conservation Projects." **Community Development Journal**. 1999: 125.

Oakley Peter and Marsden David. 1984. "The Concept of Participation An Emerging Strategy." **Approaches to Participation in Rural Development**. Switzerland. 63-68.

Werthiem, W.F. 1981. **The Urgency Factor and Democracy : a Theoretical Contribution to UNRISD's Debate on Participation**. Geneva : UNRISD,

WHO/UNICEF. 1978. **Report of the International Conference on Primary Health Care**. New York : N.P. Press.

Yamane, Taro. 1973. Statistics: As Introductory Analysis. อ้างถึงใน บุญ ธรรม กิจปรีดาบริสุทธิ์.

2531. ระเบียบวิธีการวิจัยทางสังคมศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาศึกษาศาสตร์, คณะ
สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.

ภาคผนวก

แบบสัมภาษณ์

เรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่น ในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

กรณีศึกษา อุทยานแห่งชาติออบขาน จังหวัดเชียงใหม่

แบบสัมภาษณ์เลขที่.....

วัน เดือน ปี ที่สัมภาษณ์.....

บ้านเลขที่..... หมู่ที่..... ตำบลแม่วิน อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่

คำชี้แจง

1. แบบสัมภาษณ์ใช้สำหรับประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติออบขาน จังหวัดเชียงใหม่
2. ข้อมูลที่ได้จะนำไปใช้ในการวิจัยเพื่อความสำเร็จของการทำปัญหาพิเศษ การศึกษาระดับปริญญาโท สาขาวิชาการบริหารการพัฒนา มหาวิทยาลัยแม่โจ้
3. แบบสัมภาษณ์ มี 3 ตอน

ตอนที่ 1 ข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะส่วนบุคคล เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม

ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ตอนที่ 3 ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพปัญหาและแนวทางส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ตอนที่ 1 ข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะส่วนบุคคล เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม

คำชี้แจง โปรดทำเครื่องหมาย (✓) ที่เห็นว่าถูกต้อง หรือเติมข้อความให้สมบูรณ์

ก. ข้อมูลลักษณะส่วนบุคคล

1. เพศ

() 1. ชาย () 2. หญิง

2. ปัจจุบันท่านมีอายุ.....ปี (เกิน 6 เดือนให้นับเป็น 1 ปี)

3. สถานภาพ

() 1. โสด () 2. คู่

() 3. หย่าร้าง () 4. ม่าย

4. ระดับการศึกษาสูงสุด

- () 1. ต่ำกว่าประถมศึกษา () 2. ประถมศึกษา
 () 3. มัธยมศึกษาตอนต้น () 4. มัธยมศึกษาตอนปลาย
 () 5. อนุปริญญา () 6.ปริญญาตรี
 () 7. อื่น ๆ ระบุ.....

5. ภูมิลำเนาเดิม

- () 1. หมู่บ้านนี้ตั้งแต่เกิด
 () 2. ย้ายมาจากหมู่ที่.....ตำบล.....
 อำเภอ.....จังหวัด.....
 สาเหตุ.....

6. จำนวนสมาชิกในครอบครัวของท่านรวม.....คน

7. จำนวนสมาชิกในครอบครัวของท่านที่หารายได้มีจำนวน.....คน

ข. ข้อมูลทางด้านเศรษฐกิจและสังคม

1. ปัจจุบันครอบครัวท่านมีที่ทำกินทั้งหมดประมาณ.....ไร่

2. สภาพถือครองที่ดิน

- () 1. เป็นกรรมสิทธิ์ของครอบครัวทั้งหมด
 () 2. เป็นกรรมสิทธิ์ของครอบครัวบางส่วนและเช่าบางส่วน
 () 3. เช่าทั้งหมด

3. ท่านมีรายได้จากการประกอบอาชีพใดเป็นรายได้หลัก

- () 1. รับราชการ () 2. ค้าขาย
 () 3. เกษตรกรรม () 4. รับจ้างทั่วไป
 () 5. กิจการเกี่ยวกับการท่องเที่ยว () 6. อื่น ๆ ระบุ.....

4. ท่านมีรายได้จากการประกอบอาชีพใดเป็นรายได้รอง

- () 1. ทอผ้าพื้นเมือง () 2. หัตถกรรมจักสาน
 () 3. เกษตรกรรม () 4. รับจ้างทั่วไป
 () 5. กิจการเกี่ยวกับการท่องเที่ยว () 6. อื่น ๆ ระบุ.....

5. ท่านมีรายได้จากการประกอบอาชีพหลัก และอาชีพรองเป็นเงิน โดยเฉลี่ย ประมาณ.....บาท/เดือน (หรือปีก็ได้)

6. ในรอบปีที่ผ่านมา (พ.ศ.2543) ท่านได้มีโอกาสพบปะพูดคุยกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศหรือไม่

- () 1. เป็นประจำ () 2. บ่อยครั้ง
() 3. เป็นบางครั้ง () 4. น้อยครั้ง
() 5. ไม่ได้พูดคุยด้วยเลย

ค. ลักษณะทางวัฒนธรรม

1. ท่านนับถือศาสนาใด

- () 1. พุทธ () 2. คริสต์
() 3. ผี () 4. อื่น ๆ (ระบุ).....

2. ท่านเคยได้รับการถ่ายทอดประสบการณ์เกี่ยวกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชนเผ่าของท่านอย่างไร

- () 1. เป็นประจำ () 2. บ่อยครั้ง
() 3. น้อยครั้ง () 4. ไม่ได้รับการถ่ายทอดเลย
() 5. โปรดยกตัวอย่าง.....

3. ท่านเคยได้รับการถ่ายทอดประสบการณ์และความรู้เกี่ยวกับพันธุ์ไม้และสัตว์ป่าจากชนเผ่าของท่านอย่างไร

- () 1. เป็นประจำ () 2. บ่อยครั้ง
() 3. น้อยครั้ง () 4. ไม่ได้รับการถ่ายทอดเลย
() 5. โปรดยกตัวอย่าง.....

4. ครอบครัวยของท่านมีความจำเป็นต้องใช้ประโยชน์จากป่ามากน้อยเพียงใด

- () 1. ใช้ประโยชน์มากที่สุด () 2. ใช้ประโยชน์มาก
() 3. ใช้ประโยชน์น้อย () 4. ใช้ประโยชน์น้อยที่สุด

5. การใช้ประโยชน์จากป่า ครอบครัวยของท่านใช้ประโยชน์ทางด้านใดบ้าง

- () 1. เป็นแหล่งอาหาร
() 2. ใช้ไม้จากป่ามาสร้างบ้านเรือน
() 3. ใช้ไม้จากป่าหุงต้มอาหาร
() 4. ใช้สมุนไพรจากป่ารักษาโรค
() 5. ใช้สมุนไพรจากป่ามาต้มเพื่อดื่มบำรุงร่างกาย
() 6. เลี้ยงมาขาย
() 7. เก็บหาของป่าขาย

ตอนที่ 2 ข้อมูลการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

คำชี้แจง การให้คะแนนการมีส่วนร่วมมีดังนี้

การมีส่วนร่วมมากที่สุด	4	คะแนน
การมีส่วนร่วมมาก	3	คะแนน
การมีส่วนร่วมน้อย	2	คะแนน
การมีส่วนร่วมน้อยที่สุด	1	คะแนน

กรณีที่ท่านตัดสินใจเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศท่านต้องการมีส่วนร่วมในระดับใด

กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ	การมีส่วนร่วม			
	มากที่สุด	มาก	น้อย	น้อยที่สุด
	4	3	2	1
1. ท่านหรือสมาชิกในครอบครัวมีส่วนให้ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติแก่นักท่องเที่ยว				
2. ท่านหรือสมาชิกในครอบครัวเข้าร่วมประชุมวางแผนการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว				
3. ท่านหรือสมาชิกในครอบครัวเข้าร่วมในการกำหนดระเบียบ กฎเกณฑ์ การท่องเที่ยวในท้องถิ่นของท่าน				
4. ท่านหรือสมาชิกในครอบครัวเข้าร่วมพัฒนาเส้นทางและแหล่งท่องเที่ยวในท้องถิ่นของท่าน				
5. ท่านหรือสมาชิกในครอบครัวเข้าสำรวจสภาพความเสื่อมโทรมของเส้นทางท่องเที่ยวและแหล่งท่องเที่ยว				
6. ท่านหรือสมาชิกในครอบครัวเข้าร่วมดูแลรักษาความสะอาด และกำจัดขยะตามบริเวณสถานที่ท่องเที่ยว				
7. ท่านหรือสมาชิกในครอบครัวมีส่วนในการให้บริการที่พักแรมโดยใช้บ้านพักของตนเอง				
8. ท่านหรือสมาชิกในครอบครัวมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการให้บริการด้านอาหารและเครื่องดื่มแก่นักท่องเที่ยว				

กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ	การมีส่วนร่วม			
	มากที่สุด 4	มาก 3	น้อย 2	น้อยที่สุด 1
9. ท่านหรือสมาชิกในครอบครัวมีส่วนในการให้บริการ เช่าแพหรือนั่งช้าง				
10. ท่านหรือสมาชิกในครอบครัวมีส่วนให้บริการนำ เที่ยว โดยเป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่นนำชมศึกษา ธรรม ชาติ				
11. ท่านหรือสมาชิกในครอบครัวมีส่วนให้บริการเป็น ลูกหาบแก่นักท่องเที่ยวเดินศึกษาธรรมชาติ				
12. ท่าน หรือ สมาชิกใน ครอบครัวเข้าร่วมใน กิจกรรมการให้บริการด้านการแสดงประเพณีและ วัฒนธรรมท้องถิ่น				
13. ท่านหรือสมาชิกในครอบครัวเข้าร่วมจัดทำและ จำหน่ายของที่ระลึกแผลผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น				
14. ท่านหรือสมาชิกในครอบครัวมีส่วนร่วมในการพูด คุยหรือแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับเพื่อนบ้านเกี่ยว กับผลดีผลเสียของการท่องเที่ยวในชุมชน				
15. ท่านหรือครอบครัวของท่านมีส่วนได้รับรายได้จาก การท่องเที่ยวในชุมชน				

ตอนที่ 3 สภาพปัญหาและแนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

1. ท่านคิดว่าการท่องเที่ยวก่อให้เกิดปัญหาแก่ครอบครัว หรือชุมชนหรือไม่อย่างไร

.....

.....

.....

2. ท่านมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวหรือไม่ และมีปัญหาอุปสรรคอะไรบ้าง

.....

.....

.....

3. ถ้าจะให้ท่านหรือครอบครัวมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวคิดว่าจะมีปัญหาในด้านใดบ้าง

.....

.....

.....

4. ท่านต้องการให้หน่วยงานหรือองค์กรต่อไปนี้สนับสนุนท่านและชุมชน ในประเด็นใด
การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.....

.....

.....

.....

อุทยานแห่งชาติออบขาน

.....

.....

.....

องค์การบริหารส่วนตำบล.....

.....

.....

.....

5. ข้อเสนอแนะอื่น ๆ ระบุ

.....

.....

.....

ภาคผนวก ข
ประวัติผู้วิจัย

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-สกุล	นายภาณุ ไทยเจริญ
เกิดเมื่อ	6 มิถุนายน พ.ศ. 2497
เกิดที่จังหวัด	กรุงเทพมหานคร
ประวัติการศึกษา	พ.ศ. 2504 ประถมศึกษาและมัธยมศึกษา โรงเรียนกองทัพบก อุปภัมภ์สารวิทยา กรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2515 มัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนหอวัง กรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2517 ประกาศนียบัตรวิชาการป่าไม้ โรงเรียนป่าไม้แพร่ จังหวัดแพร่ พ.ศ. 2532 เทคโนโลยีการเกษตรบัณฑิต (ส่งเสริมการเกษตร) สถาบันเทคโนโลยีการเกษตรแม่โจ้ พ.ศ. 2532 – 2534
ประวัติการทำงาน	พ.ศ. 2519 - 2524 ผู้ช่วยหัวหน้าหน่วยปรับปรุงดินน้ำแม่กลอง (ยางโทน) จังหวัดกาญจนบุรี และหน่วยปรับปรุง ดินน้ำปึงตอนบน(ปางเบาะ) จังหวัดเชียงใหม่ กองอนุรักษ์ดินน้ำ พ.ศ. 2525 - 2538 ประจำฝ่ายจัดการป่าไม้ ป่าไม้เขตแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน พ.ศ. 2539 - 2542 หัวหน้างานโครงการกิจกรรมพิเศษ ป่าไม้จังหวัดแม่ฮ่องสอน พ.ศ. 2543 - ปัจจุบัน ป่าไม้อำเภอสันป่าดอง ป่าไม้จังหวัดเชียงใหม่
ผลงานทางวิชาการ	กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านแม่ต๋อบเหนือ ตำบลแม่ต๋อบ อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน